

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 5 (15), 2015

№ 5 (15), 2015

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 20878-10678P

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
№ 20878-10678P

Засновники

Founder

кафедра економічної теорії Львівської
комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету;
кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Department of Economics, Lviv
Academy of Commerce;
Department of social and political
sciences, Vinnytsia National Technical
University;
Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National Trade
and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising
(Kyiv);
Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch);

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія);

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch);

Громадська організація "Асоціація
"Аналітикум" (м. Вінниця);

NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia);

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція);

International Society for Human Rights
(Ukrainian section);

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом»;

Center for International Cooperation "TK
Meganom";

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Журнал включено до
наукометричної бази даних
«Російський індекс наукового цитування»
(«РІНЦ SCIENCE INDEX»)

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Ліцензійний договір № 630-10/2013
від 18.10.2013

Registration Certificate № 630-10/2013
dated 18.10.2013

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Башнянин Г. І., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
(головний редактор)

Корнієнко В. А., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук, Вінницького національного технічного університету; академік Української академії політичних наук, президент Асоціації «Аналітікум»;

Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук, Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;

Бабенко А. Г., доктор економічних наук, професор Кримського інституту економіки та господарського права;

Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету, академік АН України;

Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Прищенко С. В., доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;

Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ; (заступник головного редактора)

Жалко-Титаренко В. А., доктор медичних наук, головний науковий співробітник Інституту епідеміології і інфекційних захворювань ім. Громашевського;

Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;

Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, Інститут регіональних досліджень НАН України;

Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ;

Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;

Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка;

Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;

Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля;

Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;

Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;

Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;

Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;

Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри природничих наук Донецького національного технічного університету;

Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково - дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Бикова Т. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, в. о. ректора, завідувач кафедри маркетинга та підприємництва Хмельницького кооперативного торговельно- економічного інституту;

Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ГЕОГРАФІЇ

УДК: 336.279 (477): 330.33.01: 334.012.6

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ОЗДОРОВЛЕННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ

кандидат економічних наук, доцент, Дорогань-Писаренко Л. О.

Полтавська державна аграрна академія, Україна, Полтава

Наведено основні показники, що характеризують сучасний фінансовий стан підприємств в Україні. Охарактеризовано існуючі тенденції щодо банкрутства вітчизняних суб'єктів господарювання та обґрунтовано комплекс заходів з їх оздоровлення. Визначено основні складові процедури фінансового та організаційно-економічного оздоровлення. Наголошено на необхідності комплексного підходу до процесу антикризового управління та оздоровлення підприємств. Сформовано основні принципи оздоровлення неплатоспроможних підприємств з урахуванням їх реального фінансового стану та особливостей господарювання.

Ключові слова: криза, банкрутство, оздоровлення, платоспроможність, фінансовий стан, антикризове управління.

кандидат экономических наук, доцент Дорогань-Писаренко Л. А. Современные тенденции банкротства в Украине и направления оздоровления неплатежеспособных предприятий / Полтавская государственная аграрная академия, Украина, Полтава

Определены основные показатели, характеризующие финансовое состояние предприятий в современных условиях в Украине. Охарактеризованы существующие тенденции относительно банкротства отечественных субъектов хозяйствования и обоснован комплекс мероприятий по их оздоровлению. Определены основные составляющие процедуры финансового и организационно-экономического оздоровления. Отмечена необходимость комплексного подхода к процессу антикризисного управления и оздоровления предприятий. Сформированы основные принципы оздоровления неплатежеспособных предприятий с учетом их реального финансового состояния и особенностей хозяйствования.

Ключевые слова: кризис, банкротство, оздоровление, платежеспособность, финансовое состояние, антикризисное управление.

PhD in Economic Dorogan-Pisarenko L. A. The current tendencies of bankruptcy in Ukraine and the ways of insolvent companies' sanitation / Poltava state agrarian Academy, Ukraine, Poltava

The article gives the main rates which characterize current financial state of companies in Ukraine. The actual tendencies of bankruptcy of domestic economic subjects are outlined; the complex of sanitation measures is proved. The essential components of financial, organizational and economic sanitation are defined. The necessity of integrated approach to anti-crisis management and

sanitation of companies is stressed. The main principles of bankrupt companies' sanitation concerning their real financial state and economic specifics are formulated.

Keywords: crisis, bankruptcy, sanitation, solvency, financial state, anti-crisis management.

Вступ. Трансформаційні перетворення та розвиток різноманітних форм власності та господарювання призвели до появи значного різноманіття підприємницьких структур. Проте в процесі подальшого їх становлення та діяльності значна частина з них виявилася неспроможною функціонувати та забезпечувати самовідтворення. Ці економічні проблеми набули суттєвого загострення на сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні, що обумовлює необхідність та важливе значення антикризового управління підприємствами національної економіки.

Проблеми теорії, методології та практики формування системи антикризового управління висвітлені у працях В. О. Василенка, Ю. Є. Гайворонської, Л. О. Лігоненко, Ю. П. Макаренко, Л. О. Мармуль, Л. М. Ремньової, А. В. Череп, А. Д. Чернявського, О. О. Шапурової, З. Є. Шершньової, А. М. Штангрета.

Вагомий внесок у дослідження питань оцінки фінансового стану та прогнозування ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств зробили Є. М. Андрущак, М. І. Бондар, В. З. Бугай, Н. Г. Волик, О. М. Галенко, Н. А. Гринюк, Л. Л. Гриценко

Формулювання мети статті та завдань. Метою статі є узагальнення теоретичних аспектів характеристики існуючого фінансового стану підприємств задля оцінки їх платоспроможності і визначення напрямів їх оздоровлення з метою ефективного управління ресурсами господарюючих суб'єктів і забезпечення їхнього стійкого розвитку.

Для досягнення такої мети необхідно вирішити наступні завдання: охарактеризувати існуючі тенденції розвитку кризових явищ та банкрутства суб'єктів господарювання проаналізувати методичні підходи до оцінки фінансового стану підприємств; запропонувати шляхи вдосконалення фінансово-економічної та виробничо-господарської діяльності підприємств в умовах кризових явищ.

Виклад основного матеріалу статті. Здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання, пов'язане з мінливими умовами як внутрішнього, так і зовнішнього середовища та цілою низкою факторів ризику, що можуть спричинити виникнення та розвиток кризових явищ на підприємстві, які значною мірою обумовлюють перспективи його майбутнього розвитку та існування загалом. Сучасні тенденції економічного розвитку створили умови за яких частина суб'єктів господарювання опиняється в становищі нездатності здійснювати поточну господарську діяльність через низькі рівні платоспроможності та ліквідності. В частині випадків такі суб'єкти господарювання опиняються в стані потенційного

банкрутства, що негативно впливає як на економічний стан країни так і на рівень соціальної напруги в конкретних регіонах. Процедура визнання підприємства-боржника банкрутом здійснюється в судовому порядку та не завжди завершується його ліквідацією. В окремих випадках завершальним етапом такого розгляду є мирова угода або здійснення заходів з відновлення платоспроможності боржника та його санації. В табл. 1 розглянемо загальну інформацію щодо розгляду справ про банкрутство господарськими судами України за 2014 рік.

Аналізуючи дану таблицю слід відмітити, про значну кількість проваджень справ про банкрутство, що мали місце у 2014 році, одночасно слід відмітити значну кількість постанов щодо визнання підприємств банкрутами. Так у 2014 році серед справ порушених на вимогу суб'єктів підприємницької діяльності-юридичних осіб 430 справ завершилися визнанням боржника банкрутом, серед справ порушених органами державної податкової служби у 211 випадках підприємство-боржник було визнано банкрутом.

Таблиця 1

Результати розгляду справ про банкрутство господарськими судами України за 2014 рік [1]

Порушено кредиторами	Кількість справ, закінчених провадженням	у тому числі:				Винесено постанови про визнання банкрутом у звітному періоді	у тому числі:	Кількість розглянутих справ, з яких оскаржувались дії
		залишено без розгляду	припинено:					
			із затвердженням звіту керуючого санацією	із затвердженням мирової угоди	із затвердженням звіту ліквідатора			
суб'єктами підприємництва - юридичними особами	753	29	4	28	610	430	77	25
суб'єктами підприємництва - фізичними особами	151	2	-	4	120	48	11	18
органами державної податкової служби	399	1	-	8	368	211	47	13
банківськими установами	96	1	-	2	86	78	6	3
Пенсійним фондом України та його відділеннями	428	1	-	3	401	50	11	13
іншими	92	13	-	4	69	55	7	1

Незважаючи на визнання боржника банкрутом в більшості випадків це не дає гарантію повернення кредитних ресурсів та не забезпечує задоволення вимог усіх кредиторів, існує частина тих хто залишається не задоволений процесом ліквідації. Одночасно відбувається зростання безробіття та соціальної напруги. На нашу у разі виникнення ситуації із неплатоспроможністю боржника перш за все потрібно здійснювати заходи з його оздоровлення і лише як крайній випадок – ліквідація через процедуру банкрутства. В сучасних умовах економічного розвитку слід відмітити майже повну відсутність ефективних заходів оздоровлення підприємств. Існуючі методики оздоровлення на практиці майже ніколи не застосовуються або в результаті низької кваліфікації управлінського персоналу застосовуються в обмеженому вигляді.

Існує певна неоднозначність трактування поняття «оздоровлення підприємства». На нашу думку, оздоровлення підприємства є багатовекторним поняттям, що включає в себе різні аспекти покращення фінансово-господарської діяльності. Доцільно виокремлювати три ключові напрями здійснення процедури оздоровлення:

- виробничо-технічне оздоровлення;
- організаційно-управлінське оздоровлення;
- фінансове оздоровлення.

Дані процедури можуть бути проведені керівництвом підприємства незалежно від наявності ознак окремих видів криз та забезпечувати як кінцеву мету – зростання конкурентоспроможності.

Як зазначає Л. І. Шваб, метою виробничо-технічного напряму оздоровлення є досягнення належного рівня виробничого потенціалу, захоплення сегменту ринку та його заповнення високоякісною конкурентоздатною продукцією на основі запроваджень новітніх досягнень науки та техніки [7, с. 518].

Виробничо-технічне оздоровлення характеризується комплексом заходів, основною метою проведення яких є досягнення нового рівня ефективності технологічних процесів за рахунок оновлення, в першу чергу, виробничої матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання.

Процедура виробничого оздоровлення включає наступні компоненти:

1. Проведення технічного переозброєння підприємства, запровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. У прибуткових суб'єктів господарювання джерелом такого оновлення може бути нерозподілений прибуток або залучені інвестиційні ресурси, у збиткових підприємств або підприємств з низьким рівнем рентабельності – такі процедури можуть бути здійснені за рахунку операційного чи фінансового лізингу або за кошти інвесторів, при чому таке оздоровлення збиткових підприємств доцільно здійснювати лише у випадках, коли основною причиною негативного фінансового результату є технологічна несталість, а не інші складові ринкового середовища.

2. Удосконалення технологічних процесів з метою підвищення якості

та кількості отриманої продукції та одночасне зниження витрат на виробництво та собівартість одиниці продукції (такі процедури здійснюються через придбання патентів та ліцензій на нові види продукції і є доцільними для господарюючих суб'єктів, що мають свою нішу на ринку певної продукції, але бажають освоїти нові ринки – розширити сегмент збуту та, як наслідок, забезпечити зростання фінансового результату).

3. Важливим заходом технологічного оздоровлення є оптимізація структури основних виробничих засобів, результатом якої є ліквідація (продаж або списання) тих елементів майна, що не використовуються (та не очікується, що будуть використовуватися в майбутньому) і потребують витрат на своє утримання, а також ліквідація тих засобів, модернізація та технічне переозброєння яких потребуватиме більшого обсягу фінансування, ніж будівництво більш сучасних об'єктів з подібним напрямом використання.

Організаційно-управлінський напрям оздоровлення має забезпечувати ефективний підбір кадрів, їх підготовку, навчання та перепідготовку з метою забезпечення належного рівня конкурентоздатності підприємства [7, с. 519].

Організаційно-управлінське оздоровлення характеризується системою заходів, що передбачають створення ефективною ієрархії структури апарату управління, підвищення якісного складу як керівництва, так і рядових працівників, оптимізація їх чисельності відповідно до існуючих потреб, а також формування позитивного ставлення до підприємства як з боку працівників, так і з боку територіальної громади.

До процедур, що пов'язані з організаційно-управлінським оздоровленням, слід віднести наступні заходи:

1. Забезпечення керівного апарату висококваліфікованими кадрами, що здатні як об'єктивно оцінити існуючу ситуацію, так і прийняти якісні оперативні рішення стосовно ситуації, що виникла. Важливою складовою ефективного управління є побудова чіткої ієрархічної структури, в якій буде конкретно визначений рівень підпорядкованості як цілих структурних виробничих підрозділів, так і безпосередньо працівників, а також матиме місце розподіл прав та обов'язків між всіма учасниками апарату управління.

2. Підвищення рівня кваліфікації існуючих працівників з метою відповідності їх професійних характеристик потребам підприємства. Даний аспект досягається, в першу чергу, через підбір персоналу виключно на основі їх якісних характеристик, а також через підвищення кваліфікації існуючого апарату управління та безпосередніх виконавців.

3. Підвищення мотивації до результатів праці, а також «поваги» як до самого підприємства, так і до його керівництва. Даний напрям здійснюється через стимулювання працівників рівнем заробітної плати, а також наявністю чітко визначеної системи преміювання за результат, якість та терміни виконання робіт. Важливе значення також має соціальний захист працівників через використання системи невикористаних основних засобів

(їдальні, побутові приміщення працівників).

Під фінансовим оздоровленням Т. В. Пепа та В. О. Федорова розглядають сукупність заходів залучення зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів з метою надання допомоги фінансового характеру підприємству та забезпечення ефективності його функціонування [6].

Серед російських науковців Е. С. Минаев та В. П. Панагушин дають наступне визначення поняття фінансового оздоровлення – сукупність процедур, що здійснюються на добровільних засадах підприємством-боржником та його кредиторами для врегулювання відносин через невиконання суб'єктом господарювання своїх боргових зобов'язань [4]. На нашу думку, таке визначення є неповністю коректним, оскільки передбачає тимчасове усунення певних негараздів стосовно здійснення поточних розрахункових операцій. При такому підході залишаються невирішеними питання ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. Такий односторонній підхід не забезпечить реального оздоровлення суб'єкта господарювання, а лише відстрочить існуючі кризові явища і може бути застосований для підприємств, що в дію певних випадкових обставин опинилися у стані поточної неплатоспроможності та не мають інших ознак проявів кризових явищ.

Інші науковці в своїх публікаціях визначає фінансове оздоровлення як можливість для суб'єкта господарювання нівелювати агресивний вплив конкурентного середовища [2]. На нашу думку, таке визначення не є комплексним, оскільки не визначає, який саме комплекс заходів може забезпечити стійкий економічний розвиток. Крім того, в реальних умовах господарювання неможливо усунути вплив конкурентів, а можна лише намагатися в такій конкурентній боротьбі зайняти домінуюче положення та отримати певні конкурентні переваги.

Ми вважаємо, що фінансове оздоровлення має визначатися як комплекс заходів, що мають на меті поліпшення показників виробничо-фінансової діяльності, що здійснюється через забезпечення прибутковості та, як наслідок, зростання рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, а також оптимізацію та реструктуризацію боргових зобов'язань підприємства.

До заходів, що забезпечують фінансове оздоровлення, слід віднести:

1. Підвищення рівня прибутковості (усунення збитків). В більшості випадків дані заходи є наслідком технічного оздоровлення та передбачають ефективне функціонування системи збуту товарів та формування собівартості.

2. Зміцнення рівня фінансової стійкості підприємства. Досягається шляхом формування оптимальної структури капіталу, що можна досягти шляхом зростання суми власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку або додаткових внесків учасників, а також виваженої політики керівництва стосовно використання для фінансування своєї діяльності зовнішніх ресурсів. Для збиткових підприємств можливість швидкого

проведення даної процедури є надзвичайно сумнівною.

3. Дотримання відповідних рівнів платоспроможності та ліквідності через наявність паритетного співвідношення між обсягами зобов'язань, що мають бути погашені та обсягом платіжних засобів, що можуть бути для цього використані.

4. Дотримання високого рівня ділової активності підприємства. Досягається шляхом пришвидшення оборотності усіх елементів активів, а також наявність чіткого паритету між обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості.

У зв'язку з низьким рівнем прибутковості (чи навіть збитковістю) більшість суб'єктів господарювання, що знаходяться в кризовому стані, не мають змоги використовувати кредитні ресурси чи залучати інвесторів. Як наслідок, процедура виведення з кризи або пом'якшення її наслідків затягується на тривалий період часу або взагалі завершується ліквідацією такої господарської одиниці. У випадку недоцільності застосування дій з оздоровлення під час організації процедури банкрутства необхідно максимально забезпечити збереження цілісності майнового комплексу ліквідованого підприємства, що дасть змогу оперативно відновити виробничі відносини.

Висновки.

Враховуючи все вищезазначене слід наголосити, що процедура оздоровлення окремих суб'єктів господарювання залежить від стадії та проявів кризи, в якій вони опинилися, та може бути проведена як за рахунок ресурсів самого підприємства, так і з використанням кредитних ресурсів чи коштів інвесторів. При цьому слід враховувати, що залучення значних обсягів інвестицій знижує рівень незалежності керівництва та власників в напрямку прийняття стратегічних управлінських рішень. Одночасно кредитні ресурси для більшості підприємств можуть виявитися занадто дорогими, що в кінцевому результаті поглибить рівень економічних негараздів. Важливим інструментом уникнення поточної неплатоспроможності окремого суб'єкта господарювання є активне використання платіжного календаря. Такий інструмент дасть змогу визначати майбутні грошові надходження, а також необхідну потребу у грошових коштах на цей же період, що дозволить визначати можливі нестачі фінансових ресурсів в майбутніх періодах та дасть змогу завчасно вирішити проблему з їх отриманням.

Література:

1. *Звіт судів першої інстанції про розгляд господарських справ Форма № 1-МС за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/*
2. *Леміш А. М. До питання про визначення економічної сутності поняття „фінансове оздоровлення” підприємств / А. М. Леміш // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 12 (55). – С. 71–77.*

3. Любенко Н. М. Експрес-діагностика неплатоспроможності підприємства в організаційно-правовому механізмі банкрутства / Н. М. Любенко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 9 (112). – С. 139–142.
4. Минаев Э. С. Антикризисное управление : учебн. пособ. для технических вузов / Э. С. Минаева, В. П. Панагушин. – М. : Прибор, 1998. – 458 с.
5. Островська О. Антикризисове фінансове управління в умовах економічної нестабільності / Ольга Островська // *Ринок цінних паперів в Україні*. – 2009. – № 5–6. – С. 83–88.
6. Управління фінансовою санацією підприємств: навч. посіб. / [Т. В. Пена, В. О. Федорова, А. Б. Кондрашихін, О. В. Андрєєва]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 440 с.
7. Шваб Л. І. Економіка підприємства: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Л. І. Шваб. – К.: Каравела, 2004. – 568 с.

References:

1. Zvit sudiv pershoi instantsii pro rozghliad hospodarskykh sprav Forma № 1-MS za 2014 rik [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/
2. Lemish A. M. Do pytannia pro vyznachennia ekonomichnoi sutnosti poniattia „finansove ozdorovlennia” pidpriemstv / A. M. Lemish // *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. – 2005. – № 12 (55). – S. 71–77.
3. Liubenko N. M. Ekspres-diahnostyka neplatospromozhnosti pidpriemstva v orhanizatsiino-pravovomu mekhanizmi bankrutstva / N. M. Liubenko // *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. – 2010. – № 9 (112). – S. 139–142.
4. Mynaev E. S. Antykryzysnoe upravlenye: uchebn. posob. dlia tekhnicheskyykh vuzov / E. S. Mynaeva, V. P. Panahushyn. – M.: Prybor, 1998. – 458 s.
5. Ostrovska O. Antykryzove finansove upravlinnia v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti / Olha Ostrovska // *Rynok tsinnykh paperiv v Ukraini*. – 2009. – № 5–6. – S. 83–88.
6. Upravlinnia finansovoiu sanatsiieiu pidpriemstv: navch. posib. / [T. V. Pepa, V. O. Fedorova, A. B. Kondrashykhin, O. V. Andrieieva]. – K.: Tsentр uchbovoi literatury, 2008. – 440 s.
7. Shvab L. I. Ekonomika pidpriemstva: navch. posib. dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / L. I. Shvab. – K.: Karavela, 2004. – 568 s.

УДК 658.8:615.45(477)

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РИНКОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Кушер В. О.

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, Вінниця

У статті розглянуто сучасний стан підприємств фармацевтичної галузі України, за обсягом аптечних продажів. Виявлено проблеми конкурентноздатності українських виробників та можливості подальшого розвитку фармацевтичного ринку України враховуючи нестабільну ситуацію всередині країни. Виокремлено основних суб'єктів фармацевтичного ринку та вплив на їх діяльність сучасних економічних законів. Досліджено фактори, що призвели до зменшення розмірів фармацевтичного ринку, а саме анексія Криму, масштабний збройний конфлікт на сході країни та виведення Російською федерацією власних виробників на непідконтрольну територію.

Ключові слова: фармацевтичний ринок, лікарські засоби, фармація, аналіз, оцінка, імпортери, обсяг ринку.

Кушер В. А. Анализ и оценка рыночных возможностей фармацевтических компаний / Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Винница

В статье рассмотрено современное состояние предприятий фармацевтической отрасли Украины, по объему аптечных продаж. Выявлены проблемы конкурентоспособности украинских производителей и возможности дальнейшего развития фармацевтического рынка Украины учитывая нестабильную ситуацию внутри страны. Выделены основных субъектов фармацевтического рынка и влияние на их деятельность современных экономических законов. Исследованы факторы, которые привели к уменьшению размеров фармацевтического рынка, а именно аннексия Крыма, масштабный вооруженный конфликт на востоке страны и вывода Российской Федерации собственных производителей на неподконтрольную территорию.

Ключевые слова: фармацевтический рынок, лекарственные средства, фармация, анализ, оценка, импортеры, объем рынка.

Kusher V. A. Analysis and evaluation of market opportunities pharmaceutical enterprises / Vinnitsa Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University, Ukraine, Vinnitsa

The article reviews the current state of pharmaceutical industry of Ukraine, in terms of pharmaceutical sales. The problems of competitiveness Ukrainian producers and opportunities for further development of the pharmaceutical market of Ukraine given the unstable situation in the country. Thesis there is

determined the main subjects of the pharmaceutical market and the impact of their activities on modern economic laws. The factors that led to the reduction in the size of the pharmaceutical market, namely the annexation of the Crimea, a large-scale armed conflict in the east and the withdrawal of the Russian Federation for its producers not controlled territory.

Key words: pharmaceutical market, drugs pharmacy, analysis, evaluation, Importers, market volume.

Вступ. У сучасній світовій економіці виробництво фармацевтичних товарів є однією з перспективних галузей. Протягом останніх років світовий фармацевтичний ринок демонструє стаłe зростання. Основними чинниками приросту ринку є збільшення потужності конкуренції серед виробників генеричних препаратів та збільшення обсягів споживання дешевих лікарських засобів.

Проблематиці функціонування фармацевтичної промисловості та управління сферою обігу лікарських засобів присвячені роботи іноземних науковців: Т. Н. Барта, Д. Джобера, Р. Куксона, М. МакГрейва, Р. М. Хендерсона. Представниками вітчизняної школи є: Б. П. Громовик, С. В. Нікуліна, А. Г. Шевченко, А. Г. Семенов, В. І. Стародубов, А. Ю. Юданов, та ін. У наведених роботах недостатньо враховуються шляхи вирішення проблем розвитку фармацевтичного вітчизняного ринку за сучасних політичних та соціальних змін, що відбуваються на території нашої держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення проблем функціонування фармацевтичного ринку та обґрунтування перспектив його подальшого розвитку.

Викладення основного матеріалу. Фармацевтичний ринок - економічні взаємовідносини між суб'єктами та об'єктами, пов'язані з обміном фармацевтичних товарів і послуг, внаслідок чого формуються основні елементи ринку - попит, пропозиція та ціна [1, с. 66].

Суб'єктів фармацевтичного ринку можна об'єднати в такі підсистеми:

- управління й регулювання — сукупність органів з координації та здійснення контролю за фармацевтичною діяльністю;

- виробництва ЛП та виробів медичного призначення (ВМП) і їх розподілу, до якої входять: вітчизняні виробничі, оптові та роздрібні підприємства, зарубіжні компанії, підсистема фармацевтичної інформації, що об'єднує спеціалізовані інформаційно-аналітичні видання, аналітичні компанії, бази даних і т.п.;

- підсистема безперервної фармацевтичної освіти професійних громадських організацій (асоціацій, профспілок тощо);

- підсистема споживання, представлена амбулаторними і стаціонарними хворими.

Об'єктами фармацевтичного ринку є фармацевтичні та парафармацевтичні товари, послуги, ідеї, статистичні, інформаційні та дані маркетингових досліджень, потреби і переваги споживачів [4].

Дія економічних законів на фармацевтичному ринку має свої особливості, визначені низкою чинників:

1) потреба в ліках, безпосередньо пов'язана зі здоров'ям і життям людини, внаслідок чого існує висока соціальна пріоритетність ліків, що визначає особливості формування пропозицій і попиту на них.

2) надання фармацевтичної допомоги населенню потребує особистих контактів лікаря та фармацевта, з одного боку, та споживача (пацієнта) — з іншого.

3) має місце нерівноцінність інформації про фармакотерапевтичні властивості ліків у їх виробників, фармацевтів і споживачів, тому справжню незалежність споживача на фармацевтичному ринку неможливо забезпечити внаслідок його недостатньої і непрофесійної інформованості.

4) у сфері фармації (як і у всій системі охорони здоров'я) недостатньо визначено та нечітко простежується зв'язок між витратами праці фармацевтичних працівників і їх кінцевими результатами, внаслідок чого робота працівників аптек має яскраво виражений соціальний характер, яка в той же час не підлягає точній кількісній оцінці.

5) використання особливого механізму господарювання у фармацевтичній діяльності диктується необхідністю об'єднання економічної ефективності та соціальної справедливості;

6) фармацевтичний ринок є розвиненим ринком з високим рівнем конкуренції та постійно зростаючими витратами на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Сучасний фармацевтичний ринок України включає виробництво:

- лікарських засобів;
- дієтичних добавок;
- лікувальної косметики;
- виробів медичного призначення;
- оптових та роздрібних продажів продукції [5].

Серед ключових економічних характеристик цього ринку можна виділити великий рівень конкуренції при невеликих обсягах продажів та виробництва, велику імпортозалежність, низький рівень маржинальності, відсутність державного фінансування. Україна перебуває в залежності від зарубіжних виробників лікарських субстанцій на 80 %, медпрепаратів на 70% і не забезпечує потреб населення як самостійної держави в лікарських засобах.

Особливою рисою українського фармацевтичного ринку є те, що він переважно залишається ринком генеретиків (їх питома вага виробництва на українському ринку досягає 90 %) [3, с. 718]. За даними державної служби статистики України, витрати на медичні препарати займають у витратах середнього українця 4-5 місце та становить 8,1% від його доходів.

Очевидно, що варто очікувати подальшого значного зростання споживчих витрат на лікарські засоби в наслідок таких причин, як старіння населення та погіршення екологічних умов. При цьому вимоги до пропозиції та якості препаратів будуть теж постійно зростати.

Найбільші імпортери фармацевтичних засобів в Україні є:

- ТОВ «БАДМ»;
- ТОВ СП «Оптима-Фарм» Лтд;
- ТОВ «Ввс-Лтд»;
- ЗАТ «Альба-Україна»;
- ТОВ «Санofi-Авентіс Україна».

Минулий рік і перші місяці 2015 р. стали черговим періодом серйозних випробувань для учасників фармацевтичного бізнесу та всієї системи охорони здоров'я України. Постійні загострення збройного конфлікту, аж до ведення масштабних бойових дій на сході країни, політична криза з подальшими виборами до ВР і зміною уряду, триваючий спад економіки і скорочення купівельної спроможності населення, девальвація національної валюти і непередбачувані коливання курсу долара - це не повний перелік ризикових факторів, що вплинули на операторів фармацевтичного ринку в цей непростий період. І все ж, не дивлячись на всі песимістичні прогнози і спроби створення негативного і антисоціального іміджу української фарми, «падіння в прірву» не відбулося [6].

Триває безперебійне функціонування системи забезпечення населення країни товарами аптечного асортименту. Незважаючи на величезні фінансові труднощі, здійснюються поставки ліків у лікувальні установи. Розвивається виробництво вітчизняної фармацевтичної та парафармацевтичної продукції. Українські та зарубіжні компанії беруть активну участь у волонтерському русі, забезпечуючи медикаментами та виробами медичного призначення учасників бойових дій.

Першим відчутним ударом по економіці країни і, звичайно, по фармацевтичному бізнесу стала анексія Криму. На території з населенням 1,97 млн. осіб, яка раніше забезпечувала близько 5% обсягу аптечного сегмента фармацевтичного ринку України (більше 200 млн. доларів з урахуванням всіх категорій товарів), українські мережі та дистриб'ютори були змушені згорнути свою діяльність.

Протягом 2014 року російські фармацевтичні компанії та дистриб'ютори вивели на ринок Криму понад 1000 нових лікарських засобів, не зареєстрованих в Україні. Натомість це не призвело навіть до незначного розвитку і росту ринку. На тлі невдалого курортного сезону, минулого року обсяг аптечних продажів у Криму скоротився порівняно з 2013 р. на 26% у доларовому еквіваленті і на 27% в упаковках (дані компанії Моріон).

Масштабний збройний конфлікт, який зовсім нещодавно здавався абсолютно неймовірним явищем на території України став, на жаль, звичною реальністю, з щоденними звітами про бойові дії, загиблих і поранених з обох боків.

Фармацевтичний ринок Донецької області (4,3 млн. осіб) в добрі часи забезпечував близько 11% роздрібного товарообігу аптечного ринку України (457 млн. доларів у 2013 році з урахуванням усіх категорій товарів), а ринок Луганської області - більше 4% (195 млн. доларів у 2013 році). Відтік населення із зони ведення бойових дій у межах України призвів до перерозподілу попиту і збільшення обсягів продажів товарів аптечного асортименту в інших областях (в першу чергу, Харківській, Одеській та у м. Києві). Частина населення (за різними оцінками від 300 до 500 тис. людей) виїхали до Росії, що забезпечило скорочення мінімум 1% обсягу споживання в роздрібному сегменті фарм ринку України.

За підсумками 2014 р. падіння аптечних продажів в упаковках, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, становило в Донецькій області - мінус 15%, а Луганській - мінус 31%. А при порівнянні продажів лютого 2015 р. з аналогічним періодом минулого року негативний приріст ще більш виражений: Донецька область - 35%, Луганська область - 63,1% [7].

Девальвація національної валюти традиційно виявилася вкрай болючою як для учасників фармацевтичного бізнесу, так і для споживача, який купує за власні кошти більше 80% лікарських засобів. З початку 2014 року курс долара США виріс більш ніж на 200%. На жаль, від курсу іноземної валюти залежить ціна не тільки іноземних ліків, але й товарів українського виробництва, більшість з яких виробляються на основі субстанцій, що їх закуповують за кордоном. Імпортозалежний фармацевтичний ринок, безумовно, відреагував на девальвацію гривні підвищенням цін. Ситуацію посилив податок на додану вартість, який нараховується вже від нової ціни, що збільшилася внаслідок зростання курсу іноземної валюти. У результаті за підсумками лютого поточного року індекс інфляції для категорії лікарських засобів досяг 73% у порівнянні з лютим 2014 (іноземні + 86%, вітчизняні + 43%).

Регуляторні ініціативи уряду (наприклад, скасування перереєстрації лікарських засобів) тільки починають працювати. Але невтручання керівництва Міністерства охорони здоров'я в політику ціноутворення на фармринку в умовах ринкової економіки в період кризи, безумовно має позитивні наслідки і сприяє виживанню бізнесу.

Макроекономічні показники, що корелюють з динамікою фармацевтичного, наразі не викликають оптимізму. Зростання ВВП України за підсумками IV кварталу 2014 порівняно з аналогічним кварталом 2013 (у постійних цінах 2010 року) становило мінус 15,2%. Індекс промислової продукції у січні - лютому 2015 порівняно з відповідним періодом 2014 р. склав мінус 21,7%. Зростання реальної заробітної плати за підсумками січня поточного року склав «-13,6%», у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. А індекс споживчих цін у лютому 2015 досяг значення + 34,5% (до лютого 2014) [8].

Не можна не згадати проблему, яка ще більш посилила складну ситуацію в системі охорони здоров'я України. Збій у системі тендерних закупівель лікарських препаратів за кошти центрального бюджету призвів до того, що в 2014 році низка категорій хворих не отримали дорогі життєво необхідні лікарські засоби. Виникли навіть проблеми із забезпеченням дітей медикаментами для проведення планової вакцинації. Частково цю проблему можуть вирішити прямі закупівлі медикаментів міжнародними організаціями. Але не менш актуальною залишається впровадження і розвиток процедури прозорих і справедливих тендерних закупівель ліків за бюджетні кошти.

Висновки. Виходячи з тенденцій розвитку політичної та економічної ситуації в Україні, з урахуванням перспектив світового фармацевтичного ринку основними напрямками і пріоритетами розвитку національного фармацевтичного ринку є: запровадження дієвого механізму здійснення державного контролю за виробництвом, реалізацією та рекламою фармацевтичної продукції, а також за якістю лікувальних препаратів в процесі їх виробництва та ввезення на територію України; підвищення конкурентоспроможності фармацевтичної продукції та проведення раціональної фармацевтичної політики; створення системи управління якістю всього циклу обігу лікувальних препаратів шляхом запровадження вимог належних практик; удосконалення системи державної реєстрації, зокрема через адаптацію до міжнародних норм, у першу чергу європейських країн; запровадження багатоканального фінансування фармацевтичної науки за рахунок бюджетних та позабюджетних коштів, забезпечення їх раціонального використання для першочергового фінансування конкурентоспроможних наукових розробок фундаментального та прикладного характеру; здійснення комплексу заходів для обґрунтування і забезпечення інформаційних ресурсів фармацевтичного ринку.

Література:

1. Силивончик А. В. Де фармація // *Бізнес*. – 2012. - №6. – С.66-67.
2. Трофимова Е. О. Анализ дистрибьюции зарубежных фармацевтических препаратов в Украину / Е. О. Трофимова // *Аптека*. — 2011. — С. 4–6.
3. Пестун І. В. Напрямки удосконалення Національної лікарської політики в Україні за індикаторами її оцінки ВООЗ // *Збірник наукових праць співробітників КМАПО ім. П. Л. Шупика*. – К., 2009. – 717-723.
4. Чорноротов О. Фармацевтичний ринок України // *Інтернет-ресурс*: <http://www.credit-rating.ua>.
5. Офіційний сайт газети «Аптека» – *Режим доступу* : <http://www.apteka.ua>
6. Український медичний часопис «Моріон» – *Режим доступу*: <http://www.morion.ua/>
7. Офіційний сайт національної сервісної фармацевтичної компанії «Фарм планета» – *Режим доступу*: [http:// www.pharmplanet.com.ua](http://www.pharmplanet.com.ua)

8. Офіційний сайт інформаційного агентства «Уніан» – Режим доступу: [http:// health.unian.ua/](http://health.unian.ua/)

Referances:

1. Sylyvonchuk A. V. *De farmatsiya // Biznes.* – 2012. - № 6. – S.66-67.
2. Trofymova E. O. *Analyz dystryb'yutsyy zarubezhnykh farmatsevticheskykh preparatov v Ukrainu / E. O. Trofymova // Apteka.* — 2011. — S. 4–6.
3. Pestun I. V. *Napryamky udoskonalennya Natsional'noyi likars'koyi polityky v Ukraini za indykatoramy yiyi otsinky VOOZ // Zbirnyk naukovykh prats' spivrobotnykiv KMAPO im. P.L.Shupyka.* – K., 2009. – 717-723.
4. Chornorotov O. *Farmatsevtichnyy rynek Ukrainy // Internet- resurs: http://www.credit-rating.ua.*
5. *Ofitsiynyy sayt hazety «Apteka»* – Rezhym dostupu: <http://www.apteka.ua>
6. *Ukrayins'kyu medychnyy chasopys «Morion»* – Rezhym dostupu: <http://www.morion.ua/>
7. *Ofitsiynyy sayt natsional'noyi servisnoyi farmatsevtichnoyi kompaniyi «Farm planeta»* – Rezhym dostupu: [http:// www.pharmplanet.com.ua](http://www.pharmplanet.com.ua)
8. *Ofitsiynyy sayt informatsiynoho ahent-stva «Unian»* – Rezhym dostupu: <http://health.unian.ua/>

УДК 657:334.7.012.64

СУТНІСТЬ СТРАТЕГІЧНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ ТА ПІДХОДИ ЩОДО ЇЇ ФОРМУВАННЯ

кандидат економічних наук, Скрипник Н. В.

кандидат економічних наук, Скрипник М. Є.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, Чернівці

У статті досліджено визначення бухгалтерського, управлінського та внутрішнього обліку, надані різними авторами. Обґрунтовано і сформовано на основі існуючих визначень власне трактування терміну «Стратегічна звітність». Окреслено суттєві елементи поняття «стратегічна управлінська звітність» та основні вимоги до її формування. Сформульовано мету складання стратегічної управлінської звітності та завдання, що вирішуються в її системі, а також функції даної системи. Досліджено поняття форма звітності та формат і запропоновано узагальнене розуміння їх сутності та зроблено акцент на відмінностях між ними.

Ключові слова: бухгалтерська звітність, фінансова звітність, управлінська звітність, вимоги, функції, управлінська інформація.

кандидат экономических наук, Скрипник Н. В., кандидат экономических наук, Скрипник М. Е. Сущность стратегической управленческой отчетности и подходы к ее формированию / Черновицкий

торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університету, Україна, Чернівці

В статті досліджені визначення бухгалтерського, управленческого і внутрішнього учета, представлені різними авторами. Обґрунтовано і сформульовано на основі існуючих визначень власну трактовку терміна «Стратегічна звітність». Визначені суттєві елементи поняття «стратегічна управленческа звітність» і основні вимоги до її формування. Сформульовано мету створення стратегічної управленческої звітності і задачі, що вирішуються в її системі, а також функції даної системи. Досліджено поняття форми звітності і формату і запропоновано узагальнене розуміння їх сутності і зроблено акцент на відмінностях між ними.

Ключові слова: бухгалтерська звітність, фінансова звітність, управленческа звітність, вимоги, функції, управленческа інформація.

PhD in Economic, Skrypnyk N. V., PhD in Economic, Skrypnyk M. E. The essence of strategic management reporting and approaches for its formation / Chernivtsi Trade and Economic Institute KNTEU, Ukraine, Chernivtsy

The definition of accounting, management and internal accounting provided by different authors are investigated in the article. Own interpretation of the term "strategic accounts" is grounded and formed on the basis of existing definitions. The essential elements of the concept of "strategic management reporting" and the basic requirements for its formation are described. The goal of the creating strategic management accounting and tasks what are solved in its system and the functions of the system are formulated. The concept "reporting form and format" is investigated, generalized understanding of the essence is proposed, the differences between them are accented.

Keywords: accounting, financial reporting, management reporting requirements, functions, management information.

Вступ. Основним продуктом стратегічного управлінського обліку є стратегічна управлінська звітність. Однак, незважаючи на те, що останнім часом питанням організації та ведення стратегічного управлінського обліку приділяється підвищена увага, питання, пов'язані з формуванням стратегічної управлінської звітності, є недостатньо дослідженими.

Постановка проблеми. У працях вітчизняних і зарубіжних фахівців найчастіше висвітлюються питання організації управлінського обліку та формування бухгалтерської управлінської звітності. У більшості випадків управлінський облік розглядається у вузькому ракурсі і представлений як виробничий облік витрат, а управлінська звітність - як система оперативних даних про результативність та ефективність виробничого процесу. У системі стратегічного управлінського обліку даний підхід до визначення сутності управлінської звітності є вкрай обмеженим і не відображає специфіки та призначення стратегічного управлінського обліку. Суттєвою проблемою в

даний час є те, що теоретичні основи формування управлінської, в тому числі стратегічної звітності в повній мірі не розроблені, зокрема, питання визначення складу форм і форматів управлінської звітності, набору показників та їх оцінки.

Аналіз останніх публікацій щодо її розв'язання. Серед вітчизняних вчених, які здійснили свій внесок у розвиток управлінського напряму бухгалтерського обліку та звітності необхідно відзначити: М. Т. Білуху, О. С. Бородкіна, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, А. М. Герасимовича, А. М. Кузьмінського, Л. В. Нападовську, а серед зарубіжних науковців: А. Апчерча, І. Богатую, Д. Друрі, Р. Каплан, В. Керімова, Д. Нортон, В. В. Палія, Б. Райана, Я. В. Соколова, І. А. Слободняк, Ч. Т. Хорнгрена та інших.

Але, слід відмітити той факт, що праці вищезазначених вчених, як правило, були присвячені розгляду управлінського аспекту бухгалтерського обліку як інструменту з обліку витрат та калькулювання продукції. Недостатність дослідження теоретико-методологічних підходів формування стратегічної управлінської звітності, а саме: визначення її сутності, принципів її формування, визначення складу форм стратегічної звітності, набору показників та їх оцінки, обумовлює актуальність обраної теми та окреслює коло питань, що потребують поглибленого дослідження.

Мета дослідження. Метою нашої статті є дослідження та обґрунтування принципів та вимог до формування стратегічної звітності підприємств, враховуючи потреби інформаційного забезпечення менеджменту підприємства.

Результати дослідження. Багато авторів вважають, що відсутня необхідність розробки відповідних теоретичних положень, тому управлінський облік будується кожним підприємством за своїм власним унікальним зразком з урахуванням потреб власних менеджерів в інформації, а внутрішня управлінська звітність має індивідуальний характер. Слободняк І. А., розглядаючи проблеми формування бухгалтерської управлінської звітності та не заперечуючи її індивідуальності, висловлюється про необхідність розробки теоретичних основ формування обліково-аналітичної інформації внутрішньої бухгалтерської звітності і вважає, що необхідні спільні теоретичні положення, методологія процесу формування обліково-аналітичної інформації бухгалтерської управлінської звітності, дотримуючись яких і вибираючи з наявних альтернатив найбільш обґрунтовані для конкретного підприємства варіанти, можна буде говорити про формування якісної інформаційної бази для прийняття управлінських рішень [1].

Типовість основних бізнес-процесів, факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, об'єктів стратегічного управлінського обліку, вимог до якості інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень дозволяє зробити висновок про можливість розробки єдиної методології формування стратегічної управлінської звітності. Основою будь-якої методології є понятійна база. У системі стратегічного

управлінського обліку необхідно чітко визначити сутність стратегічної управлінської звітності, а також категорій форма звітності та формат. Сутність стратегічної управлінської звітності необхідно розкрити таким чином, щоб зрозумілою була мета формування звітності та її зміст. Основою для формування сутності стратегічної управлінської звітності можуть послужити визначення фінансової, бухгалтерської звітності, внутрішньої звітності, управлінської звітності, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Передумови становлення та розвитку поняття «стратегічна управлінська звітність»

Термін	Автор	Визначення
1	2	3
Бухгалтерська звітність	НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2]	Бухгалтерська звітність - звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів
Фінансова звітність	НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2]	Фінансова звітність - бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.
Управлінська звітність	Л. В. Нападовська [3]	Управлінська звітність – це гнучка система форм інформації, яка складається за центрами затрат і центрами відповідальності. Вона повинна відображати умови, специфіку, особливості організації виробництва та потреб управлінського персоналу
	Н.А. Адамов [4]	Управлінська звітність – це комплекс взаємопов'язаних даних і розрахункових показників, які відображають функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності та згруповані загалом по підприємству і в розрізі структурних підрозділів
	І. В. Колос [5]	Під управлінською звітністю потрібно розуміти звітність, яка складається менеджерами різних рівнів управління і містить оцінку результатів діяльності та прогностичні напрями її розвитку
	С. А. Кузнецова [6]	Управлінська бухгалтерська звітність – це бухгалтерська звітність, що містить облікову інформацію про діяльність підприємства та надається внутрішнім користувачам у процесі управління підприємством
	І.А. Слободняк [1]	Система обліково-аналітичної інформації, що міститься у формах звітності, представлена у вигляді сукупності облікових і розрахункових показників у певному форматі, сформована відповідно до внутрішніх регламентів організації, що характеризує внутрішнє і зовнішнє середовище організації в цілому і (або) її сегментів і оперативного

		задовольняє інформаційні потреби внутрішніх користувачів інформації.
Внутрішня звітність	Ф. Ф. Бутинець [7]	Внутрішня бухгалтерська звітність – звітність, яку складає бухгалтер-аналітик і подає як адміністрації підприємства, так і менеджерам всіх рівнів управління. Основною метою складання звітності є надання оперативної релевантної інформації відповідно до вимог управлінського персоналу
	В. Ф. Палій [8]	Метою внутрішньої звітності є забезпечення управлінського персоналу всіх рівнів необхідною управлінською інформацією

Наведені визначення дозволяють простежити розвиток понятійної бази у сфері бухгалтерського обліку і, не дивлячись на розбіжності, мають спільні риси. У кожному випадку йдеться про систему взаємопов'язаних показників, що характеризують результати діяльності господарюючого суб'єкта та його структурних підрозділів та дозволяє приймати управлінські рішення. Специфіці стратегічного управлінського обліку більш за все відповідає визначення сутності управлінської звітності, дане І.А. Слободняк [1]. На відміну від інших, автор, характеризуючи масштаби інформаційної бази, робить наголос не тільки на внутрішнє середовище, але і на зовнішнє.

Даний огляд дозволяє окреслити суттєві елементи поняття «стратегічна управлінська звітність»:

- 1) це система взаємопов'язаних показників;
- 2) склад звітності формують облікові і розрахункові показники, фінансові та не фінансові;
- 3) показники звітності повинні бути представлені у вигляді відповідних форм, затверджених до застосування внутрішніми регламентами підприємства;
- 4) показники звітності повинні бути представлені у форматі, зручному для сприйняття користувачем звітності;
- 5) зміст звітності має бути достатнім для характеристики зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, результатів його діяльності, ефективності реалізації стратегії підприємства, оптимальності обраної стратегії;
- 6) це мобільна, динамічна система, яка оперативно реагує на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, його стратегії та інформаційних запитів системи управління;
- 7) це інформаційна база для прийняття стратегічних управлінських рішень, спрямованих на підтримку конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі. У сукупності дані елементи дозволяють визначити сутність категорії «стратегічна управлінська звітність».

На нашу думку стратегічна управлінська звітність - це мобільна система взаємопов'язаних фінансових і не фінансових стратегічних показників,

отриманих у процесі обліку та аналізу, представлених у вигляді сукупності форм звітності в зручному для сприйняття форматі, що характеризують ефективність реалізації стратегії підприємства в специфічних умовах макро- і мікросередовища, що дозволяє приймати стратегічні управлінські рішення щодо оптимізації стратегії зростання конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі і оперативно реагує на зміну стратегії підприємства та інформаційні запити системи управління.

В рамках даного визначення нами використані поняття форма звітності та формат. Під формою стратегічної управлінської звітності мається на увазі сегмент системи взаємопов'язаних фінансових і не фінансових стратегічних показників, отриманих у процесі обліку та аналізу, представлених у відповідному форматі, зручному для сприйняття та оцінки стану конкретного об'єкта стратегічного управління або групи взаємозалежних об'єктів. Форма звітності може складатися з одного і більше розділів. Розділ форми стратегічної управлінської звітності - це система взаємопов'язаних показників, що характеризують окрему сторону об'єкта стратегічного управління. Формат стратегічної управлінської звітності - це спосіб розташування показників звітності, що дозволяє більш оперативно і економічно задовольняти потреби внутрішніх користувачів в інформації про стан об'єктів стратегічного управління. Основною метою стратегічної управлінської звітності є інформаційне забезпечення керівництва підприємства з питань вироблення стратегії зростання конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі і її оптимізації при зміні умов макро і мікросередовища.

Для досягнення зазначеної мети в системі стратегічної управлінської звітності вирішуються наступні завдання:

1) поточний контроль за станом макро і мікросередовища функціонування підприємства, результатів діяльності підприємства в цілому і його окремих сегментів;

2) перетворення інформаційних потоків в систему взаємопов'язаних показників;

3) оцінка ефективності реалізації стратегії підприємства в цілому і його окремих сегментів;

4) інформаційна підтримка процесу прийняття стратегічних управлінських рішень щодо оптимізації стратегії зростання конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі;

5) коригування стратегії підприємства, внесення змін до системи ключових показників стратегічного планування і бюджетування.

Перелік основних завдань, що вирішуються в системі стратегічної управлінської звітності, дозволяє сформулювати функції даної системи, до яких, на нашу думку, можна віднести наступні:

1) інформаційна - стратегічна управлінська звітність є основним джерелом інформації, всебічно характеризує результати діяльності підприємства, стан його зовнішнього і внутрішнього середовища, і базою

для прийняття стратегічних управлінських рішень;

2) контрольна - стратегічна управлінська звітність є основою для поточного контролю за станом макро- і мікросередовища підприємства, його стратегічних позицій і конкурентних переваг;

3) аналітична - стратегічна управлінська звітність є достатньою інформаційною базою для проведення стратегічного аналізу з метою виявлення резервів оптимізації стратегії підприємства і ризиків у процесі її реалізації;

4) прогнозна - стратегічна управлінська звітність є базою для розробки і поточної коригування стратегічного плану (бюджету);

5) координуюча - стратегічна управлінська звітність дозволяє впорядкувати фінансову структуру підприємства, діяльність його структурних одиниць, центрів відповідальності, посадових осіб з метою оптимального досягнення стратегічних цілей і завдань;

6) стимулююча - стратегічна управлінська звітність дозволяє реалізувати в системі стратегічного управлінського обліку систему рейтингової оцінки результатів діяльності структурних підрозділів, центрів відповідальності, посадових осіб та систему матеріального і морального стимулювання праці.

Висновки. Отже, за результатами дослідження та порівняння визначень бухгалтерського, управлінського та внутрішнього обліку, наведених чинними нормативними актами та різними авторами, нами визначено суттєві елементи поняття «стратегічна управлінська звітність» та дано власне визначення її сутності, мети, завдань та функцій, що дасть змогу забезпечити єдність її формування і розуміння з боку усіх категорій користувачів.

Література:

1. Слободняк И. А. Бухгалтерская управленческая отчетность как система учетно-аналитической информации о деятельности организации / И. А. Слободняк // *Международный бухгалтерский учет*. - 2011. - № 19. - С. 11-22.
2. Про затвердження положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ МФУ від 31 березня 1999 р. № 87 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Нападовська Л. В. Управлінський облік [Текст]: підруч. / Л. В. Нападовська. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.;
4. Адамов Г. Внутренняя управленческая отчетность: принципы, виды и методы составления [Текст] / Г. Адамов, Н. Адамова // *Финансовая газета* (рег. выпуск). – 2007. – № 30;
5. Колос І. В. Звітність як елемент системи управління підприємством / І. В. Колос // *Економіка та держава*. – 2006. – № 8. – С. 26–31;
6. Кузнецова С. А. Управлінська бухгалтерська звітність: проблеми створення / С. А. Кузнецова // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2008. – № 11. – С. 15–24;

7. Бухгалтерський управлінський облік [Текст: підруч. / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Житомир: Рута, 2002. – 480 с.;
8. Палий В. Ф. Організація управленческого учета / В. Ф. Палий – М.: Бератор Пресс, 2003. – 224 с.

References:

1. Slobodnjak Y. A. Bukhghalterskaja upravlencheskaja otchetnostj kak systema uchetno-analytycheskoj ynformacyu o dejateljnosti orghanyzacyu / Y.A. Slobodnjak // Mezhdunarodnyj bukhhalterskij uchet. - 2011. - № 19. - S. 11-22.
2. Pro zatverdzhennja polozhennja (standartu) bukhhaltersjkogho obliku 1 «Zaghaljni vymoghy do finansovoji zvitnosti»: Nakaz MFU vid 31 bereznja 1999 r. № 87 // [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.rada.gov.ua>
3. Napadovsjska L. V. Upravlinsjkij oblik [Tekst: pidruch. / L. V. Napadovsjska. – K.: Kyjiv. nac. torgh.-ekon. un-t, 2010. – 648 s.;
4. Adamov Gh. Vnutrennjaja upravlencheskaja otchetnostj: pryncypy, vydy y metody sostavlenyja [Tekst] / Gh. Adamov, N. Adamova // Fynansovaja ghazeta (regh. vypusk). – 2007. – № 30;
5. Kolos I. V. Zvitnistj jak element systemy upravlinnja pidpryjemstvom / I. V. Kolos // Ekonomika ta derzhava. – 2006. – № 8. – S. 26–3;
6. Kuznecova S. A. Upravlinsjka bukhhaltersjka zvitnist: problemy stvorennja / S. A. Kuznecova // Bukhhaltersjkij oblik i audyt. – 2008. – № 11. – S. 15–24;
7. Bukhhaltersjkij upravlinsjkij oblik [Tekst] : pidruch. / F. F. Butynecj, T. V. Davydjuk, N. M. Maljugha, L. V. Chyzhevsjska. – 2-ghe vyd., pererob. i dop. – Zhytomyr: Ruta, 2002. – 480 s.;
8. Palyj V. F. Orghanyzacyja upravlencheskogho ucheta / V. F. Palyj – M.: Berator Press, 2003. – 224 s.

УДК: 911.3:338.488.2(477.82)

**КОЛЕКТИВНІ ЗАСОБИ РОЗМІЩУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ
ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ДИНАМІКА РОЗВИТКУ**

кандидат географічних наук, Павловська Т. С., Оніщук І. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Україна, Луцьк

Представлено результати статистичного дослідження колективних засобів розміщування Волинської області за період 2011–2014 рр. Здійснено аналіз кількості засобів розміщування різних типів, їх динаміки в часі та просторового розподілу у межах області. Проаналізовано кількість ліжко-місць у колективних засобах розміщування, кількість розміщених осіб, у тому числі, іноземців, кількість ночівель, проведених приїжджими в цих закладах, середню тривалість перебування у них, коефіцієнт використання їх місткості, динаміку туристичних потоків за останні чотири роки,

номерний фонд готелів та аналогічних засобів розміщування. На основі вихідних статистичних даних розраховано й проаналізовано середню заповнюваність одного місця та оборот одного місця за рік у готелях й аналогічних засобах розміщування та в спеціалізованих засобах розміщування.

Ключові слова: база відпочинку, готель, гуртожитки для приїжджих, дитячий санаторій, засоби розміщування, кемпінг, коефіцієнт використання місткості засобів розміщування, мотель, оборот одного місця засобів розміщування за рік, одноразова місткість засобів розміщування, пансіонат відпочинку, санаторій, санаторій-профілакторій, середня заповнюваність одного місця засобів розміщування, студентські літні табори, туристські бази.

Павловская Т. С., Онищук И. Н. Коллективные средства размещения в Волынской области: современное состояние и динамика развития / Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк

Представлены результаты статистического исследования коллективных средств размещения Волынской области за период 2011–2014 гг. Осуществлен анализ количества средств размещения разных типов, их динамики во времени и пространственного распределения в пределах области. Проанализировано количество кроватей-мест в коллективных средствах размещения, количество размещенных лиц, в том числе, иностранцев, количество ночевок, проведенных приезжими в этих учреждениях, среднюю продолжительность пребывания в них, коэффициент использования их вместительности, динамику туристических потоков за последние четыре года, номерной фонд отелей и аналогичных средств размещения. На основе исходных статистических данных рассчитаны и проанализированы средняя заповняемость одного места и оборот одного места за год в отелях и аналогичных средствах размещения и в специализированных средствах размещения.

Ключевые слова: база отдыха, отель, общежития для приезжих, детский санаторий, средства размещения, кемпинг, коэффициент использования вместительности средств размещения, мотель, оборот одного места средств размещения за год, одноразовая вместительность средств размещения, пансионат отдыха, санаторий, санаторий-профілакторій, средняя заповняемость одного места средств размещения, студенческие летние лагеря, туристические базы.

Pavlovska T. S., Onischuk I. M. Communal agent institutions in Volyn region: the present day state and the development dynamics / Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine, Lutsk

The article contains the results of the statistical research of the communal agent institutions in Volyn region in the period of 2011-2014. The amount of different types of agent institutions, their time dynamics and location distribution within the region had been investigated. The number of berths in communal agent

institutions, the quantity of settled individuals including foreigners, the amount of visitors' lodgings in the institutions and the average duration of agent in them, the operating ratio of their holding capacity, the dynamics of tourists circulation for last four years, the hotel rooms bank and similar residential institutions had been ascertained. On the basis of initial statistic data the average occupancy rate of a single berth and the turnover of the latter within the hotels, similar and specialized residential institutions over a year had been calculated and analyzed.

Keywords: a rest area, a hotel, a hostel, a nursing home for children, an agent institutions, camping, an operating ratio of the agent institutions' holding capacity, a motel, a turnover of a single berth within the residential institutions, one-time holding capacity of the agent institutions, a guest house, a health resort, a health centre, an average holding capacity of a single berth in agent institutions, a student summer camp, tourist rest areas.

Вступ. Волинь володіє значним туристсько-рекреаційним потенціалом, представленим багатими природними ресурсами, значною історико-культурною спадщиною, розвинутими самобутніми народними мистецтвами. Але для успішного розвитку туристичної галузі не менш важливе значення мають готельне та ресторанне господарство, транспортна система та зв'язок, мережа закладів культури та відпочинку тощо. Належний рівень їхнього розвитку сприяють підвищенню мобільності людей, розширенню їх контактів, обміну досвідом, організації різноманітних заходів, оздоровленню й відпочинку. Брак засобів розміщування ускладнює ці процеси. Тому вивчення стану й динаміки функціонування готельної сфери має вагомим значення у дослідженні туристичної галузі міста чи регіону, визначенні стратегічних орієнтирів її розвитку, адже послуги з розміщення є одним із найважливіших елементів туризму й, по суті, детермінують саме поняття „туризм”.

Серед науковців, які досліджують сучасний стан і динаміку розвитку індустрії гостинності України та її регіонів І. Асмолова, С. Байлик, М. Бойко, Л. Воротіна, С. Галасюк, В. Герасименко, О. Гусєва, В. Карсекін, Т. Коломієць, Г. Круль, Н. Кузнецова, О. Любіцева, М. Мальська, Ю. Маначинська, І. Мініч, О. Милашко, С. Нездоймінов, І. Пандяк, І. Писаревський, Л. Польова, П. Пуцентейло, Х. Роглев, В. Руденко, І. Сегеда, К. Семенова, С. Сидорук, С. Скибінський, О. Стецюк, О. Сьомко, Т. Ткаченко, В. Федорченко та ін. [1–11]. Вивченням цієї теми на Волині останніми роками займались О. Гаталяк, І. Єрко, Л. Ільїн, О. Ільїна, Н. Коленда, Н. Коцан, В. Лажнік, Р. Мазурець, О. Міщенко, В. Павлов, Л. Черчик та ін. [12–15].

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є статистичний аналіз сучасного стану й динаміки розвитку системи колективних засобів розміщування Волинської області. Для досягнення поставленої мети вирішувались такі завдання: 1) опрацювати теоретико-методологічні основи аналізу розвитку індустрії гостинності; 2) вивчити історію досліджень стану

готельної та санаторно-курортної сфер в Україні та області; 3) проаналізувати спектр типів засобів розміщування туристів на Волині, з'ясувати динаміку їхньої кількості впродовж 2011–2014 рр. та просторовий розподіл в межах досліджуваної території; 4) проаналізувати динаміку кількості ліжок-місць у колективних засобах розміщування, кількості розміщених осіб, у тому числі, іноземців, кількості ночівель, проведених приїжджими в цих закладах, середню тривалість перебування у них, коефіцієнт використання їх місткості, динаміку туристичних потоків за останні чотири роки, номерний фонд готелів та аналогічних засобів розміщування, порівняти зазначені показники у готелях та аналогічних засобах розміщування і спеціалізованих засобах розміщування; 5) розрахувати й проаналізувати середню заповнюваність одного місця та оборот одного місця за рік у готелях й аналогічних засобах розміщування та в спеціалізованих засобах розміщування; 6) виявити сучасні тенденції розвитку сфери розміщування туристів досліджуваної території.

Стаття базується на матеріалах Головного управління статистики у Волинській області, Департаменту інфраструктури та туризму Волинської облдержадміністрації, сучасних наукових працях дослідників туристсько-рекреаційного комплексу Волинської області. Застосовано такі методи дослідження як порівняльно-географічний, математичний, статистичний, графічний, картографічне моделювання тощо.

Виклад основного матеріалу. Зкладами розміщування туристів називають будь-які об'єкти, де туристам надають епізодично чи регулярно місце для ночівлі [5]. Стандартна міжнародна класифікація засобів розміщування передбачає розподіл їх на дві групи – індивідуальні (особисте неосновне житло; кімнати, квартири та будинки, орендовані у приватних осіб чи в агентствах тощо) та колективні. Останні, на відміну від індивідуальних, повинні підлягати єдиному керівництву, приймати оплату за встановленими цінами та надавати певний комплекс послуг з обслуговування туристів [3]. У відповідності до статистичних стандартів колективні засоби розміщування розподіляють на такі типи: 1) готелі та аналогічні засоби розміщування (готель, мотель, готельно-офісний центр, кемпінг, клуб із приміщенням для проживання, гуртожиток для приїжджих, туристська база, гірський притулок, студентський літній табір та інші місця для тимчасового розміщування); 2) спеціалізовані засоби розміщування (санаторій, дитячий санаторій, пансіонат з лікуванням, дитячий заклад оздоровлення цілорічної дії, дитячий центр, санаторій-профілакторій, бальнеологічна лікарня, грязелікарня, будинок відпочинку, пансіонат відпочинку, база відпочинку, оздоровчий заклад 1-2 денного перебування) [7].

Станом на 2014 рік у Волинській області сформувався певний ринок послуг гостинності, який представлений готелями та аналогічними засобами розміщування (мотелі, кемпінги, гуртожитки для приїжджих, туристські бази, студентські літні табори), спеціалізованими засобами розміщування

(санаторії, дитячі санаторії, санаторії-профілакторії, пансіонати відпочинку, бази та інші заклади відпочинку (крім турбаз) [17].

Упродовж 2011–2014 рр. кількість цих закладів дещо змінювалася (рис. 1). Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування зростала до 2013 р., а у 2014 р. їх стало на 3 одиниці менше. Чисельність санаторіїв, дитячих санаторіїв, санаторіїв-профілакторіїв, пансіонатів відпочинку була майже незмінною. Кількість баз відпочинку та інших закладів відпочинку (крім турбаз) з року в рік коливалася майже на одну й ту ж величину – 7–9 одиниць.

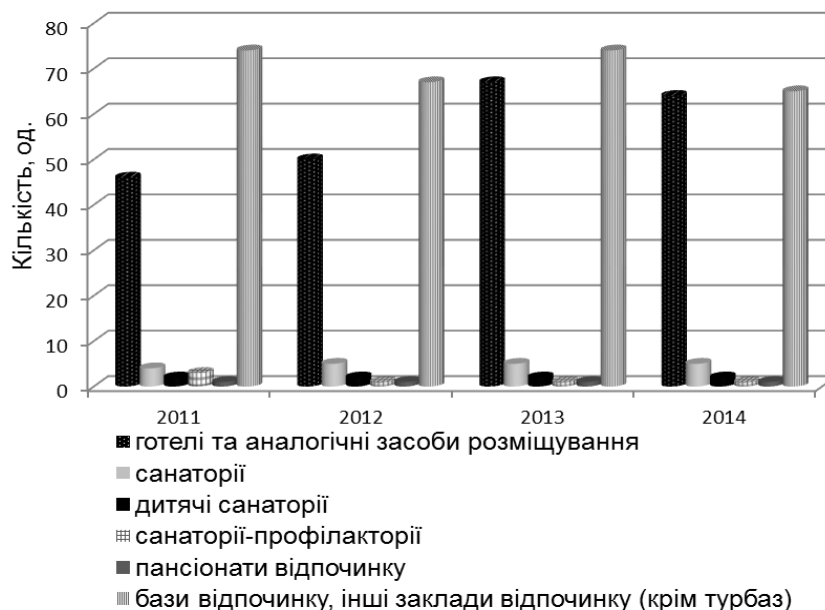

Рис. 1. Динаміка чисельності колективних засобів розміщування у Волинській області (за даними Головного управління статистики у Волинській області)

Найбільше готелів та аналогічних засобів розміщування зосереджено в Луцькому (з урахуванням обласного центру) та в Шацькому районах: станом на початок 2014 р. відповідно 20 і 15, у Старовижівському й Горохівському районах вони відсутні. Найбільше готелів нараховується у Луцьку та Луцькому районі, мотелі представлені в Луцьку, Луцькому та Ківерцівському районах, кемпінги – лише в Любомльському, а гуртожитки для приїжджих – тільки в Луцькому районах, інші місця для тимчасового розміщування (туристичні бази, студентські літні табори) є в Луцьку, Ковелі, Ківерцівському, Ковельському, Локачинському, Луцькому, Любешівському, Любомльському, Рожищенському, Турійському, Шацькому районах (в останньому – найбільше – 15 од.).

Щодо спеціалізованих засобів розміщування, то на Волині функціонують санаторій матері й дитини „Пролісок” Ківерцівського району, „Турія” Ковельського району, санаторій „Лісова пісня” Шацького району, санаторій „Шахтар” Іваничівського району, тубсанаторій „Колки” Маневицького району, дитячі санаторії „Згорани” Любомльського та „Дачний” Ківерцівського районів, санаторій-профілакторій

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, пансіонат відпочинку „Шацькі озера”. Найбільше баз відпочинку зосереджено в Шацькому і Старовижівському районах. Найпопулярніші серед туристів бази відпочинку розташовані на території Шацького національного природного парку [14].

Одним з важливих показників у готельній сфері, що використовується для оцінки потенціалу туристського центру або регіону щодо приймання туристів й чітко визначає ємкість засобів розміщування та реальну можливість їх приймання в даному туристському центрі, є кількість ліжко-місць [9]. Як бачимо з рис. 2, найбільшу кількість місць на Волині мають бази відпочинку та готелі й аналогічні засоби розміщування. У цілому динаміка кількості ліжко-місць відповідає динаміці кількості відповідних засобів розміщування за досліджуваний період. Відмітимо лише, що попри незмінну кількість дитячих санаторіїв – 2, кількість ліжко-місць у них упродовж 2011–2014 р. змінювалася щороку.

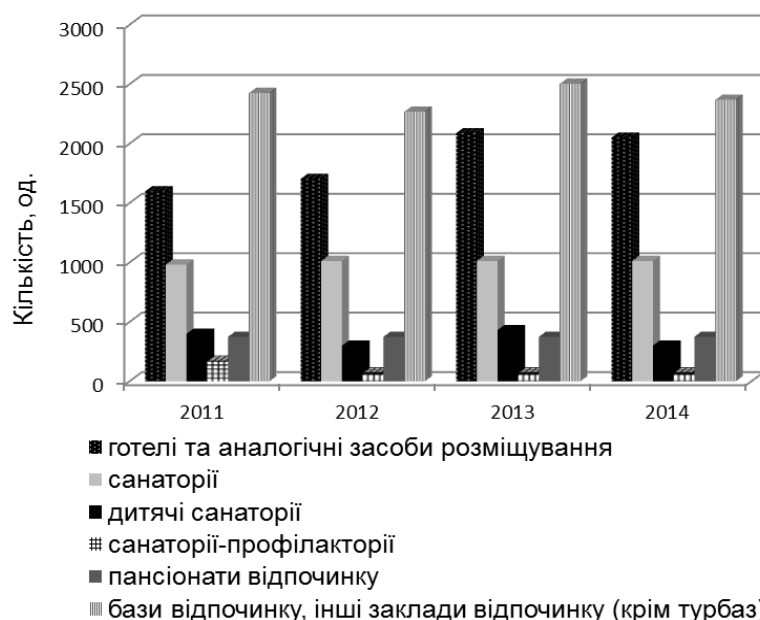

Рис. 2. Кількість ліжко-місць у колективних засобах розміщування (за даними Головного управління статистики у Волинській області)

Що стосується номерного фонду готелів та аналогічних засобів розміщування, то за вказаний період простежується чітка тенденція до його збільшення: 2011 р. – 891, 2012 р. – 949, 2013 р. – 1137, 2014 р. – 1141 номерів. Відмітимо, що при такій динаміці у готелях та аналогічних засобах розміщування у 2014 р. порівняно з попередніми роками відмічається деяке скорочення їх одноразової місткості (див. рис. 2). Такі зміни, очевидно, пов’язані з переплануванням двомісних та більше номерів в одномісні з підвищеним рівнем комфорту. За типами закладів найбільша частка (понад 70 %) номерів припадає на готелі, 21 % номерів сконцентровано в інших місцях для тимчасового розміщування (туристські бази, студентські літні табори), 3,7 % номерів – у мотелях, 3,1 % – у гуртожитках для приїжджих, 1,8 % – у кемпінгах. Більшість номерів у готелях та аналогічних засобах

розміщування належить до першої категорії (станом на кінець 2014 р. 528 од., що складає 46,3 % номерного фонду), до вищої категорії відносять 230 номерів, до другої категорії – 35 номерів, до третьої – 60. Номери вищої категорії присутні переважно в готелях, хоча декілька є в кемпінгах і туристичних базах.

Колективні засоби розміщування є одним із джерел даних про туристичні потоки. Основними показниками туристичних потоків є кількість розміщених, у тому числі, іноземців, кількість ночівель, проведених приїжджими в цих закладах, та середня тривалість перебування у них [7].

Послугами колективних засобів розміщування у 2014 р. на Волині скористалися 108129 осіб (табл. 1). Понад 70 % з них були розміщені у готелях та аналогічних засобах розміщування. За останні чотири роки найбільше приїжджих було зафіксовано в 2013 р. Загалом динаміка кількості розміщених осіб має коливальний характер: рік за роком характеризуються почерговими зростаннями й спаданнями величин. Щодо іноземців, які проживали на Волині в колективних засобах розміщування, то понад 97 % з них зупинялися в готелях та аналогічних засобах, із спеціалізованих засобів розміщування вони найчастіше обирали пансіонат відпочинку „Шацькі озера” та санаторії (зазвичай по 1-2 % з усіх іноземних туристів у названих типах закладів). Щодо динаміки кількості іноземних прибулих, які проживали в колективних засобах розміщування, то ця величина поступово зростала протягом 2011-2013 рр., а в 2014 різко скоротилася (див. табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності колективних засобів розміщування Волинської області [16; 17]

Показники	2011	2012	2013	2014
Кількість колективних засобів розміщування, од. в тому числі:	130	126	150	138
– готелів та аналогічних засобів розміщування;	46	50	67	64
– спеціалізованих засобів розміщування	84	76	83	74
Одноразова місткість, місць				
– у готелях та аналогічних засобах розміщування;	1598	1702	2086	2049
– в спеціалізованих закладах розміщування	4356	4029	4394	4128
Кількість розміщених осіб у колективних засобах розміщування, осіб в тому числі:	116684	101738	117939	108129
– в готелях та аналогічних засобах розміщування, з них іноземці;	84623 8167	70327 9031	85182 10396	76067 5725
– в спеціалізованих засобах розміщування з них іноземці	32061 346	31411 210	32757 304	32062 32
Кількість фактично наданих ліжко-днів				
– у готелях та аналогічних засобах розміщування	176422	167806	177688	171529
– в спеціалізованих засобах розміщування	418219	401821	384023	372440

Середня тривалість перебування, днів				
– у готелях та аналогічних засобах розміщування	2,1	2,4	2,1	2,3
– в спеціалізованих засобах розміщування	10,1	12,8	11,7	11,6
Середня заповнюваність одного місця, осіб/місце				
– у готелях та аналогічних засобах розміщування	53,0	41,3	40,8	37,1
– в спеціалізованих засобах розміщування	7,4	7,8	7,5	7,8
Оборот одного місця за рік, днів				
– у готелях та аналогічних засобах розміщування	110,4	98,6	85,2	83,7
– в спеціалізованих засобах розміщування	96,01	99,7	87,4	90,9
Коефіцієнт використання місткості				
– готелів та аналогічних засобів розміщування;	0,31	0,32	0,30	0,28
– спеціалізованих засобів розміщування	0,52	0,51	0,50	0,53

Для розуміння перспектив розвитку сфери готельних послуг важливе значення мають стан і тенденції ринку туристичних послуг. Динаміка туристичних потоків за останні чотири роки, що подана на рис. 3, відображає зменшення з 2012 р. кількості туристів, які подорожували в межах країни, суттєве зростання упродовж 2011–2013 рр. кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон та значне їх зменшення у 2014 р. Такі тенденції в туристичній галузі значною мірою продиктовані суспільно-політичними та економічними обставинами в нашій країні протягом останніх двох років. Також чітко вираженим є різке зменшення іноземних туристів у 2014 р. порівняно з попередніми роками (див. рис. 3).

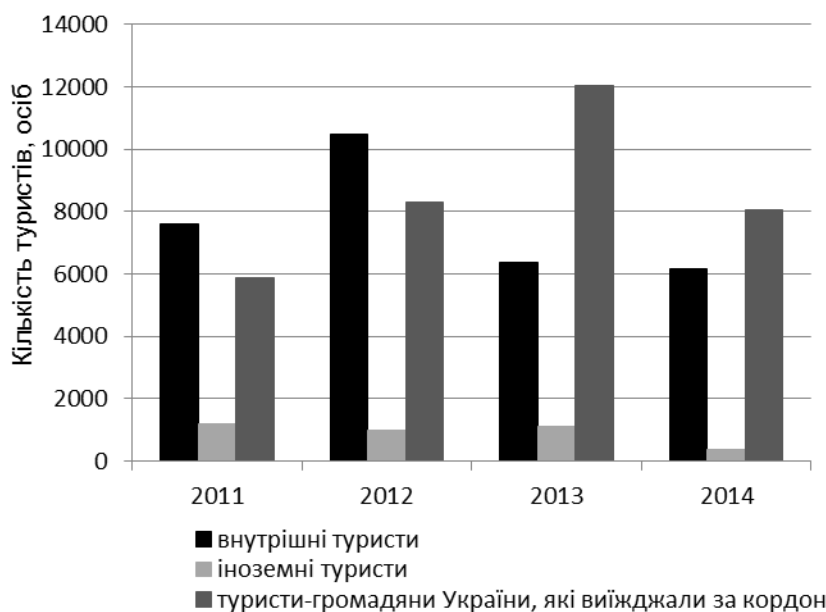

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків за видами туризму у Волинській області (за даними Головного управління статистики у Волинській області)

За статистичними даними найчастіше іноземні туристи прибували на Волинь із Російської Федерації, Азербайджану, Білорусії, Польщі, Німеччини, Угорщини, Туркменістану, Австрії. Хоча співвідношення прибулих із цих країн з року в рік було змінним, однак лідерами за кількістю тривалий час були туристи-іноземці з Російської Федерації (у 2011

– 96,2 % (1148 осіб), у 2012 р. – 96,0 % (951 особа) у 2013 р. – 93,3 % (1022 особи), 2014 – 100 % (349 осіб) [16; 17]. Як бачимо, суспільно-політичні відносини, які склалися на початок 2014 р. між Україною та Російською Федерацією, відобразилася на туристичних потоках із закордону, у тому числі й з Росії, і, таким чином, привели до зменшення загальної кількості приїжджиків на Волинь.

Важливим параметром діяльності закладів розміщування є показник – надано ліжко-днів або кількість ночівель, проведених приїжджими. Він характеризує загальний час перебування всіх обслугованих приїжджими за період та дорівнює сумі фактичних днів перебування кожним туристом. Фактичне значення цього показника, як правило, менше за можливе, бо не всі місця, не всі номери є зайнятими кожен день [8].

З-поміж усіх фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування Волинської області майже 70 % припадає на спеціалізовані, близько 30 % – на готелі й аналогічні засоби розміщування. Щодо динаміки цього показника протягом 2011–2014 рр., то його величини дещо варіювали (див. табл. 1). Найбільша кількість ночівель, проведених приїжджими у готелях та аналогічних засобах розміщування, відмічається у 2013 р. (див. табл.1), оскільки й кількість приїжджиків за аналізований період була найвищою цього року. Найбільша частка з усіх наданих ліжко-днів у готелях та аналогічних засобах розміщування характерна для готелів (близько 70 %), у спеціалізованих засобах розміщування – для санаторіїв (близько 55–60%).

Показником використання ресурсів засобів розміщування, ритмічності їх роботи є коефіцієнт використання місткості. Відомо, що при зменшенні попиту засоби розміщування не можуть реалізувати свої послуги в інший час в іншому місці, і якщо вони залишилися невикористаними, то прибуток буде втрачений, оскільки послуги не можна накопичувати, зберігати [1]. Аналіз статистичних даних дозволяє констатувати, що коефіцієнт використання місткості колективних засобів розміщування Волині дуже низький (близько 0,3 в середньому по області, тоді як завантаженість підприємств у середньому має складати від 0,60 до 0,72) [1] (див. табл.1), у деяких адміністративних районах області він близький до критичного (рис. 4). Чотири адміністративних райони області (Володимир-Волинський, Іваничівський, Старовижівський, Горохівський) не мають колективних засобів розміщування, тому й аналізований показник тут рівний нулю. Зауважимо, що при розрахунку даного коефіцієнта для адміністративних районів показники міст обласного підпорядкування (Володимир-Волинський, Ковель, Луцьк, Нововолинськ) не враховувалися.

На основі вихідних статистичних даних можна розрахувати середню заповнюваність одного місця (відношення кількості обслугованих туристів до одноразової місткості) та оборот одного місця за рік (відношення наданих місце-днів до одноразової місткості) в засобах розміщування. Перший показник демонструє скільки обслугованих туристів припадає в

середньому на одне місце, другий – скільки днів на рік у середньому було зайнятим одне місце засобів розміщування [8].

Рис.4. Коефіцієнт використання місткості колективних засобів розміщування Волинської області в розрізі адміністративних районів

Як бачимо з табл. 1, середня заповнюваність одного місця у готелях та аналогічних засобах розміщування впродовж 2011–2014 рр. з року в рік знижувалася з 53,0 до 37,1 осіб/місце. Це пов'язане з тим, що з 2011 до 2012 рр. одноразова місткість готелів та аналогічних засобів розміщування зросла на 6,5 %, а кількість обслуговуваних туристів при цьому зменшилася на 16,9 %, з 2012 до 2013 рр. темпи приросту кількості місць в готелях та аналогічних засобах розміщування були більшими, ніж кількості

обслуговуваних приїжджих в них, а з 2012 до 2013 р. відмічається значне (на 10,7 % порівняно з попереднім роком) зниження кількості обслуговуваних приїжджих при значно менших темпах скорочення одноразової місткості в готелях та аналогічних засобах розміщування. Враховуючи таку динаміку, результат ділення кількості обслугованих туристів до одноразової місткості готелів та аналогічних засобів розміщування з року в рік виявлявся меншим від попереднього. Оскільки тенденції щорічних змін наданих місце-днів упродовж 2011–2014 рр. такі ж, як і кількості обслуговуваних туристів, то ще один розрахований показник – оборот одного місця за рік в готелях та аналогічних засобах розміщування теж зменшувався з року в рік упродовж аналізованого періоду.

Що стосується середньої заповнюваності одного місця в спеціалізованих засобах розміщування, то вона почергово зростала або спадала від року до року майже на одну й ту ж величину. Збільшення показника у 2012 р. порівняно з попереднім пов'язане зі значно більшими темпами скорочення місткості засобів розміщування (на 7,5 %), ніж кількості обслуговуваних приїжджих (на 2 %) за цей час. Зменшення показника у 2013 р. зумовлене удвічі вищими темпами зростання місткості цих закладів розміщування, ніж обслуговуваних туристів у них. Зростання середньої заповнюваності одного місця в спеціалізованих засобах розміщування у 2014 р. пояснюється тим, що темпи скорочення місткості цих закладів були утричі вищими, ніж темпи скорочення кількості розміщених осіб у них.

Оборот одного місця за рік в спеціалізованих засобах розміщування Волинської області теж має коливальний характер змін з року в рік, як і показник середньої заповнюваності одного місця.

Висновки. Волинська область недостатньо забезпечена колективними засобами розміщування, крім того, існує диспропорція у територіальній забезпеченості регіону: найбільше таких закладів зосереджено в Луцькому (з урахуванням обласного центру), Шацькому, Старовижівському районах, найменше – в Іваничівському, Локачинському, Любешівському, Ратнівському, Рожищенському районах, у Горохівському районі вони взагалі відсутні.

Серед готелів та аналогічних засобів розміщування переважають підприємства невеликої місткості. Найбільше таких закладів зосереджено в Луцьку, Ковелі, Любомльському, Луцькому та Шацькому районах; у Володимир-Волинському, Горохівському, Іваничівському та Старовижівському районах вони відсутні (якщо не брати до уваги міста обласного підпорядкування). Позитивними змінами у динаміці розвитку цих закладів є збільшення їхнього номерного фонду.

Спеціалізованих засобів розміщування найбільше у Шацькому й Старовижівському районах, у Горохівському, Локачинському, Любешівському, Ратнівському та Рожищенському районах їх нема. Серед

цих закладів за кількістю домінують бази відпочинку та інші заклади відпочинку (крім турбаз).

Із загальної кількості осіб, які скористалися послугами колективних засобів розміщування на Волині, переважна більшість (понад 70 %) перебувала у готелях та аналогічних засобах розміщування, близько 30 % – у спеціалізованих засобах розміщування. Динаміка кількості розміщених осіб має коливальний характер: рік за роком характеризується почерговими зростаннями й спаданнями величин. Динаміка кількості ліжко-місць відповідає динаміці кількості відповідних засобів розміщування за досліджуваній період.

З усіх проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування Волинської області майже 70 % припадає на спеціалізовані засоби, близько 30 % – на готелі й аналогічні засоби розміщування. Це пояснюється тим, що середня тривалість перебування у спеціалізованих засобах розміщування у 5-6 разів є вищою, ніж у готелях та аналогічних засобах розміщування.

Негативними тенденціями у розвитку готелів та аналогічних засобів розміщування Волинської області є зменшення середньої заповнюваності одного місця, обороту одного місця за рік, коефіцієнту використання місткості. Несприятливо позначається на діяльності цих закладів розміщування різке скорочення кількості іноземних туристів, а, відповідно й обслугованих іноземних приїжджих, що спостерігається з минулого року.

Показники діяльності спеціалізованих засобів розміщування мають переважно циклічний характер змін в часі: зменшення їх величин змінюється наступним їх зростанням і навпаки, зростання змінюється зменшенням з року в рік впродовж 2011–2014 рр. Зменшення таких показників як кількість розміщених осіб, кількість фактично наданих ліжко-днів, середня тривалість перебування у 2014 р. порівняно з попереднім роком у спеціалізованих засобах розміщування має менші темпи, ніж у готелях та аналогічних засобах розміщування. Натомість такі показника, як середня заповнюваність одного місця, оборот одного місця, коефіцієнт використання місткості у спеціалізованих засобах розміщування в 2014 р. зросли, порівняно з 2013 р., що є позитивним у їхній діяльності.

Таким чином, мережа колективних засобів розміщування у Волинській області характеризується нестійкими тенденціями розвитку. На функціонуванні готельної й туристичної індустрії позначаються економічні та суспільно-політичні кризи, посилення чи зменшення податкового й регуляторного тиску, різке падіння чи зростання доходів населення, спад чи підвищення ділової та туристичної активності, сезонні коливання попиту і неможливість створення запасів специфічного продукту готельної послуги, зростання цін на послуги й недостатній рівень якості обслуговування, організаційний консерватизм процесу управління тощо. Зважаючи на географічне положення Волині, її багатий рекреаційний та туристичний потенціал, розвиток сфери закладів розміщення туристів є актуальним завданням як місцевого, так і державного рівня. Одним із потужних

чинників розвитку туризму на Волині, а заодно й відродження сільської місцевості, може стати сприяння у створенні та функціонуванні агроготелів, агросадиб. Така специфічна форма надання послуг гостинності може стати візитівкою не тільки в межах країни, а й у міжнародному просторі.

Література:

1. Асмолова І. М. Проблеми, перспективи удосконалення управління приватними готелями в умовах підготовки та проведення в Україні „Євро-2012” / Асмолова І. М., Воротіна Л. І. // *Наук. вісник ЧДІЕУ*. – 2012. – № 1 (13). – С. 190–194.
2. Байлик С. І. Готельне господарство. Проблеми, перспективи, сертифікація / С. І. Байлик. – К.: ВІРА-Р, 2001. – 208 с.
3. Галасюк С. С. Проблеми визначення ємності готельної бази в Україні / Галасюк С. С. // *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія „Економіка”*. – 2011. – Спецвипуск 33. – Ч. 3. – С. 36–41.
4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – К.: Альтпрес, 2003. – 435 с.
5. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика. Підручник. 2-е вид. перероб. та доп. / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
6. Маначинська Ю. А. Сутність і специфіка готельних послуг, класифікація засобів розміщення туристів / Маначинська Ю. А. // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. – 2010. – Вип. 4. – С. 211–217.
7. Милашко О. Г. Колективні засоби розміщування як об'єкт статистичного вивчення / Милашко О. Г. // *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Звєряков; Одеський нац. екон. ун-т*. – Одеса, 2014. – Випуск 2 (53). – С. 202–206.
8. Милашко О. Г. Характеристика показників експлуатації підприємств готельного господарства Одеського регіону [Електронний ресурс] / Милашко О. Г., Семенова К. Д. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua>
9. Організація туризму: підручник / [І. М. Писаревський, С. О. Погасій, М. М. Покоłodна та ін.; за ред. І. М. Писаревського]. – Х.: ХНАМГ, 2008. – 541 с.
10. Писаревський І. М. Тенденції розвитку готельного господарства в регіоні: вектор пріоритетів / І. М. Писаревський, І. В. Сегеда // *Економіка та управління в туризмі і готельному господарстві*. – 2014. – Вип. 115. – С. 83–87.
11. Руденко В. П. Основи готельної справи [Електронний ресурс] / В. П. Руденко. – Режим доступу: <http://pidruch-niki.ws/14170120/turizm/>.
12. Гаталяк О. М. Туристична інфраструктура Волинської області: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку / О. М. Гаталяк //

- Вісник Львів. нац. ун-ту. ім. І. Франка. Серія: міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29. Ч. 1. – С. 30–35.
13. Мазурець Р. Р. Територіально-рекреаційний комплекс Волинської області: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Р. Р. Мазурець; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2014. – 20 с.
14. Черчик Л. Сучасний стан туристично-рекреаційного комплексу Волинської області: Монографія. Частина 2 / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко; МОНУ. - Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. - 154 с.
15. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку: Монографія. Частина 1 / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко; МОНУ. - Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. - 128 с.
16. Основні показники роботи готелів та аналогічних засобів розміщення (2000-2013 рр.) / Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
17. Туристична діяльність на Волині у 2014 р.: буклет / відпов. за випуск Берегович Н. Д. // Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2015. – 6 с.

References:

1. Asmolova I. M. Problemy, perspektyvy udoskonalennya upravlinnya pryvatnymu hotelyamy v umovakh pidhotovky ta provedennya v Ukraini „Yevro-2012” / Asmolova I. M., Vorotina L. I. // *Nauk. visnyk ChDIEU.* – 2012. – № 1 (13). – S. 190–194.
2. Baylyk S. I. Hotel'ne hospodarstvo. Problemy, perspektyvy, sertyfikatsiya / S. I. Baylyk. – K.: VIRA-R, 2001. – 208 s.
3. Halasyuk S. S. Problemy vyznachennya yemnosti hotel'noyi bazy v Ukrayini / Halasyuk S. S. // *Nauk. visnyk Uzhhorod. nats. un-tu. Seriya „Ekonomika”.* – 2011. – Spetsvypusk 33. – Ch. 3. – S. 36–41.
4. Lyubitseva O. O. Rynok turystychnykh posluh / O. O. Lyubitseva. – K.: Al'tpres, 2003. – 435 s.
5. Mal's'ka M. P. Hotel'nyy biznes: teoriya ta praktyka. Pidruchnyk. 2-e vyd. pererob. ta dop./ M. P. Mal's'ka, I. H. Pandyak – K.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2012. – 472 s.
6. Manachyns'ka Yu. A. Sutnist' i spetsyfika hotel'nykh posluh, klasyfikatsiya zasobiv rozmishchennya turystiv / Manachyns'ka Yu. A. // *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu.* – 2010. – Vyp. 4. – S. 211–217.
7. Mylashko O. H. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannya yak ob'yekt statystychnoho vyvchennya / Mylashko O. H. // *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen': zb. nauk. pr. / holov. red. M. I. Zvyeryakov; Odes'kyy nats. ekon. un-t.* – Odesa, 2014. – Vypusk 2 (53). – S. 202–206.

8. Mylashko O. H. *Kharakterystyka pokaznykiv ekspluatatsiyi pidpryyemstv hotel'noho hospodarstva Odes'koho rehionu [Elektronnyy resurs] / Mylashko O.H., Semenova K.D. – Rezhym dostupu: <http://dspace.oneu.edu.ua>*
9. *Orhanizatsiya turyzmu: pidruchnyk / [I. M. Pysarevs'kyi, S. O. Pohasiy, M. M. Pokolodna ta in.; za red. I. M. Pysarevs'koho]. – Kh.: KhNAMH, 2008. – 541 s.*
10. Pysarevs'kyi I. M. *Tendentsiyi rozvytku hotel'noho hospodarstva v rehioni: vektor priorytetiv / I. M. Pysarevs'kyi, I. V. Sehedo // Ekonomika ta upravlinnya v turyzmi i hotel'nomu hospodarstvi. – 2014. – Vyp. 115. – S. 83–87.*
11. Rudenko V. P. *Osnovy hotel'noyi spravy [Elektronnyy resurs] / V. P. Rudenko. – Rezhym dostupu : <http://pidruch-niki.ws/14170120/turizm/>.*
12. Hatalyak O. M. *Turystychna infrastruktura Volyns'koyi oblasti: suchasnyy stan, problemy i perspektyvy rozvytku / O. M. Hatalyak // Visnyk L'viv. nats. un-tu. im. I. Franka. Seriya: mizhnarodni vidnosyny. – 2012. – Vyp. 29. Ch. 1. – S. 30–35.*
14. Mazurets' R. R. *Terytorial'no-rekreatsiyyny kompleks Volyns'koyi oblasti: avtoref. dys. ... kand. heohr. nauk: 11.00.02 / R. R. Mazurets'; L'viv. nats. un-t im. I. Franka. – L'viv, 2014. – 20 s.*
15. Cherchyk L. *Suchasnyy stan turystychno-rekreatsiyynoho kompleksu Volyns'koyi oblasti: Monohrafiya. Chastyna 1 / L. Cherchyk, O. Mishchenko, I. Yerko; MONU. - Luts'k: Skhidnoyevropeys'kyi natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky, 2014. - 154 s.*
16. Cherchyk L. *Turystychno-rekreatsiyyny kompleks Volyns'koyi oblasti: peredumovy rozvytku: Monohrafiya. Chastyna 1 / L. Cherchyk, O. Mishchenko, I. Yerko; MONU. - Luts'k: Skhidnoyevropeys'kyi natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky, 2014. - 128 s.*
17. *Osnovni pokaznyky roboty hoteliv ta analohichnykh zasobiv rozmishchennya (2000-2013 rr.) / Holovne upravlinnya statystyky u Volyns'kiy oblasti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>*
18. *Turystychna diyal'nist' na Volyni u 2014 r.: buklet / vidpov. za vypusk Berehovych N. D. // Holovne upravlinnya statystyky u Volyns'kiy oblasti. – Luts'k, 2015. – 6 s.*

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

УДК: 616–085.23.015/.06:[615.15:614.25:616–052]

ВИКЛАДАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОПІКИ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА БРОНХІАЛЬНУ ПРОХІДНІСТЬ

д. мед. н., Білай І. М., к. мед. н., Рибалко Т. П., д. мед. н., Дарій В. І.,
к. мед. н., Красько М. П., к. фарм. н., Демченко В. О., Пашко О. Є.,
к. фарм. н., Остапенко А. О.

Запорізький державний медичний університет, Україна, м. Запоріжжя

Фармацевтична опіка важлива складова професійної діяльності провізора в забезпеченні ефективного застосування лікарських засобів. На порушення бронхіальної прохідності скаржуються люди різного віку, до того ж останнім часом вона все частіше зустрічається у дітей. Цей синдром здатен суттєво порушити життєдіяльність організму, привести до інвалідності, а через ускладнення, які бувають дуже важкими, навіть до передчасної смерті. В статті наведені дані щодо викладання фармацевтичної опіки при застосуванні лікарських засобів, що впливають на бронхіальну прохідність.

Ключові слова: фармацевтична опіка, дихальна система, фармакотерапія.

Білай І. М., Рибалко Т. П., Дарій В. І., Красько М. П., Демченко В. О., Пашко А. Є., Остапенко А. А., Преподавание фармацевтической опеки при применении лекарственных препаратов влияющих на бронхиальную проходимость / Запорожский государственный медицинский университет, Украина, Запорожье

Фармацевтическая опека важная составляющая профессиональной деятельности провизора в обеспечении эффективного применения лекарственных средств. На нарушение бронхиальной проходимости жалуются люди разного возраста, к тому же в последнее время она все чаще встречается у детей. Этот синдром способен существенно нарушить жизнедеятельность организма, привести к инвалидности, а через осложнения, которые бывают очень тяжелыми, даже к преждевременной смерти. В статье приведены данные о преподавание фармацевтической опеки при применении лекарственных средств, влияющих на бронхиальную проходимость.

Ключевые слова: фармацевтическая опека, дыхательная система, фармакотерапия.

Bilay I. M., Rybalko T. P., Dariy V. I., Krasko M. P., Demchenko V. O., Pashko O. E., Ostapenko A. O. Teaching pharmaceutical care when using medicines that affect bronchial patency / Zaporizhzhia State Medical University, Ukraine, Zaporizhzhia.

Pharmaceutical care is an important component of professional activity of the pharmacist in ensuring the effective use of medicines. The bronchial obstruction complaining about people of different ages, but recently it is increasingly common in children. This syndrome can significantly disrupt the vital functions of the body to cause injury and complications that are very heavy, even to premature death. In article the data about teaching pharmaceutical care when using medicines that affect bronchial patency.

Keywords: pharmaceutical care, respiratory system, pharmacotherapy.

Дихання в організмі людини являє собою процес використання кисню клітинами тканин в біологічному окисленні з утворенням енергії і кінцевого продукту дихання – вуглекислого газу. Дихальна система людини забезпечує газообмін між атмосферним повітрям і легеньми, в результаті якого кисень з легень надходить у кров і переноситься кров'ю до тканин організму, а вуглекислий газ транспортується від тканин в протилежному напрямку. Порушення її роботи призводить до тяжких наслідків, інвалідності, а через ускладнення, які бувають дуже важкими, навіть до передчасної смерті.

У вступі до практичного заняття для провізорів-інтернів викладач підкреслює частоту ураження легень, коли провідним синдромом є порушення бронхіальної провідності. Необхідно навести приклади, що показують розвиток цього синдрому може спостерігатися в хірургічній та акушерській практиці і зустрічається в педіатрії.

Створюючи мотиваційну спрямованість заняття в ракурсі фармацевтичної опіки, викладач наводить приклади адекватної і неадекватною тактики при гострому розвитку зазначеного синдрому, відзначаючи, що в останньому випадку драматичні результати розвивалися тільки внаслідок неправильного застосування лікарськими засобами без врахування їх фармакодинаміки і фармакокінетики, а також побічних ефектів і взаємодії бронхолітиків з іншими засобами.

Контроль готовності провізорів-інтернів до засвоєння умінь поточного заняття. Контрольні питання, ситуаційні задачі повинні стосуватися у регуляції бронхіального тону і його порушень в умовах патології, а також даних про всі сторони фармакологічної дії зазначених засобів. Вирішуючи їх, провізори-інтерни повинні засвоїти, що правильний вибір лікарських засобів залежить не тільки від їх фармакологічних властивостей, але й стану хворого, оборотності бронхіальної обструкції, особливостей виділення і в'язкості мокротиння, характеру основних і побічних дихальних шумів, величини життєвої ємності легень і т.д., а також порушень інших органів і систем.

Крім того, необхідно акцентувати увагу провізорів-інтернів на «загрозливих симптомах», що вимагають обов'язкового звернення до лікаря, а також станах, які можуть лікуватися хворими самостійно за допомогою безрецептурних препаратів при консультативній допомозі провізора,

рецептурних та безрецептурних лікарських засобів, що застосовуються при захворюваннях органів дихання.

Обираючи препарати вказаної групи, провізори-інтерни повинні враховувати їх відмінності за слідуючими ознаками

А. Лікарські засоби, які зменшують бронхіальний тонус:

1. За механізмом дії:

1.1. Впливають на адренорецептори (стимулюючі):

1.1.1. неселективно: впливають на α_1 , β_1 , β_2 – адренорецептори; впливають на β_1 , β_2 – адренорецептори;

1.1.2. селективно: впливають β_2 – адренорецептори;

1.2. Лікарські засоби, які блокують М-холинорецептори.

1.3. Лікарські засоби, які інгібують фосфодіестеразу.

2. За особливостями фармакодинаміки:

2.1. Викликають виражене зменшення продукції секрету.

2.2. Викликають помірно зменшення продукції секрету.

2.3. Здатні збільшувати набряк і набухання слизової бронхів.

2.4. Зменшують набряк слизової бронхів.

Б. Лікарські засоби, що впливають на кількість і характер бронхіального секрету (відхаркувальні лікарські засоби):

1.1. За напрямом дії по відношенню до слизової дихальних шляхів:

1.1.1. З прямою дією.

1.1.2. З непрямою дією: рефлекторні, зі слизової шлунка і 12-палої кишки; б) Через тригер-зону та центри довгастого мозку.

2. За походженням:

2.1. Природні, містять:

а) алкалоїди; б) сапоніни; в) ефірні олії; г) інші біологічно активні речовини.

2.2. Синтетичні:

а) органічні: білки, амінокислоти, інші речовини; б) неорганічні.

3. За супутнім впливом на тонус бронхів:

3.1. Як правило, не впливають.

3.2. Як правило, зменшують.

3.3. Іноді можливе посилення.

4. По супутньому збільшенні секреції слини, поту та шлункових залоз і активації блювотного центру:

4.1. Не впливають.

4.2. Можуть збільшувати.

5. За основним результатом відхаркувальної дії:

5.1. Збільшують секрецію рідкої частини мокротиння.

5.2. Розріджують мокротиння (муколітики):

5.2.1. За рахунок впливу на дисульфідні зв'язки білків (аміно-кислоти з 8Н гр.).

5.2.2. За рахунок впливу на пептидні зв'язки білків.

5.2.3. За рахунок розщеплення кислих мукополісахаридів.

5.2.4. Змішаної дії.

6. По можливому шляху введення:

6.1. Тільки місцево.

6.2. Можливий ентеральної і парентеральний шляхи введення.

В. Лікарські засоби, що впливають на набряк і набухання слизової бронхів:

1. Препарати, що впливають переважно на бактеріально-запальну інфільтрацію.

2. Препарати, що впливають переважно на імунні і алергічні процеси:

За типом дії: Глюокортикоїди: Оральні форми. Інгаляційні форми.

Парентеральні форми:

- звичайні;

- пролонговані.

2.1.2. Стимулюють викид ендогенних глюкокортикоїдів:

2.1.2.1. Гормональні:

- АКТГ;

- поліпептидні з АКТГ – ефектом:

2.1.2.2. Негормональні.

2.1.3. Препарати, що стабілізують тучні клітини

2.1.3.1. Тільки в інгаляційній формі.

2.1.3.2. В оральній формі.

2.2. За тривалістю дії:

2.2.1. Лікарські засоби швидкої й відносно короткої дії.

2.2.2. Лікарські засоби з більш повільною і тривалою дією.

Формування вміння самостійно проводити вибір лікарських засобів, що впливають на бронхіальну прохідність, оцінювати їх ефективність і безпеку, проводити профілактику та корекцію побічних ефектів. Можливі різноманітні варіанти проведення занять, однак, спочатку викладач повинен переконатися в правильному застосуванні провізорами-інтернами найважливіших методів оцінки ефективності препаратів цієї групи: аускультация легень, проведення пневмотахіметрії та спірографії, лабораторні дослідження (аналіз мокротиння, загальний аналіз крові та сечі, біохімічні дослідження), на прикладі дослідження декількох хворих з бронхіальною обструкцією провізори-інтерни повинні переконатися в існуванні, різних рівнів ефекту лікарських засобів. Мінімальним ефектом буде вважатися зникнення дистанційних сухих хрипів. Наступним етапом є використання показників пневмотахіметрії та спірографії, які визначають виразність (залежність) бронхорозширюючого ефекту деяких бета-стимуляторів інгаляційної форми від дози і кратності використання. Цей фрагмент заняття можна завершити побудовою графіка залежності ефекту від числа вдихів. Паралельно з основним ефектом провізори-інтерни фіксують динаміку частоти серцевих скорочень і артеріального тиску, а в ряді випадків можна записати ЕКГ.

В якості оцінки вміння інтерпретувати комплекс методів оцінки ефективності та безпеки препаратів цієї групи можна використовувати експертну оцінку історій хвороби, листків призначень.

Провівши аналіз історій хвороби і листів призначень, провізор-інтерн повинен дати висновок про виразність і достатність ефекту від одноразового або курсового застосування бронхолітичних препаратів. Інша підгрупа провізорів-інтернів повинні написати експертний висновок щодо достатності контролю за ефективністю та безпекою бронхолітиків у даного хворого.

Крім того, провізори-інтерни повинні заповнити таблиці по самотійній роботі, вирішити ситуаційні завдання, провести корекцію листів лікарських призначень у хворих, що перебувають на стаціонарному лікуванні, вибравши найбільш раціональну терапію.

Література:

1. Белоусов Ю. Б. Клиническая фармакология и фармакотерапия / Ю. Б. Белоусов, В. С. Моисеев, В. К. Лепяхин // М.: Универсум Паблишинг, 2000. - 541 с.
2. Рациональная фармакотерапия заболеваний органов дыхания: Руководство для практикующих врачей / А. Г. Чучалин, С. Н. Авдеев, В. В. Архипов, С. Л. Бабак и др. - М: Литтера, 2004. - 874 с.
3. Фармакотерапия: Учеб. для студентов высш. учеб. заведений.-3-е изд., перераб. и доп. / Б. А. Самура, О. Я. Бабак, Ю. М. Колесник и др.; под ред. Б. А. Самуры. - Харьков: Золотые страницы; 2008. - 800 с.
4. Фармацевтическая опека: атлас / И. А. Зупанец, В. П. Черных, В. Ф. Москаленко и др. - К.: «Фармацевт Практика», 2004. - 192 с.

References:

1. Belousov Yu. B. Klynycheskaia farmakolohyia y farmakoterapyia / Yu. B. Belousov, V. S. Moiseev, V. K. Lepakhyn // M.: Unyversum Pablyshynh, 2000. - 541 s.
2. Ratsyonalnaia farmakoterapyia zabolevanyi orhanov dykhanynia: Rukovo^odstvo dlia praktykuiushchykh vrachei / A. H. Chuchalyn, S. N. Avdeev, V. V. Arkhyrov, S. L. Babak y dr. - M: Lyttera, 2004. - 874 s.
3. Farmakoterapyia: Ucheb. dlia studentov vyssh. ucheb. zavedenyi.-3-e yzd., pererab. y dop. / B. A. Samura, O. Ya. Babak, Yu. M. Kolesnyk y dr.; pod red. B. A. Samury. - Kharkov: Zolotyie stranytsy; 2008. - 800 s.
4. Farmatsevycheskaia opeka: atlas / Y. A. Zupanets, V. P. Chernykh, V. F. Mos^okalenko y dr. - K.: «Farmatsevt Praktyka», 2004. - 192 s.

УДК 613:632.954

**АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІГІЄНИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА
ВИКОРИСТАННЯМ ГЕРБІЦИДІВ НА ОСНОВІ ПІКОЛІНАФЕНУ**
кандидат біологічних наук, Коршун О. М., Ліпавська А. О., Руда Т. В.

Інститут гігієни та екології Національного медичного університету імені
О.О. Богомольця, Україна, Київ

Розроблені високочутливі і селективні методики визначення піколінафену в повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді, ґрунті і зерні хлібних злаків з використанням обернено-фазової високоефективної рідинної хроматографії з ультрафіолетовим детектуванням. Методики базуються на рідинній екстракції гербіциду з проб, очищенні екстрактів ґрунту та зерна хлібних злаків від коекстрактивних речовин за допомогою концентруючих патронів і хроматографічному визначенні піколінафену. Межі кількісного визначення піколінафену дозволяють контролювати дотримання його гігієнічних нормативів в об'єктах навколишнього та виробничого середовища, зерні хлібних злаків.

Ключові слова: гербіциди, високоефективна рідинна хроматографія, об'єкти навколишнього середовища, об'єкти виробничого середовища, зерно хлібних злаків.

кандидат биологических наук, Коршун О. М., Липавская А. А., Рудая Т. В. Аналитическое обеспечение гигиенического контроля за применением гербицидов на основе пиколинафена/ Институт гигиены и экологии Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца, Украина, Киев

Разработаны высокочувствительные и селективные методики определения пиколинафена в воздухе рабочей зоны, атмосферном воздухе, воде, почве и зерне хлебных злаков с использованием обращенно-фазовой высокоэффективной жидкостной хроматографии с ультрафиолетовым детектированием. Методики основаны на жидкостной экстракции гербицида из проб, очистке экстрактов почвы и зерна хлебных злаков от коэкстрактивных веществ с помощью концентрирующих патронов и хроматографическом определении пиколинафена. Пределы количественного определения пиколинафена позволяют контролировать соблюдение его гигиенических нормативов в объектах окружающей и производственной среды, зерне хлебных злаков.

Ключевые слова: гербициды, высокоэффективная жидкостная хроматография, объекты окружающей среды, объекты производственной среды, зерно хлебных злаков.

PhD in Biology, Korshun O. M., Lipavska A. O., Ruda T. V. Analytical provision for hygienic monitoring of picolinafen based herbicides usage / Institute

of hygiene and ecology of National Medical University named after A. A. Bogomolets, Ukraine, Kiev

The highly sensitive and selective methods for determination of picolinafen in working zone and atmospheric air, water, soil and grain cereals with using reverse phase high-performance liquid chromatography with ultraviolet detection were developed. Methods based on liquid extraction of herbicide from the samples, purification of extracts of soil and grain cereals from coextract substances using concentrating cartridges and chromatographic determination of picolinafen. Thresholds of quantitative detectability of picolinafen make it possible to control observation of their hygienic norms in environmental objects and working environment, grain cereals.

Key words: herbicides, high-performance liquid chromatography, environmental objects, working environment, grain cereals.

Вступ. На території України потенційна забур'яненість ріллі становить на більшості полів (100–400) млн шт./га. Проростаючи в посівах сільськогосподарських культур, бур'яни інтенсивно конкурують з культурними рослинами за основні фактори життя (світло, воду, поживні речовини), помітно знижують ефективність застосування добрив, меліоративних заходів, прогресивних систем обробітку ґрунту. Це призводить до зменшення урожаю культурних рослин (від 20 % до 100 % на сильнозабур'янених полях) та погіршення його якості [1, с. 17]. Саме тому кількість гербіцидів, дозволених до використання в сільському господарстві України, зростає: 140 – в 2003 році, 237 – в 2006, 344 – в 2008, 431 – в 2010, 688 – в 2012 та 2014 роках [2, с. 103–162; 3, с. 44–105; 4, с. 147–238; 5, с. 183–296; 6, с. 289–458; 7, с. 313–498]. Асортимент гербіцидних препаратів розширюється, в тому числі, і завдяки новим синтезованим сполукам. Так, для захисту зернових злакових культур від бур'янів запропонований комбінований препарат Пікона, КС на основі пендиметаліну (входить до складу 11 дозволених до використання пестицидних формуляцій) та нової діючої речовини (д.р.) – піколінафену, що за хімічною будовою належить до піридинкарбоксамідів, та за механізмом гербіцидної активності є інгібітором синтезу пігменту [8]. В Україні для цієї сполуки науково обґрунтовані та затверджені у чинному порядку тимчасові допустима добова доза та гігієнічні нормативи. Але для дієвого контролю за застосуванням препаратів на основі піколінафену необхідні достатньо чутливі та специфічні аналітичні методи визначення.

Враховуючи зазначене, **метою** нашого дослідження була розробка хроматографічних методів аналітичного визначення піколінафену в повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді, ґрунті та зерні хлібних злаків.

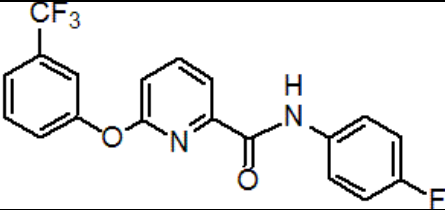
Для досягнення мети було необхідно обрати хроматографічний метод, розробити умови якісної ідентифікації та кількісного визначення піколінафену, визначити екстрагенти та способи очищення екстрактів проб.

При розробці аналітичних методів визначення досліджуваної сполуки використовували аналітичний стандарт піколінафену з вмістом д.р. 100 %. Хімічна назва, структурна формула та фізико-хімічні властивості сполуки наведені у табл. 1.

Вихідний стандартний розчин піколінафену містив 100 мкг сполуки в 1 мл ацетонітрилу. Послідовним розведенням вихідного розчину ацетонітрилом готували 5 робочих градувальних розчинів сполуки з масовою концентрацією 10; 5; 2; 1 та 0,5 мкг/мл та контрольний розчин з масовою концентрацією 4 мкг/мл.

Таблиця 1

Фізико-хімічні властивості піколінафену [9, 10]

Ознака	Піколінафен
Назва за ІЮПАК	4'-фтор-6-(α,α,α -трифтор-м-толилокси)піридин-2-карбоксанлід
Хімічна формула	
Емпірична формула	$C_{19}H_{12}F_4N_2O_2$
Молекулярна маса, г/моль	376,3
Температура плавлення, °C	107,4
Тиск насиченої пари (25 °C), Па	$1,70 \times 10^{-7}$
Коефіцієнт розподілу K_{ow} (рН 7, 20 °C), log P	5,43
Розчинність у воді (20 °C), г/л	$4,7 \times 10^{-5}$
Розчинність в органічних розчинниках (20 °C), г/л	дихлорметан – 764 ацетон – 557 етилацетат – 464 толуол – 263 метанол – 30,4

Хроматографічний аналіз розчинів проводили на рідинному хроматографі фірми Шимадзу (Японія) з ультрафіолетовим (УФ) детектуванням. Після вибору оптимальних умов ідентифікації, розділення та детектування піколінафену хроматографування кожного градувального розчину проводили тричі для побудови графіку залежності висоти хроматографічного піку сполуки від концентрації.

Ідентифікацію піколінафену в екстрактах проб повітря, води, ґрунту та зерна хлібних злаків проводили за часом утримування в градувальних розчинах, кількісне визначення – за залежністю висоти хроматографічного піку речовини від концентрації в градувальному розчині, яку встановлювали на підставі кореляційного та регресійного аналізів.

Результати та їх обговорення

В сучасній аналітичній хімії застосовують хроматографічні методи у (75–80) % всіх досліджень. Враховуючи фізико-хімічні властивості досліджуваної сполуки (табл. 1), а саме, низьку леткість піколінафену, молекулярну масу (< 3000) та високу розчинність у полярних розчинниках, серед усіх хроматографічних методів ми обрали метод обернено-фазової високоефективної рідинної хроматографії (ВЕРХ) [11, с. 16, 225].

Хроматографічне розділення та детектування досліджуваної сполуки є важливим етапом методики виконання вимірювань. Тому необхідно було встановити оптимальні умови хроматографування піколінафену: найбільш чутливий та селективний детектор, довжину хвилі детектування, придатні нерухому та рухому фази, швидкість потоку рухомої фази, мінімальну кількість речовини, що детектують, та лінійний діапазон детектування.

Приблизно (60–70) % всіх аналітичних розділень у ВЕРХ проводять варіантом обернено-фазової хроматографії, при якій нерухома фаза (абсорбент) неполярна, рухома (елюент) – дуже полярна [11, с. 565]. Найпоширенішою нерухомою фазою є обернена фаза C_{18} , яку використовують для розділення як неполярних, так і полярних водорозчинних та малополярних сполук. Тому як нерухому фазу ми використали Нуклеосил C_{18} (100-5), яким була заповнена сталева колонка довжиною 25 см, внутрішнім діаметром 4,6 мм та передколонка довжиною 4 мм, внутрішнім діаметром 3 мм.

На ефективність розділення речовин, час утримування та форму піків істотно впливає вибір елюенту. Встановлено, що оптимальною для елюювання досліджуваної сполуки є суміш ацетонітрил+бідистильована вода (80+20, об+об) з об'ємною витратою 1,0 мл/хв.

Спектри більшості пестицидів характеризуються поглинанням в УФ зоні, а розчинники, що зазвичай використовують в обернено-фазовій ВЕРХ (вода, ацетонітрил, метанол, тетрагідрофуран), прозорі для УФ випромінювання [12, с. 16; 13, с. 159–160]. Тому для визначення досліджуваної сполуки ми використали УФ детектор з дейтерієвою лампою. Хроматографічний аналіз проводили при довжині хвилі 290 нм, яка, за результатами проведених нами досліджень залежності розміру піку піколінафену на хроматограмі від довжини хвилі УФ променів, була визнана оптимальною.

Для встановлення оптимальної чутливості, мінімальної кількості сполуки, що детектують, та лінійного діапазону детектування, в інжектор хроматографа з петлею 20 мкл вводили градуювальні розчини піколінафену, починаючи з максимальної концентрації. Аналіз проводили при температурі колонки 30 °С.

Встановлено, що при чутливості 0,022 одиниці абсорбції на шкалу мінімальна кількість детектування складає 10 нг, лінійний діапазон детектування – (10–200) нг. Час утримування піколінафену за даних умов хроматографування становить $7,4 \pm 0,1$ хвилини. Градуювальний графік

залежності висоти хроматографічного піку піколінафену від концентрації у градуювальному розчині наведений на рис.

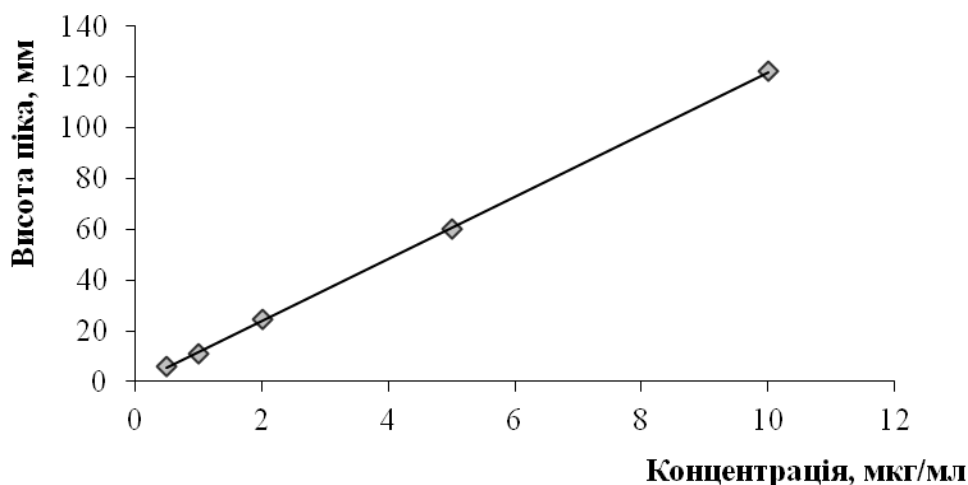

Рис. Градувальний графік залежності висоти хроматографічного піку піколінафену (мм) від концентрації у градуювальному розчині (мкг/мл)

Градувальна залежність висоти хроматографічного піку піколінафену від концентрації у градуювальному розчині описана рівнянням лінійної регресії: $h = -0,16 + 6,55 \times \rho$, де h – висота піка піколінафену, мм; ρ – масова концентрація піколінафену в градуювальному розчині, мкг/мл.

Одним з самих відповідальних етапів аналітичної методики є підготовка проби до аналізу, оскільки недоліки, що допущені на ранніх стадіях аналізу, неможливо виправити на більш пізніх навіть при застосуванні найсучаснішого обладнання [11, с. 211]. Екстракція сполуки з проби та очистка отриманого екстракту від коекстрактивних речовин є дуже важливими процесами для одержання достовірних результатів якісного та кількісного визначення пестициду в об'єктах довкілля.

Тому наступним етапом нашого дослідження була розробка способів підготовки проб повітря, води, ґрунту та зерна хлібних злаків до подальшого хроматографічного визначення в них досліджуваної сполуки.

Одним із найпоширеніших методів вилучення пестицидів з різних матриць є рідинна екстракція: цей спосіб виділення досліджуваної речовини характеризується універсальністю, нетривалістю операцій, експресністю та не призводить до руйнації досліджуваних компонентів [13, с. 69; 14, с. 481]. Одержані екстракти крім досліджуваної сполуки містять значну кількість домішок, які ускладнюють подальше хроматографічне визначення, зокрема, призводять до появи сторонніх піків на хроматограмі, які можуть маскувати пестицид, що визначається [13, с. 84]. Цим обумовлена необхідність очищення екстрактів, для чого застосовують різноманітні фізичні та хімічні методи, вибір яких залежить від природи досліджуваної речовини та супутніх домішок [11, с. 210–211].

На підставі порівняльних досліджень встановлено, що задовільні результати дає екстракція піколінафену з проб повітря (яке відбирали на сорбційний матеріал – фільтр «синя стрічка») ацетоном, з проб води, ґрунту та зерна хлібних злаків – етилацетатом. Екстракти сушили безводним сульфатом натрію та концентрували на ротаційному випарнику. Отримані екстракти проб повітря та води не потребували очищення від домішок, сухі залишки розчиняли в ацетонітрилі та піддавали хроматографічному аналізу.

Екстракти проб ґрунту та зерна хлібних злаків потребували очищення, яке проводили за допомогою адсорбційної хроматографії. Попередньо була вивчена поведінка піколінафену на концентруючих патронах Діапак С16 (ЗАТ „БиоХимМак СТ”, Росія), SPE NH2 500 мг/4 мл (фірма Grace Davison Discovery Science, США) та на колонках з флоризилом PR, 60-100 меш ASTM (фірма Мерк, Німеччина) в присутності розчинників різної полярності та їх сумішей. Кращий варіант очищення екстрактів проб ґрунту та зерна хлібних злаків отримали, використовуючи ацетонітрил, на патронах SPE NH2. Після концентрування екстрактів сухі залишки розчиняли в ацетонітрилі та піддавали хроматографічному аналізу.

Розроблені нами оптимальні умови екстракції, очищення та хроматографічного визначення піколінафену покладені в основу методичних вказівок, що погоджені Т.в.о. головного державного санітарного лікаря України (лист від 03.03.2015 № 04.03-08-790/17) та офіційно затверджені Міністерством екології та природних ресурсів України (Наказ від 26.03.2015 № 97) (табл. 2).

Таблиця 2

Гігієнічні нормативи та межі кількісного визначення піколінафену

Об’єкт дослідження	Гігієнічний норматив	Межа кількісного визначення	Номер методичних вказівок
Повітря робочої зони	ОБРВ – 1,0 мг/м ³	0,5 мг/м ³	№ 1343-2015
Атмосферне повітря	ОБРВ – 0,002 мг/м ³	0,0016 мг/м ³	
Вода	ГДК – 0,005 мг/дм ³	0,004 мг/дм ³	№ 1344-2015
Ґрунт	ОДК – 0,2 мг/кг	0,1 мг/кг	№ 1345-2015
Зерно хлібних злаків	МДР – 0,1 мг/кг	0,1 мг/кг	№ 1346-2015

Розроблені методики з межами кількісного визначення, що дозволяють контролювати гігієнічні нормативи піколінафену, використані при проведенні реєстраційних випробувань препарату Пікона, КС.

Висновки

Впровадження розроблених методик в практику роботи установ Державної санітарно-епідеміологічної служби та Міністерства екології та природних ресурсів України сприяє контролю за застосуванням у сільському господарстві препаратів на основі нової діючої речовини – піколінафену, удосконаленню моніторингу пестицидів у довкіллі та проведенню заходів з мінімізації їх шкідливої дії на здоров'я населення.

Література:

1. Борисенко В. І. Бур'яни на виведених із обробітку землях/ В. І. Борисенко// Карантин і захист рослин. – 2013. – № 8 (205). – С. 17–19.
2. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (офіційне видання) – К.: Юнівест Маркетинг, 2003. – 352 с.
3. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (офіційне видання) – Д.: АРТ-ПРЕС, 2006. – 312 с.
4. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (офіційне видання) – К.: Юнівест Медіа, 2008. – 448 с.
5. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (офіційне видання) – К.: Юнівест Медіа, 2010. – 544 с.
6. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (офіційне видання) – К.: Юнівест Медіа, 2012. – 832 с.
7. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (офіційне видання) – К.: Юнівест Медіа, 2014. – 832 с.
8. *World of Herbicides Poster [Електронний ресурс]: HRAC Herbicide Resistance Action Committee.* – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.hracglobal.com>. – Назва з екрану.
9. *The e-Pesticide Manual: A World Compendium The e-Pesticide Manual [Електронний ресурс] / Version 3.2 2005–06. – Thirteenth Edition: CD-вид-во CDS Tomlin, 2005. – 1 електрон. опт. диск (CD-R); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows* – Назва з титул. екрану
10. *Picolinafen [Електронний ресурс]: PPDB: Pesticide Properties Data Base – Електронні дані – Режим доступу: <http://sitem.herts.ac.uk/aeru/ppdb/en/Reports/526.htm>. – Назва з екрану.*
11. *Практическая газовая и жидкостная хроматография: учеб. пособие / [Б. В. Столяров, И. М. Савинов, А. Г. Виттенберг и др.]. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. – 612 с.*
12. Садек П. Растворители для ВЭЖХ / Пол Садек. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2006. – 704 с.
13. Аналітична хімія залишкових кількостей пестицидів: [навч. посіб.] / М. А. Клісенко, Л. Г. Александрова, В. Ф. Демченко, Т. Л. Макаручук. – К.: ЕКОГІНТОКС, 1999. – 238 с.
14. *Применение жидкостной экстракции в анализе водорастворимых витаминов/ [Н. Я. Мокшина, О. В. Ерина, Г. В. Шаталов, Д. В. Быковский]// Аналитика и аналитики: другий міжнародний форум, 22-26 вересня 2008 р.: реферати докл. – Воронеж, 2008 – Т. 2. –С. 481.*

References:

1. Borysenko V.I. *Bur'jany na vyvedenykh iz obrobitku zemljakh / V.I. Borysenko// Karantyn i zakhyst roslyn. – 2013. – № 8 (205). – S. 17–19.*
2. *Perelik pestycydiv i aghrokhimikativ, dozvolenykh do vykorystannja v Ukrajinі (oficijne vydannja) – K.: Junivest Marketyng, 2003. – 352 s.*
3. *Perelik pestycydiv i aghrokhimikativ, dozvolenykh do vykorystannja v Ukrajinі (oficijne vydannja) – D.: ART-PRES, 2006. – 312 s.*
4. *Perelik pestycydiv i aghrokhimikativ, dozvolenykh do vykorystannja v Ukrajinі (oficijne vydannja) – K.: Junivest Media, 2008. – 448 s.*
5. *Perelik pestycydiv i aghrokhimikativ, dozvolenykh do vykorystannja v Ukrajinі (oficijne vydannja) – K.: Junivest Media, 2010. – 544 s.*
6. *Perelik pestycydiv i aghrokhimikativ, dozvolenykh do vykorystannja v Ukrajinі (oficijne vydannja) – K.: Junivest Media, 2012. – 832 s.*
7. *Perelik pestycydiv i aghrokhimikativ, dozvolenykh do vykorystannja v Ukrajinі (oficijne vydannja) – K.: Junivest Media, 2014. – 832 s.*
8. *World of Herbicides Poster [Electron resource]: HRAC Herbicide Resistance Action Committee. – Electron data. – Access mode: <http://www.hracglobal.com>. – Title from screen.*
9. *The e-Pesticide Manual: A World Compendium The e-Pesticide Manual [Elektronnyj resurs] / Version 3.2 2005–06. – Thirteenth Edition: CD - vyd-vo CDS Tomlin, 2005. – 1 elektron. opt. dysk (CD-R); 12 sm. – System. vymoghy: Pentium; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 95/98/2000/NT/XP. – Nazva z tytul. ekranu.*
10. *Picolinafen [Electron resource: PPDB: Pesticide Properties Data Base – Electron data. – Access mode: <http://sitem.herts.ac.uk/aeru/ppdb/en/Reports/526.htm>. – Title from screen.*
11. *Prakticheskaya gazovaya i zhidkostnaya khromatografiya: ucheb. posobie / [B. V. Stolyarov, I. M. Savinov, A. G. Vittenberg i dr.]. – SPb.: Izd-vo S.-Peterburg. un-ta, 1998. – 612 s.*
12. *Sadek P. Rastvoriteli dlya VEZhKh / Pol Sadek. – M.: BINOM. Laboratoriya znaniy, 2006. – 704 s.*
13. *Analitychna khimija zalyshkovykh kiljkostej pestycydiv: [navch. posib.] / M. A. Klysenko, L. Gh. Aleksandrova, V. F. Demchenko, T. L. Makarchuk. – K.: EKOghINTOKS, 1999. – 238 s.*
14. *Primenenie zhidkostnoy ekstraktzii v analize vodorastvorimykh vitaminov / [N. Ya. Mokshina, O. V. Yerina, G. V. Shatalov, D. V. Bykovskiy] // Analitika i analitiki: drughyj mizhnarodnyj forum, 22-26 veresnja 2008 r.: referaty dokl. – Voronezh, 2008 – T. 2. – S. 481.*

РОЗДІЛ III. ЗАГАЛЬНІ ТА КОМПЛЕКСНІ ПРОБЛЕМИ
ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК: 004.457:681.324

РОЗРОБКА СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДОДАТКІВ
ВИКОРИСТОВУЮЧИ GRID СИСТЕМИ**Баль В. В.**

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Україна, Київ

Проект Open-source Project for a Network Data Access Protocol (OPeNDAP) представляє собою програмне середовище яке розвивалося протягом останніх 10 років, щоб стати надійним, високо продуктивним, сервісно-орієнтованою архітектурою для доступності і транспортування наукових даних з різноманітних дисциплін, через Інтернет. Починаючи з версії 4.0 випуску серверу, Hyrax, має у своїй основі, Back-End Server (BES). BES пропонує простоту програмування, розширюваність і надійність, дозволяючи додавати додаткову функціональність, особливо, пов'язаних з високоефективними Grid системами, що виходить за рамки його первісної мети розподіленого доступу до даних. Я розповім про основи сервера BES як архітектурного компонента в основі вашої системи, а також про обробку даних в Grid системах.

Ключові слова: Обчислювальна потужність, OPeNDAP, Сервіс-орієнтовані додатки, Grid обчислення, Сервіс-орієнтована архітектура.

Баль В. В. Разработка сервисно-ориентированных приложений, использующих grid системы/ Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Украина, Киев

Проект Open-source Project for a Network Data Access Protocol (OPeNDAP) представляет собой программную среду которая развивалась в течение последних 10 лет, чтобы стать надежным, высоко производительным, сервисно-ориентированной архитектурой для доступности и транспортировки научных данных по различным дисциплинам, через Интернет. Начиная с версии 4.0 выпуска сервера, Hyrax, имеет в своей основе, Back-End Server (BES). BES предлагает простоту программирования, расширяемость и надежность, позволяя добавлять дополнительную функциональность, особенно, связанных с высокоэффективными Grid системами, выходит за рамки его первоначальной цели распределенного доступа к данным. Я расскажу об основах сервера BES как архитектурного компонента в основе вашей системы, а также об обработке данных в Grid системах.

Ключевые слова: Вычислительная мощность, OPeNDAP, Сервис-ориентированные приложения, Grid вычисления, Сервис-ориентированная архитектура.

Bal V. V. Developing service-oriented applications in a GRID systems / National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine, Kyiv

The Open-source Project for a Network Data Access Protocol (OPeNDAP) software framework has evolved over the last 10 years to become a robust, high performance, service oriented architecture for the access and transport of scientific data from a broad variety of disciplines, over the Internet. Starting with version 4.0 of the server release, Hyrax, has at its core, the Back-End Server (BES). The BES offers ease of programming, extensibility and reliability allowing added functionality especially related to highperformance data Grids, that goes beyond its original goal of distributed data access. We present the fundamentals of the BES server as a component based architecture, as well as our experiences using the BES.

Keywords: Computational power, OPeNDAP, Service-oriented applications, Grid computing, Service oriented architecture.

Вступ. Спільною метою у вирішенні великих, інтенсивних обчислень є завдання розділити систему на кілька компонентів і поширювати їх серед поєданих комп'ютерів, кожен вносить вклад в сукупну обчислювальну потужність. Тип конфігурації, протоколи, ресурси і інтерфейси, що використовуються для визначення розподіленої обчислювального блоку, таких як кластери, Grid системи і багатопроцесорні машини. У цій статті я розповім про розробку додатків використовуючи Grid системи.

Термін Grid (сітка, решітка) почав використовуватися з середини 90-х років і був обраний по аналогії з мережами передачі і розподілу електроенергії (Power Grids). Враховуючи колективний характер функціонування Grid систем, не-обхідним механізмом забезпечення якості обслуговування є автоматична диспетчеризація, яка являє собою сукупність управляючих впливів, що оптимізують роботу всієї системи в цілому, здійснюючи оперативне планування і перерозподіл запущених завдань на основі зазначених ресурсних запитів. На жаль, використовувані на практиці форм запиту ресурсних запитів, через високої складності інформаційної моделі Grid ресурсів, створюють істотні труднощі для користувачів системи і сприяють появі помилок і неточностей в ресурсних запитах, ставлячи під загрозу ефективність диспетчеризації. При цьому дворівнева організація управління в Grid системах багаторазово підсилює негативні ефекти, які виникають внаслідок появи таких помилок. Актуальність теми обумовлена розширенням сфери застосування просторово-розподілених обчислювальних систем, які стали одним з головних інструментів вирішення сучасних наукових і інженерних задач які важко вирішити на окремих обчислювальних установках. При цьому задачі організації функціонування таких систем відноситься до найбільш складних задач щодо організації розподілених обчислень через неоднорідність об'єкта розподілу. Ефективне управління і використання гетерогенних просторово-

розподілених обчислювальних систем цілком залежить від доступності, точності та актуальності інформації щодо її компонентів, їх характеристик, стану ресурсів, а також політики їх використання. Механізм доступу до цієї інформації має бути добре зрозумілим і простим для широкого кола користувачів, але в той же час досить гнучким і адаптивним для широкого кола завдань. У розгортанні Grid системи, комбінація елементів працює разом, що відповідає атомній абстракції, що він може зробити, і який до нього доступ. Для користувача, сервіс це особа, яка веде себе як єдине ціле і, яка доступна через стандартний набір викликів. Для розробника, послуга колекція речей, які повинні взаємодіяти в унісон переховувався всі деталі з'єднання. Поточні об'єкти даних OpenDAP (OPeNDAP) все ще підтримані, але тепер джерела даних можна додати нові, забезпечити нові функціональні можливості, і нові особливості їх кінцевим користувачам через модульний дизайн BES. Провайдери можуть додати нові обробники даних, нові об'єкти даних / огляду, здатність визначити огляд з обмеженнями і відкритим доступом, здатність додати механізми повідомлення, обробники переривань ініціалізації, і більше. Як приклад, проект CedarWEB в університеті Корпорація для Атмосферного Дослідження (UCAR) забезпечує чотири нових огляду даних, ідентифікація, клас повідомлення, щоб відстежити користувача доступ до даних, доступ до бази даних MySQL інформації файлу (контейнери даних), і більше. OpenDAP також має в наявності готовий для завантажувальних модулів для NetCDF, вільної форми, hdf4, hdf5. У BES, компоненти написані відповідно до BES специфікації обробника даних, що означає, що треті сторони можуть розвивати компоненти незалежно один від одного і можуть представляти свої компоненти для виконання в середовищі BES. Терміни Нурах і BES часто плутають. У цій статті я зосереджу увагу виключно на BES, залишаючи осторонь особливості, які притаманні Нурах в цілому, наприклад такі як метадані.

Платформа gLite [2] являє собою програмне забезпечення проміжного рівня для найбільшого в світі Грід-проекту EGEE, змінюючи в цій якості комплекс LCG [3], який використовувався в цій інфраструктурі колись. Програмний комплекс gLite створювався з урахуванням досвіду попередніх дослідницьких проектів LCG [3], DataGrid [4], DataTag [5], Globus [6], GriPhyN [7], iVDGL [8] і увібрав в себе ряд розроблених в цих проектах компонент.

Основна і найбільш розвинена частина в складі комплексу gLite - це система управління завданнями. Завданням WMS є прийняття запитів на запуск завдань, пошук відповідних ресурсів і контроль їх виконання. Завдяки роботі WMS, складність управління додатками і ресурсами прихована від користувачів. Їх взаємодія з Грід обмежена описом характеристик необхідних ресурсів і виконуваної завдання через орієнтований на користувача мова високого рівня - мова опису завдань JDL (Job Description Language).

Огляд OPeNDAP. OpenDAP - система клієнт-сервер для того, щоб зробити локальні дані доступними для віддалених місць розташування без відношення до місцевого або віддаленого формату пам'яті, архітектури, або навколишнього середовища. BES - нова, високоефективна структура програмного забезпечення сервера, яка забезпечує джерела даних більшою гнучкістю у забезпеченні оглядів кінцевими користувачами їх даних. Ця структура може бути використана, щоб постачальники даних гнучко відкривали доступ до даних, засоби перетворення своїх даних, наприклад, за допомогою агрегації або підмножини, і надання кінцевим користувачам з різними продуктами доступ до даних. Для того, щоб забезпечити "нетривіальну якість обслуговування", типовий запит даних йде через послідовність стадій, в яких користувачі звужують специфіку їх запиту. Маючи це на увазі, це було принципове значення для розгляду, як дизайн BES буде відстежувати стан. Іншими словами, для BES, щоб мати можливість поставляти дані, які обробляються специфічно для кожного користувача, а також для BES, щоб підтримати на стороні сервера можливість, вона вимагає, щоб всі операції виконувалися від імені користувача до кінцевої точки.

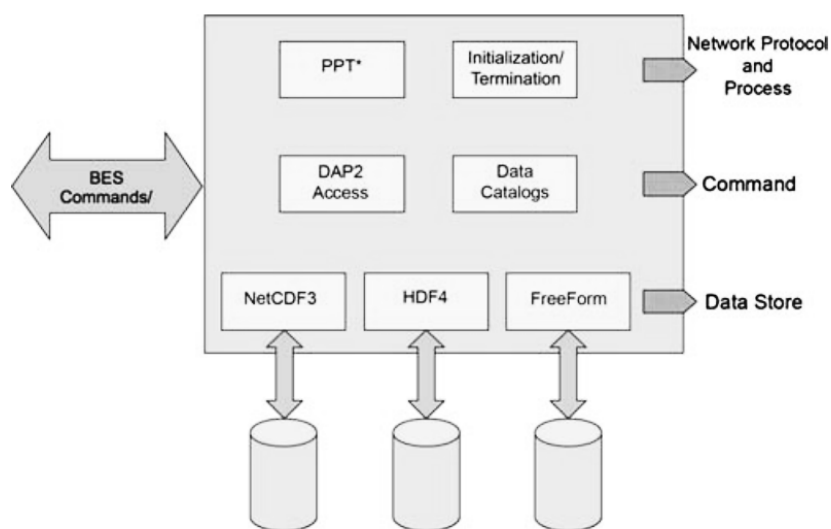

Рис.1. Архітектура BES з деякими сторонніми модулями для підтримки доступу до даних.

Висновки. За останній десятиліття, сервер BES OpenDAP перетворився з його коренів в гнучку, систему на основі компонент, що дозволяє стороннім модулям бути інтегрованими в архітектуру. За своєю суттю, в даний час BES OpenDAP може передавати дані з різних форматів, таких як HDF4, netCDF, FITS, і т.д. На прикладі я проілюстрував, як кілька BES може співпрацювати для виконання завдань паралельно. Надалі, розмір наборів даних ростуть, BES може бути налаштована для роботи в якості Grid служби для доставки даних з більш високою продуктивністю. Метод контролю коректності пошукового запиту на базі перевірки його логічної узгодженості та здійсненості логічної моделі шуканого ресурсу, дозволяє підвищити

ефективність диспетчеризації за рахунок раннього виявлення помилкових ресурсних запитів та надання детальної інформації користувачам щодо суті помилки. Модулі, які відповідають стандартам інтерфейсу BES може бути завантажений в BES і можуть бути доступні і виконуватися за допомогою набору викликів запит-відповідь BES.

Література:

1. Allcock B, et al (2001) *High-performance remote access to climate simulation data: a challenge problem for data grid technologies*. ACM/IEEE SC 2001 Conference, p 20 (SC)
2. Emmerich W (2000) *Software engineering and middleware: a roadmap*. In *Proceedings of the conference on the future of software engineering*, pp 117–129
3. Erl T (2005) *Service-oriented architecture*. Prentice Hall, Indianapolis, ch 3
4. Garcia J, Fox P, Lites P (2007) *Parallel analysis of spectropolarimetric signals in heterogeneous grids, using OPeNDAP BES to perform scatter-gather high performance computing*. *Eos Trans. AGU*, 88(52), Fall Meet. Suppl., Abstract IN11B-0466
5. Ghezzi C, Jazayeri M, Mandrioli D (1991) *Fundamentals of software engineering*. Prentice Hall, New Jersey, pp 319
6. Gray J (1998) *Interprocess communication in unix*. Prentice Hall, New Jersey, ch 3–5
7. Potter N, West P, Gallagher J, Garcia J, Fox P (2006) *OPeNDAP Server4: Building a high-performance server for the DAP by leveraging existing software*. *Eos Trans. AGU*, 87(52), Fall Meet. Suppl., Abstract IN13D-1181

References:

1. Allcock B, et al (2001) *High-performance remote access to climate simulation data: a challenge problem for data grid technologies*. ACM/IEEE SC 2001 Conference, p 20 (SC)
2. Emmerich W (2000) *Software engineering and middleware: a roadmap*. In *Proceedings of the conference on the future of software engineering*, pp 117–129
3. Erl T (2005) *Service-oriented architecture*. Prentice Hall, Indianapolis, ch 3
4. Garcia J, Fox P, Lites P (2007) *Parallel analysis of spectropolarimetric signals in heterogeneous grids, using OPeNDAP BES to perform scatter-gather high performance computing*. *Eos Trans. AGU*, 88(52), Fall Meet. Suppl., Abstract IN11B-0466
5. Ghezzi C, Jazayeri M, Mandrioli D (1991) *Fundamentals of software engineering*. Prentice Hall, New Jersey, pp 319
6. Gray J (1998) *Interprocess communication in unix*. Prentice Hall, New Jersey, ch 3–5
7. Potter N, West P, Gallagher J, Garcia J, Fox P (2006) *OPeNDAP Server4: Building a high-performance server for the DAP by leveraging existing software*. *Eos Trans. AGU*, 87(52), Fall Meet. Suppl., Abstract IN13D-1181

УДК: 004.457:681.324

ПОЄДНАННЯ ГРІД-ТЕХНОЛОГІЙ ASTRO-WISE І EGEE

Клівода І. В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Україна, Київ

В даній статті описано інтеграцію Грід-рішення, що реалізоване в інформаційній системі Astro-WISE з застосуванням EGEE Grid і портування програмних додатків Astro-WISE на EGEE. Astro-WISE це середовище, що складається з апаратного та програмного забезпечення. Описані переваги та недоліки цих технологій. Показано архітектуру Astro-WISE Grid, визначено проблеми для інтеграції Грід-інфраструктур і вирішення цих проблем. Причиною для об'єднання Astro-WISE і EGEE є впровадження міжнародних стандартів, які використовуються EGEE Грід в систему Astro-WISE, який полегшує будь-яке майбутнє підключення до інших мереж.

Ключові слова: Грід-системи, інформаційна система, інтеграція, розширення можливостей, переваги.

Кливода И. В. соединение Грід-технологий ASTRO-WISE и EGEE/ Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Украина, Киев

В данной статье описано интеграцию Грід-решения, реализованое в информационной системе Astro-WISE с применением EGEE Grid и портирование приложений Astro-WISE на EGEE. Astro-WISE это среда, состоящая из аппаратного и программного обеспечения. Описанные преимущества и недостатки этих технологий. Показано архитектуру Astro-WISE Grid, определены проблемы для интеграции Грід-инфраструктур и решения этих проблем. Причиной для объединения Astro-WISE и EGEE является внедрение международных стандартов, используемых EGEE Грід в систему Astro-WISE, который облегчает любое будущее подключения к другим сетям.

Ключевые слова: Грід-системы, информационная система, интеграция, расширение возможностей, преимущества.

Klivoda I.V. Confluence Grid Technologies: Astro-WISE and EGEE / National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine, Kiev

This paper describes the integration of Grid solutions, implemented in the information system Astro-WISE using EGEE Grid and porting software applications Astro-WISE on EGEE. Astro-WISE is an environment that consists of hardware and software. Describe the advantages and disadvantages of these technologies. Architecture shown Astro-WISE Grid, defined problem to integrate Grid infrastructures and address these problems. The reason for the association

Astro-WISE and EGEE is introduction of international standards used EGEE Grid in Astro-WISE, which facilitates any future connection to other networks.

Keywords: Grid system, information system, integration, empowerment, benefits.

Вступ. Зберігання даних та обробки даних проблем в астрономії в порівнянні з тими ж проблемами в галузі ядерної фізики, метеорології, наук про Землю, біології та часто навіть перевищують ці дисципліни в складності структури даних, які повинні бути оброблені і архівовані.

Історично, багато з Грід-ініціатив розроблено самостійно. Вони створили масивне апаратне та програмне забезпечення інфраструктури, і ряд проектів намагаються об'єднати різні Грід-системи. Одним із прикладів є проект ROSSGRID.

Інформаційна система Astro-WISE [1], є прикладом конкретного Грід-рішення спочатку розроблена для зберігання і обробки даних астрономічних зображень. На відміну від CROSSGRID, інтеграція Astro-WISE і EGEE здійснюється на рівні інфраструктури, а не на рівні всієї програми. Кінцева мета цієї інтеграції - зробити можливим для "майстер" Грід-інфраструктури (Astro-WISE) можливість використовувати ресурси otherGrid (EGEE) без будь-яких змін у вже розроблених користувальницьких додатках. Такий підхід значно економить час при перенесенні численних астрономічних програм, запущених на Astro-WISE. У цьому випадку, Astro-WISE підходить EGEE для зовнішнього зберігання і обробки даних об'єктів повністю інтегрованих в систему Astro-WISE, і EGEE [2].

Мета роботи. Основна причина для об'єднання Astro-WISE і EGEE - зробити Astro-WISE доступним для більшої кількості спільноти користувачів, особливо користувачів, які вже використовують EGEE ресурси для зберігання і обробки даних. LOFAR Long Term Archive, наприклад, буде побудований на вершині EGEE Грід, а також на Astro-WISE інфраструктурі. Astro-WISE буде використовуватися для зберігання метаданих, параметрів обробки та організації низки переробних трубопроводів. EGEE буде використовуватися для зберігання частини даних LTA і обробляти його [3]. Щоб зробити це можливим, треба розширити можливості Astro-WISE, в тому числі зберігання EGEE в системі Astro-WISE і дозволити обробку даних Astro-WISE і з Astro-WISE трубопроводів на EGEE. У той же час, потрібно забезпечити Astro-WISE роботу з метаданими та організацією обробки без помилок, тому що вони є ключовими перевагами системи. В результаті, зберігання розподіляється по вузлах Astro-WISE (сервера даних) і EGEE вузлів зберігання.

Виклад основного матеріалу статті. Одне з відмінностей - опис EGEE, що gLite намагається побудувати Грід за міжнародними стандартами, якщо це можливо. Astro-WISE, з іншого боку, була розроблена, щоб служити певній меті, і розроблені свої власні методи, де це необхідно, засновані на стандартних протоколах та інтерфейсах. Він використовує

об'єктний підхід і мову Python в загальних рамках, також стандартний протокол HTTP для доступу до сервера даних.

Остаточною і, ймовірно, найбільш важливою відмінністю є те, що EGEE фокусується на основних інфраструктурних компонентів, що забезпечують її обчислення, зберігання та оперативні аспекти [4].

Аутентифікація Astro-WISE відбувається за допомогою імені користувача та пароля, необхідні для інтеграції з сертифікатами X.509, що використовуються в Грід [5]. Тому треба прийняти рішення, яке буде добре інтегруватися з існуючими методами.

Для отримання проксі сертифікату від користувача на сервері Astro-WISE ППН можуть бути використані два методи. Перший використовувати проксі делегації, по-друге, щоб використовувати сервер MuProху в якості проміжної машини. Ми вирішено зробити використання MuProху сервера, тому що це рішення легше реалізувати, а також рекомендований спосіб роботи.

Другим кроком обрано легкий клієнт, який може бути використаний для зберігання проксі в MuProху сервера, який не залежить від великого стека програмного забезпечення для установки. В якості тимчасового рішення ми розгорнули Astro-WISE на установці gLite UI, але було встановлено, що gLite занадто громіздкий для установки в інших місцях, і управління обліковими записами для всіх користувачів централізовано, що теж не варіант.

Тому Astro-WISE це середа Python і зробити реалізацію клієнтських інструментів MuProху буде кращим рішенням. Враховуючи обмежену робочу силу, відкинуто рішення розробляти проект з нуля. Найбільш перспективним рішенням був розвиток NDG безпеки в OMII-UK36 та НКРЕ даних Grid37 проектів.

Для того, щоб отримати облікові дані Грід Astro-WISE, користувач повинен зберігати проксі на сервері MuProху, використовуючи ті ж ім'я користувача та пароль, що використовується для системи Astro-WISE.

Щоб включити доступ до DPU EGEE обчислень, деякі великі зміни в інтерфейсі сервера повинні бути реалізовані. Основні зміни були в тому, як представити роботу, як контролювати роботу і як зробити Грід-аутентифікацію в доброзичливій формі. Ще одна проблема в тому, що програмне забезпечення Astro-WISE повинно бути встановлено на призначених EGEE обчислювальних вузлах. Для цього, попередньо скомпільованих, саморозпаковуються пакетів були зроблені з програмного забезпечення Astro-WISE, який буде завантажений в EGEE-вузлах і виконується перед запуском фактичної роботи Astro-WISE. Для EGEE ресурсних центрів, які дозволяють встановити програмне забезпечення Astro-WISE локально, цей крок, звичайно, не потрібен.

Тому Astro-WISE здатний використовувати кілька процесорів завдяки паралельно обробки, паралельні дії можуть бути представлені в EGEE Grid. Застосування паралельного типу роботи має більшу перевагу, ніж

автоматична синхронізація часу початку процесів. Це також викликає виконання роботи на одному місці, використовуючи аналогічні ядра процесора. Всі комунікації між частинами працюють за допомоги бази даних, що робить їх незалежними від підтримки бібліотек паралелізму, як MPI або Pthreads.

Насамперед, інтерфейс до Грід-інфраструктурі EGEE необхідний для отримання та зберігання даних з / в Грід.

По-друге, якщо кілька протоколів може бути використано для одержування або збереження файлу, система повинна бути в змозі надати інтерфейс, щоб дозволити користувачам вибрати протокол, щоб використовувати, або відновити або зберегти файл за допомогою своєї логіки за замовчуванням.

Нарешті, з міркувань безпеки, система повинна забезпечувати механізм, який відокремлює право DataObject і пов'язаних файлів даних доступу. Це необхідно в таких додатках, як LOFAR, де різні групи або користувачі можуть мати різні привілеї, щоб отримати відповідні файли. Загальне рішення було розглянути питання про право доступу використання (зберігання) окремої таблиці для зберігання URI файлу. URI, що зберігається в таблиці, повинна бути постійною в часі, так що не доведеться оновлювати це, коли, наприклад, файл переміщується з диска на стрічку. Переваги цього рішення полягають в наступному:

- Таблиця для зберігання може мати кілька записів для одного і того ж об'єкта, тому ми можемо управляти кількома копіями (резервні копії) файлів.

- Привілеї таблиці зберігання можуть відрізнитися від привілеїв інших метаданих, які додає додатковий рівень безпеки в системі. Наприклад, кожен може побачити метадані файлів, а тільки привілейовані користувачі можуть побачити URI.

Для того, щоб відновити файли з мережі, повинно бути забезпечено або GUID або SRM файли. Таким чином, один з них повинен бути в таблиці зберігання. GUID є унікальним ідентифікатором файлу, в той час як SRM є URL зберігання копії файлу. Якщо GUID файлу зберігається в таблиці зберігання, LFC необхідно для перегляду кілька копій файлу.

Різні класи протоколу реалізують конкретні дії на отримання і введення даних з або в сховище. Вони виконують вибірку і зберігають завдання відповідно до типу зберігання. Наприклад, користувач хоче отримати файл, пов'язаний з DataObject data_obj. Він може використовувати метод вилучення з класу DataObject, щоб отримати файл, тобто data_obj.retrieve (). Метод, в свою чергу DataObject "retrieve" називає відповідний метод вилучення з об'єкта зберігання, в цьому випадку, LTASStorage. LTASStorage має свою логіку, щоб витягти файл. Воно шукає в таблиці об'єкт файлу, і отримує список об'єктів файлів, які пов'язані з DataObject data_obj. Це сортує список об'єктів файлів, перший FileObject в списку витягується за

допомогою відповідного протоколу, в даному випадку Грід-протокол. Витягнений файл потім повертається до DataObject.

Перевага використання цієї структури - вона може бути легко розширена для підтримки інших систем зберігання даних. Те, що ми повинні зробити, це додати відповідний інтерфейс протоколу системи зберігання, яка буде використовуватися для отримання і помістити дані з або в сховище.

Висновки. Найближче майбутнє принесе ряд додатків, що використовують інформаційну систему Astro-WISE і його клонів, крім трьох описаних вище. У Північних Нідерландів велика багатопрофільна ініціатива, на ім'я TARGET, що була запущена для подальшого розгортання типових орієнтованих даних.

Для проекту UMCG Lifelines, геномні та фенотипічні дані 165000 пацієнтів зібрані протягом більше 35 років і зберігаються в системі, що розроблена на основі Astro-WISE (Life-WISE). Взаємозв'язок з промисловими продуктами, таких як Oracle LifeScience чудовий і потребує подальшого вивчення.

Література:

1. Valentijn, E., et al.: *Astro-WISE: chaining to the universe*. In: Shaw, R.A., Hill, F., Bell, D.J. (eds.) *Proc. of ADASS XVI, ASP Conf. Ser.*, vol. 376, 491 (2007)
2. Taffoni, G., et al.: *Enabling Grid technologies for Planck space mission*. *Future Gener. Comput. Syst.* 23, 129 (2007)
3. Boku, T., et al.: *HMCS-G: Grid-enabled hybrid computing system for computational astrophysics*. *Third IEEE international symposium on cluster computing and the Grid (CCGrid'03)*, p. 558 (2003)
4. Ibarra, A., et al.: *On-the-fly XMM-Newton spacecraft data reduction on the Grid*. *Sci. Program.* 14, 141 (2006)
5. Taffoni, G., et al.: *Bridging the virtual observatory and the Grid with the query element*. *Grid Workshop, astro-ph/0605165* (2006)

References:

1. Valentijn, E., et al.: *Astro-WISE: chaining to the universe*. In: Shaw, R.A., Hill, F., Bell, D.J. (eds.) *Proc. of ADASS XVI, ASP Conf. Ser.*, vol. 376, 491 (2007)
2. Taffoni, G., et al.: *Enabling Grid technologies for Planck space mission*. *Future Gener. Comput. Syst.* 23, 129 (2007)
3. Boku, T., et al.: *HMCS-G: Grid-enabled hybrid computing system for computational astrophysics*. *Third IEEE international symposium on cluster computing and the Grid (CCGrid'03)*, p. 558 (2003)
4. Ibarra, A., et al.: *On-the-fly XMM-Newton spacecraft data reduction on the Grid*. *Sci. Program.* 14, 141 (2006)
5. Taffoni, G., et al.: *Bridging the virtual observatory and the Grid with the query element*. *Grid Workshop, astro-ph/0605165* (2006)

РОЗДІЛ IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

УДК: 378:37.032

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

кандидат педагогічних наук, Алексєєва С. В.

Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Україна, Київ

Обґрунтовано сутність поняття освітнє середовище підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри, проаналізована структурно-функціональна система такого середовища. Розкрито основні компоненти освітнього середовища з розвитку професійної кар'єри, визначено зміст психолого-педагогічного супроводу у професійній підготовці майбутніх дизайнерів, висвітлено аспекти матеріально-технічного забезпечення освітнього середовища через систему MOODLE. Запропоновано рекомендації щодо технологічного забезпечення освітнього середовища підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри та показники оцінювання ефективності такого середовища.

Ключові слова: освітнє середовище, професійна кар'єра, структурно-функціональна модель, психолого-педагогічний супровід, інтернет-технології.

кандидат педагогических наук, Алексеева С. В. Образовательная среда подготовки будущих дизайнеров к развитию профессиональной карьеры/ Институт профессионально-технического образования НАПН Украины, Украина, Киев

Обоснована суцність поняття образовательная среда подготовки будущих дизайнеров к развитию профессиональной карьеры, проанализированная структурно-функциональная системы такой среды. Раскрыты основные компоненты образовательной среды развития профессиональной карьеры, определено содержание психолого-педагогического сопровождения в профессиональной подготовке будущих дизайнеров, отражены аспекты материально-технического обеспечения образовательной среды через систему MOODLE. Предложены рекомендации относительно технологического обеспечения образовательной среды подготовки будущих дизайнеров к развитию профессиональной карьеры и показатели оценивания эффективности такой среды.

Ключевые слова: образовательная среда, профессиональная карьера, структурно-функциональная модель, психолого-педагогическое сопровождение, интернет-технологии.

PhD in Pedagogical sciences, Alekseeva Svetlana Educational environment of preparation future designers to development of professional career / Institute of vocational formation, Ukraine, Kyiv.

Essence of concept is reasonable educational environment of preparation of future designers to development of professional career, analysed structural-functional systems of such environment. The basic components of educational environment of development of professional career are exposed, maintenance of pedagogical accompaniment is certain in professional preparation of future designers, the aspects of logistical support of educational environment are reflected through the system MOODLE. Recommendations of the relatively technological providing of educational environment of preparation of future designers to development of professional career and indexes of evaluation of efficiency of such environment are offered.

Keywords: educational environment, professional career, structural-functional model, pedagogical accompaniment, internet-technologies.

Вступ. Побудова професійної кар'єри в сучасному світі стає обов'язковою умовою самореалізації особистості в професійній діяльності. Сформованість позитивних кар'єрних орієнтацій впливає на професійне становлення майбутнього дизайнера, досягнення певного соціального та професійного статусу. Готовність до реалізації професійної кар'єри характеризується здатністю майбутнього дизайнера до самовдосконалення, професійної перспективності, досягнення вершин професіоналізму. Формування готовності майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри має ґрунтуватися на усвідомленнях перспективності кар'єрного зростання у дизайнерській діяльності, що, в свою чергу, забезпечити якісний процес професійної підготовки.

Сучасна модернізація освітніх процесів пов'язана із створенням арсеналу новітніх інструментів накопичення, обробки та передачі освітньої інформації через інформаційні канали, серед яких – створення локальних та міжнародних освітянських мереж, концептуальне запровадження систем відкритої освіти, реалізація проектної діяльності в освітньому інформаційному просторі. Консолідація інформаційно-освітніх ресурсів у системі освіти, організація єдиного освітнього простору на базі використання сучасних комп'ютерних технологій незворотнім чином змінюють педагогічний процес, його змістовну, організаційну і методичну основи. У зв'язку з цим актуальним стає середовищний підхід до конструювання змісту освіти, зокрема, створення відповідного освітнього середовища.

У системі сучасної дизайн-освіти освітнє середовище відіграє велике значення у процесі підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри, так як успішна професійна кар'єра постає своєрідним рівнем освіченості і професіоналізму дизайнера.

Метою статті є розкриття сутності та структурних компонентів освітнього середовища підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри.

Виклад основного матеріалу. Дизайн – це творчий процес і результат художньо-технічного проектування, орієнтований на досягнення максимальної функціональності створюваних дизайнерських об'єктів. Світовий досвід засвідчує, що дизайн це потужне джерело забезпечення якості товарів та послуг, ефективний засіб суттєвого підвищення конкурентоспроможності промислової продукції, всього середовища життєдіяльності людини. Суспільству потрібні дизайнери, які не тільки досконало опанували сучасні методи дизайну, володіють ґрунтовними знаннями високотехнологічного виробництва, а й здатні до творчої праці, професійного вдосконалення та кар'єрного розвитку.

Основні положення щодо підготовки майбутніх фахівців, зорієнтованих на успішну професійну кар'єру, знайшли відображення у працях А. Борисюка [1], Д. Закатнова [2], Я. Чернишева [4].

З організаційної точки зору, професійна кар'єра у дизайнерській діяльності розглядається як сукупність взаємопов'язаних рішень реалізації професійного потенціалу фахівця, що приводить до суб'єктивного та об'єктивного успіху в професійній сфері. За змістом, професійна кар'єра дизайнерів містить чотири складових: маркетингову (знання ринку), творчу (ідея), технологічну (втілення ідеї) і управлінську.

Під час наших досліджень було встановлено, що майбутні фахівці, зазвичай, сподіваються на успішність своєї професійної кар'єри. При цьому, в уявленнях майбутніх дизайнерів спостерігається поєднання понять кар'єра і успіх. Кар'єра визначається ними виключно як успішна. Таке розуміння відбиває ставлення молоді до цього явища як до позитивного, цінного, очікуваного в своєму професійному майбутньому. Але, одночасно, виявлено, що часто майбутні дизайнери не знають кар'єрних перспектив в дизайнерській діяльності, не здатні планувати професійний розвиток і кар'єрне зростання. Професійну кар'єру як траєкторію свого руху створює сама особистість і важливо підготувати обдаровану молодь до успішної її реалізації, навчити об'єктивності самооцінки індивідуальних навичок, дизайнерських якостей, правильності визначення цілей кар'єри. Створення, під час професійного навчання майбутніх дизайнерів, відповідного освітнього середовища з розвитку професійної кар'єри сприятиме стимулюванню позитивних кар'єрних очікувань, поглибленню розуміння власних інтересів з усвідомленням перспективності кар'єрного зростання, формування готовності до цього процесу.

Освітнє середовище підготовки дизайнерів до розвитку професійної кар'єри – це структурована система педагогічних факторів й умов у соціальному і просторово-предметному оточенні навчального закладу, що сприяє формуванню у майбутніх фахівців кар'єрної компетентності та позитивних кар'єрних домагань. Таке середовище визначається як

інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу та створення організованого інформаційного простору професійної підготовки майбутніх дизайнерів. На думку В. Ясвіна саме освітнє середовище сприяє розвитку активності особистості, її свободи або залежності [5, с. 193]. Як свідчить досвід, саме створення освітнього середовища уможливило індивідуалізацію навчання; швидкий пошук навчальної інформації, здійснення динамічного та систематичного контролю знань студентів за допомогою комп'ютерного тестування; забезпечення великої кількості творчих та проектних завдань для самостійної роботи, формування у майбутніх фахівців рефлексії майбутньої професійної діяльності.

Освітнє середовище підготовки дизайнерів до розвитку професійної уможливить максимально наблизити професійне навчання до вимог професії, через систему ставлень (мотивів, поглядів тощо) майбутніх фахівців. Створення інформаційного простору в освітньому середовищі має розроблятися на основі структурно-функціональної системи професійної підготовки майбутніх дизайнерів, що враховує специфіку особливостей практичної дизайнерської діяльності та формування на цій основі кар'єроорієнтованих уявлень майбутніх фахівців про зміст дизайнерського трудового процесу. Така структурно-функціональна система в інформаційному просторі освітнього середовища сприятиме реалізації особистісно орієнтованого та гуманістичного підходів до кар'єрного розвитку дизайнерів; спрямовуватиме навчальний процесу на кар'єрний саморозвиток майбутніх фахівців; надасть можливість ефективного використання науково-методичного, матеріально-технічного та кадрового потенціалу навчального закладу у застосуванні інноваційних технологій. Такий підхід зробить майбутніх дизайнерів придатних до кар'єрного розвитку у професії.

Освітнє середовище складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: суб'єктно-ресурсного, матеріально-технічного, технологічного [3, с.74]. Суб'єктно-ресурсний компонент визначає суб'єкти освітнього середовища (студентів, викладачів) та умови здійснення їх взаємодії. Матеріально-технічний компонент відповідає за забезпеченість освітнього середовища відповідним стандартним обладнанням. Технологічний компонент визначає методики та технології досягнення прогнозованих результатів у навчанні.

Для забезпечення ефективності реалізації суб'єктно-ресурсного компоненту освітнього середовища підготовки дизайнерів до розвитку професійної кар'єри необхідно впровадження відповідного психолого-педагогічного супроводу, що включає надання психолого-педагогічної підтримки в процесі професіоналізації та формування у майбутнього фахівця готовності до вибору професійної кар'єри. Психолого-педагогічний супровід сприяє формуванню самосвідомості особистості, поглибленню розуміння власних здібностей і можливостей, формуванню ціннісного

ставлення як до свого таланту так і до кар'єрного зростання. Основним завданням такого супроводу є педагогічна підтримка майбутніх дизайнерів, надання їм допомоги у визначенні професійних інтересів, ознайомлення з шляхами адаптації до певних професійних ситуацій та готовності до творчої самореалізації у майбутній професії.

Психолого-педагогічний супровід підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри виконує ряд функцій, що поділяються на дві групи: перша група – цільові функції, що відбивають зміст педагогічних завдань; друга група – інструментальні функції, які забезпечують технологізацію цього процесу. До групи цільових функцій відносяться функції забезпечення кар'єроорієнтованого розвитку особистості, зокрема: інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, вольової, саморегуляційної, предметно-практичної, екзистенціальної. Їх завдання – забезпечити формування кар'єрного ресурсу майбутніх дизайнерів через розвиток самосвідомості, здатності до самореалізації, професійного зростання. До інструментальних функцій, слід віднести, діагностичну, комунікативну, прогностичну і організаторську. Завданнями інструментальних функцій є: контроль динаміки розвитку кар'єроорієнтованого майбутнього дизайнера та пошук оптимальних напрямів його професійного становлення.

Отже, психолого-педагогічний супровід майбутніх дизайнерів з розвитку професійної кар'єри ґрунтується на використанні знань з психологічних особливостей підготовки обдарованої молоді та включає компетентне діагностування професійного розвитку особистості, консультування з проблем розвитку кар'єри за результатами такої діагностики, індивідуальну корекційно-розвивальну роботу з формування навичок психорегуляції майбутніх дизайнерів.

Принципово важливими у суб'єктно-ресурсному компоненті освітнього середовища підготовки з розвитку професійної кар'єри є заходи, що спрямовані на розвиток комунікативних компетенцій майбутніх дизайнерів та формування умінь вибудовування системи міжособистісних відносин у дизайнерському професійному середовищі.

Матеріально-технічний компонент освітнього середовища підготовки дизайнерів з розвитку професійної кар'єри охоплює завдання створення інформаційного простору навчання і має забезпечувати можливість опанування майбутніми фахівцями сучасний комп'ютерних програм, інтернет-технологій, відповідного програмного забезпечення, що використовується у галузі дизайну. Технічно створення інформаційного простору освітнього середовища підготовки майбутніх дизайнерів можливо на основі MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) – системи управління навчанням або віртуальне навчальне середовище. Це вільний (розповсюджується за ліцензією GNU GPL) веб-додаток, що надає можливість створювати сайти для онлайн-навчання. Дана система реалізує філософію «педагогіки соціального конструктивізму» та орієнтована на організацію взаємодії як між «викладачем та студентами» так і між «дизайн

студіями та студентами». Підходить для організації традиційних дистанційних курсів, а також підтримки очного навчання. MOODLE перекладена на десятки мов, в т.ч. на українську. Система використовується в 50 тис. навчальних закладах у понад 200 країнах світу.

Технологічний компонент освітнього середовища підготовки дизайнерів до розвитку професійної кар'єри забезпечує використання сучасних методик та технології навчання, що ґрунтуються на взаємозв'язку змістовно-процесуальної складової професійної підготовки з внутрішньо-особистісним формуванням готовності особистості до кар'єрного зростання. Використання таких технологій мають спрямовуватися на розвиток особистісних якостей, що орієнтовані на творчих характер праці та прагнення до професійного самовдосконалення, формування потреб і інтересів у підготовці себе до професійної діяльності з усвідомленою позицією перспективного кар'єро орієнтованого фахівця.

В інформаційному освітньому середовищі підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри необхідно використання дистанційних технологій навчання, що дають змогу реалізувати індивідуальний підхід до кожного студента. Зокрема, використання дистанційних технологій дає можливість студентам – вибирати зручний час для вивчення й засвоєння навчальних дисциплін, самостійно здійснювати контроль та аналіз своєї навчальної діяльності, а викладачам – систематично керувати навчальною роботою студентів, контролювати й аналізувати їх діяльність, що стимулює студента якісно освоювати зміст дизайн-освіти. Найпоширенішими дистанційними технологіями освітнього середовища підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри є: кейс-технології; телевізійно-супутникова технологія; мережеві інформаційно-комунікаційні технології.

Зокрема, в інформаційному освітньому середовищі підготовки дизайнерів до розвитку професійної кар'єри необхідно приділити увагу сучасним інтернет-технологіям. Прикладом таких технологій є програмні сервіси Skype, Youtube, тематичні форуми, чати, персональні веб-сторінки, твіттери та інше. Ознакою інтернет-технологій є належність глобальному інформаційному простору, який заснований на фізичній інфраструктурі Інтернету. Всесвітню мережу утворюють мільйони веб-серверів мережі Інтернет, розташованих по всьому світу. А отже, у процесі підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри можливо використання розширеної інформації з означеної проблеми.

З технічного аспекту інформаційне освітнє середовище підготовки дизайнерів до розвитку професійної кар'єри має бути забезпечено електронними дидактичними ресурсами, що містить систематизований матеріал за відповідною науково-практичної області знань щодо розвитку дизайнерської кар'єри. Такі ресурс повинні бути наочні, логічні, інтерактивні, з послідовністю викладу інформації, з високим рівнем

художнього оздоблення, якістю методичного інструментарію та технічного виконання.

Висновки. Створення освітнього середовища включає систему цілеспрямованих дій щодо актуалізації предметних, інформаційних та психологічних факторів педагогічного впливу на формування готовності майбутнього дизайнера до розвитку професійної кар'єри. Створення відповідного простору освітнього середовища підготовки майбутніх дизайнерів з розвитку професійної кар'єри уможливорює спілкування з висококваліфікованими фахівцями, професійно визнаними носіями професійного досвіду, створення професійного простору, де розвиваються професійні відносини та набувається особистісно-професійний досвід. Оцінка ефективності освітнього середовища з розвитку професійної кар'єри може здійснюватися за наступними показниками: матеріально-технічні умови та естетика наповнення інформаційного освітнього середовища; ступінь привабливості освітніх послуг та психологічний мікроклімат освітнього закладу; можливості вибору змісту, форм навчання; ступінь засвоєння випускниками нових технологій, програм, методик і як наслідок рівень готовності майбутніх фахівців до розвитку професійної кар'єри у галузі дизайну.

Література:

1. Борисюк А. С. Професійна кар'єра як соціально-психологічний феномен: [етапи, типи проф. кар'єри] / А. С. Борисюк // Проблеми заг. та пед. психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2007. – Т. 9, ч. 4. – С. 94–101.
2. Закатнов Д. О. Структура і показники готовності учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єри / Д. О. Закатнов // Професійне навчання на виробництві: зб. наук. праць: вип. III. – К.: Науковий світ, 2009. – С. 53 – 61.
3. Кух А. М. Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики / А. М. Кух // Предметні дидактики в контексті формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця (частина 2). – 2008. – С. 73 – 76. – Режим доступу до журн. // www.mvf.kam-pod.org/zbirniku/Zbirnyk14/e-book/2-07-Kuhh.pdf.
4. Чернышев Я. А. Понятие „профессиональная карьера”: потребностно-мотивационная характеристика / Чернышев Я. А. // Мир психологии. – 2008. – № 2. – С. 221–232: табл. – Библиогр.: 22 назв.
5. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию/ Вітольд Альбертович Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

References:

1. Borysyuk A. S. Profesiyyna kar"yera yak sotsial'no-psykholohichnyy fenomen: [etapy, typu prof. kar"yery] / A. S. Borysyuk // Problemy zah. ta ped. psykholohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny. – K., 2007. – T. 9, ch. 4. – S. 94–101.

2. Zakatnov D. O. *Struktura i pokaznyky hotovnosti uchniv PTNZ do pobudovy profesiynoyi kar'yery* / D. O. Zakatnov // *Profesiynne navchannya na vyrobnytvstvi: zb. nauk. prats': vyp. III.* – K.: Naukovyy svit, 2009. – S. 53 – 61.
3. Kukh A. M. *Osvitnye seredovysheche v strukturi innovatsiynoyi systemy fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizyky* / A. M. Kukh // *Predmetni dydaktyky v konteksti formuvannya kompetentnistno-svitohlyadnykh profesiynykh yakostey maybutn'oho fakhivtsya (chastyna 2).* – 2008. – S.73 – 76. – *Rezhym dostupu do zhurn.* // www.myf.kam-pod.org/zbirniku/Zbirnyk14/e-book/2-07-Kuhh.pdf.
4. Chernshev Ya. A. *Ponyatyte „professyonal'naya kar'era”: potrebnostno-motyvatsyonnaya kharakterystyka* / Chernshev Ya. A. // *Myr psykholohyy.* – 2008. – № 2. – S. 221–232: tabl. – *Byblyohr.:* 22 nazv.
5. Yasvyn V. *Obrazovatel'naya sereda: ot modelyrovanyya k proektyrovanyyu* / Vitol'd Al'bertovych Yasvyn. – M.: Smsl, 2001. – 365 s.

УДК 374: 792.8

ХОРЕОГРАФІЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

кандидат педагогічних наук, доцент **Благова Т. О.**

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Україна, Полтава

У статті досліджено місце і роль хореографічної освіти у системі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів в Україні (школах мистецтв, школах естетичного виховання, хореографічних відділеннях закладів додаткової освіти, хореографічних школах). Визначено структуру, форми організації, завдання, змістовий компонент загальної хореографічної освіти дітей та підлітків в умовах дозвілєвої діяльності. На основі вивчення навчальних планів, типових і авторських навчальних програм дисциплін хореографічного циклу, методичних розробок відомих педагогів-хореографів, балетмейстерів, методистів з хореографічного жанру проаналізовано навчально-методичне забезпечення хореографічної підготовки в умовах позашкільної освіти мистецького профілю. Окреслено перспективи оптимізації розвитку хореографічної освіти в умовах початкових спеціалізованих мистецьких навчальних установ.

Ключові слова: хореографічна освіта, хореографічна підготовка, система додаткової освіти, навчальна програма, дисципліни хореографічного циклу, дитяча танцювальна творчість

кандидат педагогических наук, доцент **Благова Т. А.**
Хореографическое образование в системе начальных специализированных художественных учебных заведений / Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина, Полтава

В статье исследовано место и роль хореографического образования в системе начальных специализированных художественных учебных заведений (школах искусств, школах эстетического воспитания, хореографических отделениях заведений дополнительного образования, хореографических школах). Определена структура, формы организации, задачи, содержательный компонент общей хореографической подготовки детей и подростков в условиях досуговой деятельности. На основе изучения учебных планов, типовых и авторских учебных программ дисциплин хореографического цикла, методических разработок известных педагогов-хореографов, балетмейстеров, методистов хореографического жанра проанализировано учебно-методическое обеспечение хореографической подготовки в условиях внешкольного образования художественного профиля. Очерчены перспективы оптимизации развития хореографического образования в условиях начальных специализированных художественных учебных учреждений.

Ключевые слова: хореографическое образование, хореографическая подготовка, система дополнительного образования, учебная программа, дисциплины хореографического цикла, детское танцевальное творчество.

PhD in education, Blagova T. O. Choreographic education in primary art educational institutions / Poltava National Pedagogical University of V.G. Korolenko, Ukraine, Poltava

The article examines the place and role of choreographic education in primary art educational institutions (art schools, schools of aesthetic education, dance departments of institutions of additional education, dance schools). The structure, forms of organization, objectives, meaningful component of the overall choreographic training of children and adolescents in leisure activities. Based on the study of curricula, model and curricula disciplines choreographic cycle, methodological developments famous teachers and choreographers, ballet masters, Methodist choreographic genre analyzed training and methodological support of choreographic training in the context of out-of-school education in arts. Outlined prospects of optimization of development of choreographic education in the primary special artistic educational institutions.

Keywords: choreographic education, dance training, out-of-school education, the system of additional education, curriculum, discipline choreographic cycle, child's choreographic creativity.

Постановка проблеми. Модернізація освітньої галузі в Україні вимагає принципово нових підходів до формування особистості, створення сприятливих умов для її всебічного творчого розвитку, максимального розкриття внутрішніх потенціалів у напрямі майбутньої самореалізації. Особливим культурно-освітнім середовищем для підростаючого покоління є установи сучасної системи додаткової освіти, де здійснюється багатоаспектна робота з формування світогляду, естетичного смаку, характеру, емоцій, забезпечується розвиток первинних професійних умінь

та навичок. Однією із найважливіших функцій додаткової освіти визначається загальна мистецька підготовка вихованців, що забезпечує планомірне розкриття творчих здібностей дітей та підлітків і створює умови для їх успішної особистісної реалізації.

У цьому контексті важливе освітнє значення має хореографічна діяльність, що поєднує фізичний та естетичний розвиток особистості, дає можливість виражати свої думки і почуття засобами пластики, міміки, жесту. Синкретичність хореографічного мистецтва передбачає розвиток почуття ритму, вміння чути і розуміти музику, узгоджувати з нею свої рухи, розвивати м'язову силу корпусу і ніг, рухи рук, грацію і виразність. Крім того, хореографічна діяльність є ефективним засобом арт-терапії, оскільки вивільнює людину від негативних емоцій, знімає нервові напруження, втому, створює позитивний емоційний фон. У системі додаткової освіти художньо-естетичного профілю хореографічна складова є невід'ємним компонентом, що зумовлює доцільність аналізу її основних освітніх характеристик.

Аналіз основних досліджень. Функціонування хореографічної освіти в умовах дозвілєвої діяльності є предметом дослідження теоретиків і практиків Л. Андрусенко, Т. Бакланової, О. Бурлі, Ю. Гончаренко, С. Зубатова, Б. Колногузенка, Т. Луговенко, О. Мартиненко, П. Фриза та ін. Змістовий компонент хореографічної роботи в системі позашкільної освіти висвітлено у працях І. Антипової, А. Белікової, Г. Березової, Л. Богаткової, М. Боголюбської, Л. Бондаренко, К. Василенка, В. Верховинця, Ю. Громова, С. Забрєдовського, Є. Конорової, В. Константиновського, А. Короткова, Т. Кутасової, Т. Пуртової, А. Тараканової, Т. Ткаченко та ін. Однак, залишається актуальним дослідження проблематики розвитку хореографічної підготовки у різних типах закладів додаткової освіти мистецького профілю.

Мета статті: дослідити особливості розвитку хореографічної освіти в умовах початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, проаналізувати організацію, структуру, змістовий компонент хореографічної підготовки підростаючого покоління в різних типах установ додаткової мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах додаткової освіти багатоаспектну мистецьку підготовку забезпечують такі типи позашкільних установ: початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання, профільні мистецькі школи, школи мистецтв та ін.); центри, палаци, будинки художньо-естетичної творчості дітей, юнацтва та молоді, будинки естетичного виховання, ін. [1, с.252]. Заклади надають державні гарантії естетичного виховання через доступність до надбань вітчизняної і світової культури, готують підґрунтя для занять художньою творчістю, а для найбільш обдарованих учнів – до вибору професії в галузі культури та мистецтва [2].

Додаткова освіта дає можливості варіативності і свободи вибору учнями сфери творчої діяльності, при цьому кожний учень має однаково

високі шанси для реалізації своїх творчих можливостей, максимального розвитку різних здібностей, професійного самовизначення [3, с. 17]. Структурно додаткова освіта вписується в систему загальної та професійної освіти, а також у сферу освітньо-культурного дозвілля, зближує і доповнює ці системи. По відношенню до загальної системи освіти додаткова освіта є підсистемою, але одночасно може розглядатися як самостійна освітня система, адже володіє якостями системи: цілісністю і єдністю складових її елементів, уважається початковим шаблоном професійної підготовки [3, с. 3]. Отож, аналіз функціонального значення системи додаткової освіти дозволяє вважати її сферою, що забезпечує початкову фахову мистецьку підготовку, зокрема, хореографічну.

Початкова професійна хореографічна підготовка здійснюється у спеціалізованих мистецьких навчальних закладах – школах мистецтв, школах естетичного виховання, хореографічних відділеннях закладів додаткової освіти, однопрофільних хореографічних школах – передбачає різноманітні організаційні форми, охоплюючи як навчальну, так і гурткову роботу. Відповідно до загальної концепції розвитку естетичної освіти й виховання вона будується на принципах цілісності, комплексності, диференційованого підходу, системності навчання різним видам мистецтва танцю. Основна мета загальної хореографічної підготовки в умовах початкових спеціалізованих мистецьких шкіл – формування танцювального смаку учнів, виконавських навичок, танцювальної грамотності, розширення хореографічних можливостей, прищеплення любові до різних видів хореографії, жанрів, оздоровлення організму вихованця в цілому [4].

Навчально-виховний процес у позашкільному спеціалізованому мистецькому закладі освіти поєднує індивідуальні та колективні форми роботи: уроки (індивідуальні та групові); репетиції; перегляди навчальних робіт, вистави, конкурси, фестивалі, олімпіади, концерти, виставки; лекції, бесіди, вікторини, екскурсії; позаурочні заходи, а також інші форми, що передбачені статутом закладу [4]. Основною формою хореографічної роботи визначається урок. Тривалість одного уроку в закладах досліджуваного типу визначається навчальними планами і програмами, за якими вони працюють, з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження для різних вікових категорій і становить для учнів: віком від 5 до 6 років – 30 хвилин; віком від 6 до 7 років – 35 хвилин; старшого віку – 45 хвилин. Короткі перерви між уроками є робочим часом керівника гуртка, групи, іншого творчого об'єднання, що функціонує в позашкільній навчальній установі і визначаються режимом її щоденної роботи [1, с.255]. Рівень набутих знань, умінь і навичок вихованців з хореографічних дисциплін виявляється шляхом академічних показів: контрольних уроків, клас-концертів, екзаменів, виступів як у стінах школи, так і за її межами (шефські концерти, фестивалі, конкурси, мистецькі заходи різних рівнів тощо).

Організація хореографічно-педагогічного процесу відбувається диференційовано (відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів,

нахилів, здібностей вихованців, з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я). В залежності від напрямку мистецької освіти навчальних відділів та відділень (підготовчого, театрального, музичного, вокально-хорового, образотворчого мистецтва), що функціонують у досліджуваних освітніх установах, формується структура та зміст хореографічної підготовки у кожному із них.

Зокрема, на хореографічному відділенні передбачено навчання таким видам танцю: класичному, народно-сценічному, історико-побутовому, сучасному (ритмо-пластичному, естрадному, танцю-модерн). У молодших класах (I-IV кл.) запроваджено викладання «Гімнастики». Навчальний курс «Підготовка концертних номерів (вистав)» виокремлюється у плані як такий, що узагальнює фахову компетентність учнів на кожному з етапів навчання, готує їх до звітних концертів, академічних показів, цілісних танцювальних програм, одноактних балетів (доступних вихованцям за тематикою та хореографією) і, відповідно, потребує системної роботи над сценічною формою танцю вже з молодших класів. Серед факультативних предметів хореографічного циклу: «Постановка дихання», «Дуетно-сценічний танець», «Сучасний бальний танець», «Історія хореографічного мистецтва», «Основи композиції та постановки танцю» [5, с.18]. Окрім того, з метою реалізації особистісних особливостей вихованців, у навчальному плані впроваджено «Дисципліну за вибором», яка є обов'язковою, «дозволяє продовжити заняття суміжними видами мистецтв» і проводиться у формі індивідуальних та групових занять. Рекомендованими додатковими навчальними курсами у цьому контексті вважаються «Хореографічна імпровізація» та «Основи театральної гри» [5, с.10]. Отже, усі предмети хореографічної спрямованості становлять цілісну систему допрофесійної хореографічної підготовки і зорієнтовані на глибоке розуміння й переживання учнями основних тенденцій, закономірностей, лексичних особливостей кожного із видів танцювального мистецтва, його виразних засобів, емоційно-образної мови.

Загальноестетичну підготовку учнів, згідно з навчальним планом відділення, забезпечують предмети з суміжних галузей мистецтва, доповнюючи спектр початкових фахових компетенцій, серед яких: «Початковий курс історії мистецтв», «Музичний інструмент», «Музична грамота і слухання музики», «Малюнок, живопис, композиція» [5, с.18]. Таким чином, реалізуються принципи комплексності, системності, органічного поєднання мистецької освіти із загальноестетичною підготовкою вихованців, естетизації навчального простору в цілому.

Вихованці інших відділень закладу опановують хореографічне мистецтво у відповідності зі специфікою фахової підготовки. Так, на театральному відділенні викладається «Гімнастика» та «Основи сценічного руху»; на фольклорному відділі музичного відділення – «Народний танець». Універсальною хореографічною дисципліною для усіх без виключення мистецьких відділень визначено «Ритміку й танець» як таку, що забезпечує

початкову хореографічну підготовку, розвиває в учнів окрім суто хореографічних здібностей загальну музикальність, почуття ритму, артистизм, виховує основи етикету й поведінки в соціумі, формує основи танцювальності, необхідної як для подальшого поглибленого навчання хореографії, так і для занять іншими видами мистецької діяльності. Робота за програмою цілеспрямована також на загальне укріплення та оздоровлення організму, узгодженість та координацію рухів, формування правильної постави, розвиток м'язової пам'яті, емоційної сфери та творчої уяви учня, умінь та навичок виражати себе засобами руху [6, с.11-13]. Орієнтовний тематичний план курсу містить два основні розділи. Зокрема, розділ «Ритміка» складається з колективно-порядкових, ритмічно-рухливих вправ, елементів партерної гімнастики, музично-ритмічних та хореографічних ігор. Розділ «Танець» передбачає вивчення позицій ніг, положень рук, танцювальних кроків, вправ, елементарних рухів з класичного, народного, бального танців на середині залу [7, с.12-14]. Отож, у цілому, програма дисципліни спрямована на розвиток загальнофізичних, загальномузичних, елементарних виконавських та артистичних здібностей, а також виховання високих естетичних критеріїв, необхідних для досягнення гармонійного соціального, інтелектуального і морального розвитку особистості.

Узагальнюючи змістове наповнення навчальних програм предметів хореографічного циклу, можемо зазначити їх певну структурну спільність, що виражається у послідовності та системності в оволодінні лексикою, технічними прийомами, планомірності у викладенні навчально-хореографічного матеріалу, з поступовим ускладненням як теоретичної, так і практичної його складової. Серед основних принципів, на яких будується реалізація навчальних програм, виокремимо принцип дидактики (побудова навчального процесу від простого до складного); принцип актуальності (максимальна наближеність змісту програм до сучасних тенденцій розвитку хореографічної культури і освіти); принцип творчої мотивації (індивідуальна і колективна діяльність дозволяє визначити і розвинути індивідуальні особливості учнів, стимулювання їх до подальшої роботи з самоосвіти та самовдосконалення).

Навчання хореографічному мистецтву здійснюється як за офіційними програмами Міністерства освіти і науки України, так і за авторськими методичними розробками та програмами, розробленими на основі типових навчальних планів і програм з урахуванням регіональних особливостей та специфіки роботи закладу [4]. Серед навчально-методичної продукції, що забезпечує освітній процес у досліджуваних позашкільних закладах, поширеними є навчальні програми і методичні рекомендації відомих педагогів-хореографів, методистів, балетмейстерів І. Антипової, А. Белікової, М. Боголюбської, Л. Бондаренко, В. Вартовник, Ю. Громова, М. Гузуна, Т. Гузун, А. Каміна, Б. Колногузенка, А. Короткова, В. Короткової, Ю. Нікітіна, В. Похиленка, Т. Пуртової, С. Рудневої, А. Тараканової, Л. Цветкової та ін. Наразі спостерігається активізація

створення державних та авторських програм, розрахованих на різні типи дитячих хореографічних колективів, комплексів, мистецьких шкіл, що забезпечують ґрунтовну комплексну хореографічну підготовку його учасникам.

В умовах сьогодення досліджені типи закладів можуть входити до складу навчально-виховних комплексів, навчально-виховних об'єднань з дошкільними, загальноосвітніми та іншими навчальними установами, створювати асоціації та інші організаційні структури [4]. Так, характерним явищем розвитку галузі позашкільної хореографічної освіти можемо визначити появу нових структур, які забезпечують всебічну мистецьку підготовку дітей та молоді, акцентуючи увагу саме на хореографічній діяльності. Комплексний характер хореографічної підготовки (зокрема, розширення спектру навчально-виховних завдань дитячої танцювальної самодіяльної творчості), масовість танцювального жанру, високий рівень організації педагогічного процесу в закладах додаткової мистецької освіти зумовлюють трансформацію традиційних форм організації дитячого танцювального аматорства (гуртки, студії, творчі об'єднання, хореографічні відділення) в однопрофільні структуровані цілісні позашкільні навчальні установи, центри, авторські хореографічні школи тощо [8, с.218-219]. Найбільш показовими прикладами такого переструктурування стали: Дитячо-юнацька хореографічна студія «Щасливе дитинство» (м. Київ), Школа хореографічного мистецтва «Сонечко» (м. Житомир), Школа народного танцю «Серпанок» (м. Львів), Центр художньо-хореографічної освіти дітей та юнацтва «Барвінок» (м. Вінниця), Кіровоградський обласний загальноосвітній навчально-виховний комплекс гуманітарно-естетичного профілю. Серед головних принципів, які реалізують у своїй освітній діяльності мистецькі комплекси, зазначаються: гуманізація та естетизація навчально-виховного процесу; індивідуальний підхід; соціокультурна відповідність; систематичність, послідовність і комплексність загальноосвітньої підготовки; профільність і професіоналізація навчання.

Висновки. Таким чином, хореографічна підготовка в системі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, як її невід'ємна складова, є первинною ланкою неперервної хореографічної освіти, що забезпечує у вихованців формування теоретичних знань, первинних фахових умінь та навичок з різних напрямків танцювальної діяльності. Функціональне значення загальної хореографічної освіти полягає у розвитку в учнях творчого потенціалу, загальнофізичних, артистичних, виконавських здібностей, вихованні високих естетичних критеріїв, необхідних для досягнення гармонійного соціального, інтелектуального та морального розвитку індивіда.

Найближчими перспективами розвитку змісту хореографічної освіти в системі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів можемо визначити: удосконалення вже наявного досвіду хореографічної підготовки вихованців позашкільних мистецьких шкіл; освоєння

зовнішнього досвіду діяльності інших педагогів-хореографів в установах подібного типу (в межах проведення семінарів, майстер-класів, фестивалів, творчих конкурсів); розширення спектру хореографічної підготовки за рахунок упровадження нових навчальних курсів відповідної спрямованості; активне впровадження інноваційних технологій навчання, авторських науково-методичних розробок; пошук нових підходів до викладання мистецтва танцю (різних його видів), заснованих на принципах самовизначення і самореалізації вихованців; удосконалення, розвиток і активізація роботи хореографічних студій в умовах додаткової освіти мистецького профілю.

Література:

1. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів. Положення про позашкільний навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 433 // *Освіта України: нормат.-прав. док.* – К.: Міленіум, 2001. – С. 251-263.
2. Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 рр. : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р. № 378 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/3000 – Заголовок з екрану.
3. *Дополнительное образование детей [Текст]: учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Е. Б. Евладова, Л. Г. Логинова, Н. Н. Михайлова.* – М.: Владос, 2002. – 352 с.: ил.
4. Про затвердження Положення про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання): Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 06 серпня 2001 року № 523 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kadrovik01.com.ua/regulations/2340/2578/2579/293486/> – Заголовок з екрану.
5. *Экспериментальные учебные планы детских школ искусств с 8-10-летним сроком обучения [Текст]: приложение к приказу Министерства культуры УССР от 10.05.1989 г. № 50.* – Киев, 1989. – 50 с.
6. *Программы для хореографических отделений детских школ искусств [Текст]: Центральный научно-методический кабинет по учебным заведениям культуры и искусства.* – Москва, 1983. – 23 с.
7. *Навчальні програми з хореографічного мистецтва для позашкільних навчальних закладів [Текст]: зб. програм / [уклад. Вартовник В.О.].* – Львів : СПОЛОМ, 2013. – 140 с.
8. *Благова Т. О. Дитяче хореографічне аматорство у розвитку художньої самодіяльності в Україні / Т. О. Благова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал.* – № 7(33). – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – С.213-223.

References:

1. *Pro zatverdzhennja pereliku typiv pozashkilnykh navchalnykh zakladiv. Polozhennja pro pozashkilnyj navchalnyj zaklad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 travnja 2001 r. №433 // Osvita Ukrainy : normat.-prav. dok. – K.: Milenium, 2001. – S. 251-263.*
2. *Pro zatverdzhennja Prohramy rozvytku pozashkilnykh navchalnykh zakladiv na 2002-2008 r r.: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 bereznja 2002 r. № 378 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/3000 – Zagholovok z ekranu.*
3. *Dopolnitelnoe obrazovanie detey [Tekst] : ucheb. posobie dlya stud. uchrezhdeniy sred. prof. obrazovaniya / Ye. B. Yevladova, L. G. Loginova, N. N. Mikhaylova. – M.: Vlados, 2002. – 352 s.: il.*
4. *Pro zatverdzhennja Polozhennja pro pochatkovyj specializovanyj mystecjkyj navchalnyj zaklad (shkolu estetychnogho vykhovannja): Nakaz Ministerstva kuljturny i mystectv Ukrainy vid 06 serpnja 2001 roku № 523 [Elektronnyj resurs]. – URL: <http://kadrovik01.com.ua/regulations/2340/2578/2579/293486/> – Zagholovok z ekranu.*
5. *Eksperimentalnye uchebnye plany detskikh shkol iskusstv s 8-10-letnim srokom obuchenija [Tekst]: prilozhenie k prikazu Ministerstva kuljturny USSR ot 10.05.1989 g. № 50. – Kiev, 1989. – 50 s.*
6. *Programmy dlya khoreograficheskikh otdeleniy detskikh shkol iskusstv [Tekst]: Tsentralnyy nauchno-metodicheskij kabinet po uchebnym zavedeniyam kuljturny i iskusstva. – Moskva, 1983. – 23 s.*
7. *Navchalni prohramy z khoreografichnogho mystectva dlja pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Tekst]: zb. proqram / [uklad. Vartovnyk V. O.]. – Ljviv: SPOLOM, 2013. – 140 s.*
8. *Blaghova T. O. Dytjache khoreografichne amatorstvo u rozvytku khudozhnjoji samodijalnosti v Ukraini / T. O. Blaghova // Pedagoghichni nauky: teorija, istorija, innovacijni tekhnologhiji: naukovyj zhurnal. – № 7(33). – Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 2013. – S.213-223.*

УДК 37.013.42

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СФЕРІ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ

кандидат психологічних наук, доцент Олійник К. С.

Хмельницький національний університет, Україна, Хмельницький

У статті проаналізовано результати досліджень науковців з теми публікації, визначено пріоритетні ознаки дозвілля, соціально-психологічні особливості молодіжного дозвілля, розглянуто основні напрями роботи соціального педагога у сфері молодіжного дозвілля (культурно-дозвіллевий і рекреаційний, соціально-профілактичний, профорієнтаційний, спортивно-

оздоровчий) та визначено шляхи їх реалізації. Для кожного з напрямів виділено форми дозвілля: пасивні, розважальні, пізнавальні та творчі.

Ключові слова: дозвіллева діяльність, молодіжне дозвілля, соціальний педагог, культурно-дозвіллевий напрямок, спортивно-оздоровчий напрямок, соціально-профілактичний напрямок, профорієнтаційний напрямок.

Основные направления работы социального педагога в сфере молодежного досуга

кандидат психологических наук, доцент, Олейник Е. С. Основные направления работы социального педагога в сфере молодежного досуга/ Хмельницкий национальный университет, Украина, Хмельницкий

В статье проанализированы результаты исследований ученых по теме публикации, определены приоритетные признаки досуга, социально-психологические особенности молодежного досуга, рассмотрены основные направления работы социального педагога в сфере молодежного досуга (культурно-досуговой и рекреационной, социально-профилактической, профориентационной, спортивно-оздоровительной) и определены пути их реализации. Для каждого из направлений выделены формы досуга: пассивные, развлекательные, познавательные и творческие.

Ключевые слова: досуговая деятельность, молодежный досуг, социальный педагог, культурно-досуговое направление, спортивно-оздоровительное направление, социально-профилактическое направление, профориентационное направление.

PhD in Psychological sciences, Oleynik E. S. The main directions of the social pedagogue's work in youthful leisure area/ Khmelnytsky National university, Ukraine, Khmelnytsky

The article analyses the results of scientists researches from the publication theme, determinates priority signs of leisure, social and psychological features of youthful leisure, reviews the main directions of social pedagogue's work in youthful leisure issues (cultural and recreational, social and preventive, career guidance, sports and health) and determinates the ways of their implementation. It allocates the following leisure forms for each direction: passive, entertaining, cognitive and creative.

Keywords: recreational activities, youth leisure, social educator, cultural, recreational area, fitness area, social and preventive direction, career-oriented direction.

Вступ. Дозвілля як окремий вид життєдіяльності людини – це діяльність: творча, конструктивна або ж безцільна та асоціальна. Дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивіда, з метою отримання задоволення. З точки зору прибічників діяльнісної концепції, роль дозвілля полягає у відновленні психічних та фізичних сил людини, підвищенні її освітнього та духовного рівня, здійсненні лише тих занять у вільний час, що

відповідають потребам та бажанням людини і приносять їй задоволення у процесі самої діяльності.

Вільний час є одним з важливих засобів формування особистості молодшої людини. Він безпосередньо впливає і на її виробничо-трудова сферу діяльності, бо в умовах вільного часу найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відновлювальні процеси, що знімають інтенсивні фізичні та психічні навантаження. Використання вільного часу молоддю є своєрідним індикатором її культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості молодшої людини або соціальної групи.

Теоретичне та практичне значення становлять результати наукових досліджень сучасних учених, які зробили значний внесок для вдосконалення соціальної роботи в сфері дозвілля молоді, зокрема: специфіка та зміст молодіжного дозвілля (І. Белецька), структура й організаційні особливості дозвіллевої діяльності молоді (В. Бочелюк), соціально-педагогічна організація з дозвілля учнівської молоді (Р. Азарова), специфіка дозвіллевої роботи з молоддю (І. Петрова), теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля (В. Кірсанов), форми й методи організації дозвілля молоді (Т. Гаміна, С. Харченко, Л. Шелестова, Н. Ярка), соціальна значущість культурно-дозвіллевих установ в організації вільного часу молоді (І. Белецька, І. Петрова).

Метою нашої статті є розгляд основних напрямів роботи соціального педагога у сфері молодіжного дозвілля та визначення шляхів їх реалізації.

Науковець І. Петрова визначає специфічні пріоритетні ознаки дозвілля:

- свобода від обов'язків – дозвілля передбачає звільнення людини від тих функцій, що покладають на неї різні соціальні інститути (сім'я, освітній заклад, професійна група, конфесійна община, громадська організація);
- свобода вибору дозвіллевої діяльності – дозвіллева діяльність, в основному залежить, не від зовнішніх, а від внутрішніх потреб і мотивів людини;
- добровільна участь в дозвіллевій діяльності – дозвіллева ініціатива виявляється в свідомій, добровільній діяльності, що співпадає з інтересами й уподобаннями людини;
- бажання отримати радість та задоволення від вільної реалізації функціональних можливостей – фізичних, інтелектуальних, емоційних;
- самодостатність та самоцінність;
- компенсаційність дозвілля – виявляється у самоствердженні та реалізації творчого потенціалу людини, який не може розкритись у професійній, освітній, сімейній сферах [1].

В силу різності дозвілля молоді і дозвілля інших вікових груп через її специфічні духовні та фізичні потреби, І. Белецька виділяє такі соціально-психологічні особливості молодіжного дозвілля [2, с. 35-39]:

1. Дозвілля молоді, меншою мірою, ідеологізоване, комерціалізоване, ніж інші сфери, піддається регулюванню, що відповідає потребам

суспільства, зацікавленого у всебічно розвинутій особистості молодої людини.

2. Дозвілля молоді не обмежується чіткими рамками щодо видів зайнятості, поведінки, найбільшою мірою здатне швидко реагувати на потреби, що змінюються, і відповідати бажанням, що виникають, у молодого покоління.

3. Дозвілля молоді характеризується: підвищеною емоційністю; фізичною рухливістю; динамічною зміною настроїв; інтелектуальною сприйнятливістю; насиченістю інформацією; пошуковою активністю; розважальністю; можливістю творчості й пізнання нового.

Ми поділяємо думку Н. Сушик, що основними напрямками роботи соціального педагога в сфері дозвілля молоді є: культурно-дозвіллевий і рекреаційний, соціально-профілактичний, профорієнтаційний, спортивно-оздоровчий [3, с. 188-193].

1. Рекреаційний та культурно-дозвіллевий напрям передбачає організацію змістовного дозвілля молоді, спрямований на зняття виробничої перевтоми, психологічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини; розвиток творчого й духовного потенціалу молоді в інтересах її становлення й самореалізації, підтримку талановитої та активної молоді.

Форми реалізації поділяються на:

– пасивні, як найпростіший рівень дозвілля, не мають перспективних цілей, дозволяють звільнитися від виробничої перевтоми, побути у спокої, психологічно розслабитися;

– розважальні, що включають в себе такі форми роботи, як прогулянки, видовищні шоу, відвідування театрів, ігри, концерти, художні видовища, свята, туристично-екскурсійні заходи. Роль соціального педагога зводиться в більшості зводиться до функцій аніматора або керівника;

– пізнавальні та творчі, в якості яких виступають виставки, творчі вечори, участь у хобі-групах, у роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих віталень, художніх салонів, що забезпечує не просто відпочинок та розваги людини, а й самоудосконалення у вільний час. В цих формах молодь стає не просто глядачем або слухачем, а бере активну участь. Соціальний педагог відіграє суттєву роль як на етапі організації такої форми дозвілля, так і в процесі діяльності (підтримка інтересу, нейтралізація негативних ситуацій), і після закінчення події (діагностика та коригування результатів).

Слід підкреслити, що досить часто, особливо в західній моделі дозвілля, рекреаційний компонент переважає, витісняючи дозвіллеві заняття, спрямовані на культурний та творчий розвиток людини, що може негативно вплинути на розвиток особистості [1].

2. Соціально-профілактичний, спрямований на створення умов для інтеграції особистості в соціум, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі шляхом використання різних форм організації дозвілля.

В першу чергу напрямлений на реалізацію соціальної та комунікативної функцій дозвіллевої діяльності. Яскраво виявляється в таких формах дозвілля, як диспути, дискусії, вечори відпочинку, конференції, конкурсні та розважальні програми, просвітницькі акції тощо. Також результативними можуть бути колективні походи, екскурсії.

При цьому, сила дозвіллевого об'єднання полягає не в безпосередньому впливі на людину, повідомленні їй певної інформації (телебачення, до речі, таких можливостей має значно більше), а в тому, що на дозвіллі людина має можливість різноманітно діяти сама. Інформаційне спілкування передбачає обмін думками, задоволення естетичних та пізнавальних потреб; в емоційному спілкуванні на першому плані – задоволення потреб у співчутті, співпереживанні, взаєморозумінні, дружній підтримці. Емоційне спілкування протікає в нерегламентованих формах і не потребує додаткових зусиль та витрат.

Соціальна функція дозвілля сприяє тому, щоб кожна особистість мала власну гідність, могла знайти зміст свого існування, сприяє інтеграції людини в суспільство, задовольняє можливість самоідентифікації, дозволяє відчувати свою приналежність до певної спільноти.

Роль соціального педагога полягає в мотивації на певну дію молоді, допомогу в організації, підтримці інтересу, вчасну діагностику та копіювання небажаних конфліктних ситуацій.

Цей напрям набуває особливого значення на сучасному етапі, коли людина соціально розчарована, емоційно загублена, духовно принижена, не вірить у майбутнє, цинічна по відношенню до минулого; прагматична у своєму підході до сьогодення; втрачає повагу до моральних цінностей та норм.

3. Профорієнтаційний має на меті сприяння професійній орієнтації та працевлаштуванню молоді, навчання її самоосвіті та саморозвитку, активно використовуючи свій вільний час. Сутність профорієнтаційного напряму дозвілля полягає у допомозі усвідомленого вибору професії, формуванні потреб поглиблювати набуті знання, оновлювати їх та практично використовувати. Крім того, він дозволяє задовольнити потреби в додатковій інформації, в поширенні та набутті нових знань

Реалізується у вигляді участі в гуртках та студіях прикладного та наукового напрямку на базі культурно-просвітніх центрів, будинків культури чи дитячої та юнацької творчості, бібліотек, тематичних (профорієнтаційних) екскурсій на підприємства.

На відміну від навчальних закладів, дозвіллева діяльність цього напрямку не обмежується певним регламентом та правилами, її реалізація залежить від бажання, ініціативи та самодіяльності членів дозвіллевого закладу з урахуванням їх індивідуальних інтересів та запитів.

Також, дозвіллевий заклад часто постає в ролі додаткової школи як паралельне з навчальною установою джерело знань, набуття певних навичок і розширення культурно-дозвіллевих та професійних інтересів. Підкреслюючи виховну функцію дозвілля, наголосимо на тому, що будь-який дозвіллевий заклад має істотні відмінності від інших педагогічних організацій (загальноосвітніх, спортивних, музичних навчальних закладів). Його специфіка полягає в тому, то, на відміну від інших педагогічних систем, у дозвіллевій установі (особливо це стосується клубів та гуртків) педагогічний процес постає як предметна діяльність, але результати цієї діяльності є лише засобом вирішення конкретних завдань, а не самоціллю [4].

Роль соціального педагога – в діагностиці інтересів молоді, пошуку або організації відповідної форми згідно виявлених інтересів, мотивація молоді на участь.

4. Спортивно-оздоровчий. Головним завданням цього напрямку діяльності є зміцнення здоров'я молоді, формування та розвиток фізичної культури, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини, трансформація нездорової агресії у дух спортивного змагання та здорової конкуренції.

Проявляється у таких формах роботи, як спортивні змагання, туристичні заходи, спортивні та туристичні гуртки, секції, клуби.

Роль соціального педагога у пропаганді і підтримці здорового способу життя та поточної мотивації для продовження певної дозвіллевої діяльності.

Оптимальне поєднання різних напрямів соціальної роботи передбачає залучення молоді до розважально-ігрових, видовищних, просвітніх, оздоровчих, художньо-творчих форм дозвіллевої діяльності.

У наш час запити та інтереси молодих людей безперервно міняються і зростають, ускладнюється і структура дозвілля. Вільний час нерівномірно розподіляється серед різних груп населення. Тому необхідно виробити диференційовані форми організації дозвілля різних груп населення. Ця організація повинна включати різні види діяльності. У віковому, професійному, в соціальному положенні люди неоднорідні. Різні категорії людей відрізняються один від одного потребами, рівнем культурної і професійної підготовленості, бюджетами вільного часу і відношенням до нього. Якраз це і повинно враховуватися в роботі сучасних культурно-дозвіллевих установ, повинні пропонувати людям найбільш ефективні у кожному конкретному випадку дозвіллеві заняття, свободу вибору і можливість змінити різні види діяльності [5, с. 7-21].

Для вдосконалення діяльності з організації дозвілля велике значення має розуміння процесів, зв'язків і взаємин, що відбуваються в так званих малих групах. Вони є центральною ланкою в ланцюзі «особа-суспільство», тому що від їх посередництва в найбільшій мірі залежить міра гармонійності поєднання суспільних інтересів з особистими інтересами та інтересами мікросередовища, що оточує людину [6, с. 220-228].

Висновки. Отже, дозвіллева діяльність відіграє суттєву роль у розвитку особистості, відновленню її психічних та фізичних сил та соціалізації. Особливо це стосується молоді, як категорії індивідів, чия особистість ще нестійка до зовнішніх впливів. Завдання соціального педагога в тому, щоб допомогти молодій людині, поєднавши цей процес з профілактикою асоціальності та зростанням індивідуального рівня освіти та духовності.

Слід також враховувати, що провідним у дозвіллевій діяльності вважається принцип інтересу, що означає врахування інтересів особистості, сприяє не лише їх задоволенню, а й пробудженню нових потреб і запитів, формує нові духовні цінності. Принцип інтересу передбачає відповідність дозвіллевого заняття нахилам та уподобанням особистості. І він повинен в першу чергу враховуватись соціальним педагогом при включенні певної групи молоді у той чи інший вид дозвіллевої діяльності.

Література:

1. Петрова І. В. *Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник* / Ірина Владиславівна Петрова. – К.: Кондор, 2005. – 408 с.
2. Белецька І. В. *Специфіка дозвілля в життєдіяльності молоді на сучасному етапі* / Ірина Василівна Белецька // *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. – 2009. – № 4. – С.35-39.
3. Сушик Н. С. *Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект* / Наталія Степанівна Сушик // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. Сер.: Педагогічні науки*. – 2014. – № 1 (278). – С.188-193.
4. Бочелюк В. Й. *Дозвіллезнавство. Навчальний посібник* / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 208 с.
5. *Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності* // Інформац. зб. Міністерства освіти України. – К.: Либідь, 2000. – № 22. – С.7-21.
6. Белецька І. В. *Особливості молодіжного дозвілля на сучасному етапі* / Ірина Василівна Белецька // *Вісник ЛНУ ім.Т.Шевченка*. – 2012. – № 22 (257), Ч. VIII. – С.220-228.

References:

1. Petrov I. V. *Dozvillja v zarubizhnykh krajinah: pidruchnyk* / Iryna Vladyslavivna Petrova. – K.: Kondor, 2005. – 408 s.
2. Bjelecjka I. V. *Specyfika dozvillja v zhyttjedijalnosti molodi na suchasnomu etapi* / Iryna Vasylivna Bjelecjka // *Socialjna pedagoghika: teorija ta praktyka*. – 2009. – № 4. – S.35-39.

3. Sushyk N. S. *Socialjna robota u sferi dozvillja molodi: teoretychnyj aspekt / Natalija Stepanivna Sushyk // Naukovyj visnyk Skhidnojevropejskogo nacionaljnogho universytetu im.L.Ukrajinky. Ser.: Pedagoghichni nauky. – 2014. – № 1 (278). – S.188-193.*
4. Bocheljuk V. J. *Dozvilljeznavstvo. Navchaljnyj posibnyk / V. J. Bocheljuk, V. V. Bocheljuk. – K.: "Centr navchaljnoji literatury", 2006. – 208 s.*
5. *Koncepcija ghromadjansjkogho vykhovannja osobystosti v umovakh rozvytku ukrajinsjkoi derzhavnosti // Informac. zb. Ministerstva osvity Ukrainy. – K.: Lybidj, 2000. – № 22. – S.7-21.*
6. Bjelecjka I. V. *Osoblyvosti molodizhnogho dozvillja na suchasnomu etapi / Iryna Vasylivna Bjelecjka // Visnyk LNU im. T. Shevchenka. – 2012. – № 22 (257), Ch.VIII. – C.220-228.*

УДК 303.446:371.13

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ УКРАЇНИ ТА ВЕЛИКОБІТАНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЗАГАЛЬНЕНОГО ДОСВІДУ

Катревич Л. В.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, Україна, Хмельницький

У статті представлено основні орієнтири гуманітарної освіти в Україні. Акцентовано увагу на доцільності вивчення закордонного досвіду для вдосконалення вітчизняної системи підготовки педагогів гуманітарного профілю. Подано порівняльний аналіз окремих компонентів професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищих закладах освіти України та Великобританії. Зокрема, розкрито основні характеристики змістового наповнення навчальних планів та програм, а також особливості використання різних форм та методів навчання та оцінювання студентів - майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі підготовки у ВНЗ України та Великобританії. Виокремлено спільні та відмінні риси цих компонентів.

Ключові слова: гуманітарна освіта, гуманізація освіти, професійна підготовка, порівняльне дослідження, вчителі гуманітарних дисциплін.

Катревич Л. В. Профессиональная подготовка будущих учителей гуманитарных дисциплин в ВУЗах Украины и Великобритании: сравнительный анализ обобщенного опыта / Национальная академия государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Украина, Хмельницкий

В статье представлены основные ориентиры гуманитарного образования в Украине. Акцентируется внимание на целесообразности

изучения зарубежного опыта для совершенствования отечественной системы подготовки педагогов гуманитарного профиля. Представлен сравнительный анализ отдельных компонентов профессиональной подготовки будущих учителей гуманитарных дисциплин в высших учебных заведениях Украины и Великобритании. В частности, раскрыты основные характеристики содержательного наполнения учебных планов и программ, а также особенности использования различных форм и методов обучения и оценки студентов - будущих учителей гуманитарного профиля в процессе подготовки в вузах Украины и Великобритании. Выделены общие и отличительные черты этих компонентов.

Ключевые слова: гуманитарное образование, гуманизация образования, профессиональная подготовка, сравнительное исследование, учителя гуманитарных дисциплин.

Katrevych L. V. Professional training of future teachers of humanities in HEE of Ukraine and Great Britain: contrastive analyses of general experience / National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after V. Khmelnytsky, Ukraine, Khmelnytsky

In the article, the main benchmarks of humanitarian education in Ukraine are given. The attention is paid to advisability of foreign experience studying for the improvement of national system of humanities teachers' professional training. Contrastive analyses of particular components of future humanities teachers' professional training in higher educational establishments of Ukraine and Great Britain is shown. In particular it has been revealed the main characteristics of substantive content of curricula and syllabuses and also different forms, training and evaluating methods of students – future teachers of humanities in the process of training in HEE of Ukraine and Great Britain. Common and distinctive features of these components have been pointed out.

Key words: humanitarian education, humanization of education, professional training, contrastive investigation, teachers of humanities.

Вступ. Сьогодні в Україні відбувається трансформація освітньої парадигми, що зумовлює переорієнтацію навчально-виховного процесу із зовнішніх характеристик гармонійно розвиненої особистості на її внутрішній розвиток. У царині гуманітарної освіти цей процес супроводжується, зокрема відмовою від монополії однієї ідеології чи однієї історичної концепції в тлумаченні минулого, утвердженням принципів плюралізму, свободи думки та багатовекторності наукового пошуку. Окреслені зміни передбачають формування в учнів мовної, історичної та суспільствознавчої компетентності, зокрема здатності до іноземної комунікації, самостійного аналізу явищ і процесів суспільного життя у зв'язках та суперечностях, пошуку інформації про життя людей у минулому, її аналізу, інтерпретації та оцінювання, формулювання, висловлювання та обстоювання власної думки, здійснення власного вибору, ведення дискусій з суспільних проблеми, розмірковування, спілкування та співпраці в навчанні

[5]. У зв'язку із цим професійна підготовка вчителів гуманітарних дисциплін в Україні вимагає якісного змістового та методичного оновлення, через використання практично-діяльнісних і творчих методик та технологій навчання, орієнтуючись на європейські цінності, полікультурність та, при цьому, зберігаючи національні здобутки. Гуманізація освіти, її орієнтація на розвиток особистісного потенціалу учня вимагають суттєвого поліпшення змісту та методики психолого-педагогічної підготовки вчителя гуманітарного профілю.

Удосконаленню системи української вищої педагогічної освіти сприятиме вивчення не тільки вітчизняних надбань у педагогічній науці, але й науковий аналіз зарубіжного досвіду щодо організації педагогічної освіти, зокрема гуманітарно-педагогічної, у високорозвинених країнах світу. Досвід Великобританії у цій сфері по праву вартий уваги, адже ця держава була одним із учасників-підписантів «Спільної декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» – Сорбоннської декларації 1998 року, де ключовою було проголошено ідею перетворення Європи на «Європу знань» і створення такої спільної системи освіти, яка була б спрямована на полегшення мобільності студентів, а також на розширення їхнього працевлаштування. Це започаткувало Болонський процес, до якого приєдналась й Україна у 2005 році. Також Великобританія, будучи країною наукових інновацій, в той же час славиться багатотисячними педагогічними та культурними традиціями, які визнаються у всьому світі.

До аналізу зарубіжного досвіду у педагогічній освіті сьогодні звертається чимало науковців, зокрема розглянуто професійно-педагогічну підготовку вчителів у Великій Британії (Н. Яцишин), формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу (Ю. Кіщенко), особливості методичної підготовки вчителів англійської мови у Великій Британії (І. Задорожна), охарактеризовано соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи (О. Волошина), здійснюються розвідки щодо деяких аспектів професійної підготовки вчителя у Німеччині (С. Бобраков), Польщі (С. Деркач), Фінляндії (Н. Базелюк) тощо. Однак, поза увагою науковців залишається досвід професійної підготовки вчителів гуманітарного профілю у розвинених країнах світу, зокрема Великобританії, та можливості використання позитивних закордонних надбань у цій сфері в Україні для встановлення відповідності європейським стандартам.

Формулювання мети статті та завдань. Виходячи з вищевикладеного, маємо за мету у даній статті провести зіставне порівняльне дослідження окремих компонентів професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін (надалі ГД) в Україні і Великобританії, виокремити спільні та відмінні риси.

Виклад основного матеріалу статті. Професійна підготовка майбутніх учителів ГД в Україні розглядається в системі вітчизняної підготовки педагогів загалом, як це відбувається й у Великобританії. Підготовка

майбутніх педагогів в Україні регламентується такими нормативно-правовими актами як «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір», Національна доктрина розвитку освіти, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту», Державна програма «Вчитель». У той же час у Великобританії діють Національний стандарт кваліфікованого вчителя Англії та Уельсу, Стандарти про реєстрацію вчителя у Шотландії та Професійні компетенції у Північній Ірландії. Спільною рисою обох держав є і те, що їх ВНЗ володіють автономію у розробленні навчальних планів та програм відповідно до чинних стандартів та вимог до ВНЗ у Великобританії та на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик і освітньо-професійних програм в Україні.

В українських ВНЗ майбутні вчителі гуманітарного профілю проходять ґрунтовну теоретичну підготовку протягом усього періоду навчання одночасно з елементами практичної підготовки на 4 та 5 (6) курсах (паралельна модель). У Великобританії існують різні шляхи здобуття педагогічної освіти, зокрема шлях 3-річної підготовки у педагогічному коледжі (3-4 роки), шлях університетської однорічної програми з присудженням післядипломного сертифіката в освіті (Postgraduate Certificate of Education (PGCE), Postgraduate Diploma Secondary Education (PDSE)) на базі 3-річної університетської освіти (наприклад, бакалавр мистецтв тощо) (послідовна модель), шляхи через підготовку вчителів на базі школи (a school-based initial teacher training, Teach First, School Direct). Однак, наше дослідження показало, що для отримання можливості викладання у середній школі у Великобританії, абітурієнти здебільшого обирають шлях університетської однорічної програми, тобто послідовну модель підготовки.

В Україні, на відміну від Великобританії, не сформовано чіткої системи професійного відбору вступників на педагогічні спеціальності, а використовуються результати зовнішнього незалежного оцінювання для виявлення теоретичних знань абітурієнта з відповідних предметів. Натомість в Англії розроблене та з вересня 2013 року активно застосовується тестування з перевірки професійних навичок на математичну та лінгвістичну грамотність. Раніше це були випускні кваліфікаційні тести, однак з метою виявлення найбільш обдарованої молоді з відповідним потенціалом для майбутньої педагогічної діяльності таку перевірку абітурієнти проходять перед вступом на навчання. Основним завданням тестування на перевірку професійних навичок є не виявлення предметних знань абітурієнтів, а саме оцінювання основних умінь, якими майбутні вчителі повинні володіти для виконання їх професійної ролі у школі незалежно від етапу навчання та спеціалізації. Для цього, як ми зазначали, ВНЗ проводять співбесіди зі вступниками. Важливим аспектом є і те, що тестування на математичну та лінгвістичну грамотність не дублює шкільні екзамени з відповідних предметів, так як усі завдання у тестах перенесені в

професійний контекст, а питання і задачі опираються на реальні дані та інформацію, з якою вчителі зустрічаються у щоденній роботі [7, с. 5].

Також дослідження показало, що британські ВНЗ пропонують програми підготовки з ширшого кола шкільних гуманітарних дисциплін, зокрема: англійської мови та літератури, історії, права, іноземної мови, географії, громадянської освіти та релігієзнавства. В Україні ці програми, як правило, обмежуються підготовкою вчителів українська мови і літератури, іноземної мови і зарубіжної літератури, історії. Спеціалізаціями гуманітарно-педагогічних спеціальностей є громадянська освіта і релігієзнавство, останнє представлено як окрему спеціальність лише в деяких вітчизняних ВНЗ (Катехитично-педагогічний інститут Українського католицького університету, Університет менеджменту освіти НАПН України, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника тощо). Така відмінність пояснюється насамперед тим, що у Великобританії громадянська освіта та релігієзнавство визначені Національною навчальною програмою як обов'язкові для вивчення, а в Україні – факультативними, вибірковими, при цьому вчителі можуть самостійно обирати робочі програми та визначати тематичну наповненість курсів. Підготовка фахівців з навчання даних предметів в Україні переважно здійснюється за рахунок підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів гуманітарного профілю. Важливо відмітити і те, що географія, відповідно до нормативно-правових актів МОН України, відноситься до дисциплін природничого циклу [4], тоді як у Великобританії цей предмет розмежовуються між гуманітарними та природничими науками.

Аналіз навчальних планів та програм дозволив нам визначити деякі узагальнені тенденції професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю у ВНЗ України та Великобританії.

Для підготовки педагогів гуманітарного профілю в українських ВНЗ нормативні навчальні дисципліни та практика включають такі цикли: гуманітарної та соціально-економічної підготовки, фундаментальної та природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки. Для забезпечення системності у вивченні навчальних дисциплін, уникнення дублювання навчального матеріалу та зміцнення міжпредметних зв'язків фундаментальна підготовка здійснюється шляхом впровадження інтегрованих навчальних дисциплін [3, с. 86]. Хоча, як показало наше дослідження, сьогодні в українській гуманітарній педагогічній освіті впроваджуються деякі інтегровані курси, цей процес характеризується повільністю та стихійністю, так як інтегровані дисципліни запропоновано не у всіх ВНЗ або ж запропоновано у різній кількості та з різним змістовим наповненням та неоднаковими дисциплінарним поєднаннями. Перевага надається одно-аспектним дисциплінам з вивчення мов, літератур, культур, історії тощо. Вважаємо, що хоча такий підхід і забезпечує студентів послідовними ґрунтовними знаннями з кожного предмету окремо та все ж не сприяє встановленню інтеграційних, міжпредметних зв'язків. У той же

час у навчальних планах ВНЗ Великобританії, зокрема Університету Бірмінгема, Брістоля, Лондона тощо знаходимо широкий спектр навчальних дисциплін, які відкривають інформацію не лише з відповідної сфери, але й надають можливість інтегрувати знання з різних гуманітарних предметів, а саме літератури та історії, літератури та культури, мови та політики, історії та релігії, географії та культури, географії та історії, історії та політики тощо. Для прикладу наведемо назви декількох навчальних модулів, які запропоновано для вивчення студентам спеціальності «Історія» на 1-3 курсах Університету Бірмінгема (рівень «Бакалавр мистецтв» – Bachelor of Arts): «Погода, клімат та історія людини» («Weather, Climate and Human History»); «Вступ до ЗМІ, культури та суспільства» («Introduction to Media, Culture and Society»); «Людське суспільство та культурні зміни» («Human Societies and Cultural Change»); «Місце жінки: історія жінок Англії в період з 1857 до 1990-х рр.» («A Woman's place: a history of women in England from 1857 to the 1990s»); «Злочинність та громадський порядок у середньовічній Англії» («Crime and public order in medieval England»); «Великі міста та маленькі світи: створення ранніх сучасних міст» («Big cities and small worlds: the making of the early modern cities»); «Витоки англійського пейзажу» («The origins of the English landscape») тощо [6]. Як бачимо, наведені навчальні курси мають характер інтегрованості, взаємопов'язаності собою одразу кількох сфер суспільного життя, що допомагає студентам краще досягнути його проблемності та багатосторонності, розвивати критичне мислення навички аналізу.

Характерним для української педагогічної освіти є і принцип неелективності навчальних курсів, тобто студенти фактично не мають права самостійно обирати навчальні дисципліни відповідно до своїх інтересів, як це є у Великобританії, де пропонуючи студентам альтернативні дисципліни для самостійного вибору, навчальні заклади тим самим реалізують особистісно-орієнтований підхід до навчання. Так, британські ВНЗ дають можливість студентам самостійно обирати від 2 до 4 дисципліни із 10-20 запропонованих кожного семестру, в залежності від курсу навчання. Можливості вибору курсів студентами лише нещодавно почали впроваджуватись у рамках освітніх програм і представлені в навчальних планах лише деяких вітчизняних університетів (Львівський національний університет ім. І. Франка, Вінницький державний університет ім. М. Коцюбинського, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди тощо).

Особливістю підготовки вчителів ГД сьогодні є реалізація «Європейського виміру», що знаходить відображення у: визначенні мети і завдань підготовки вчителів; включенні вивчення європейської специфіки у змісті окремих дисциплін навчального плану; визнанні необхідності забезпечення реалізації рішень Болонського процесу та релевантних стандартів якості освіти; участі у європейських проектах і схемах

забезпечення мобільності студентів; заключенні міждержавних та міжінституційних угод; законодавчому забезпеченні вивчення іноземних мов [3, с. 86]. Однак, при підготовці вітчизняних учителів поки що приділяється недостатньо уваги вивченню європейських цінностей, зокрема у підготовці вчителів української філології ці аспекти практично відсутні. Як показало дослідження, переважна частка реалізації європейського виміру припадає на підготовку вчителів іноземних мов: в навчальних програмах приділяється увага соціокультурним та інтеркультурним аспектам, які торкаються міжкультурних стосунків. У той же час у навчальних планах бакалаврів гуманітарних наук британських ВНЗ, зокрема в Університеті Бірмінгема, знаходимо чимало курсів, спрямованих на опанування знань про Європу, зокрема: «Міжкультурна теологія» (спеціальність «Теологія і релігія»), «Тоталітарна Європа», «Європейський трудовий та соціалістичний рух», «Історія європейської інтеграції з 1945 р.», «Вступ до європейської політичної філософії» (спеціальність «Історія») тощо.

Як і у Великій Британії, основними формами навчання у вищих педагогічних навчальних закладах України залишаються лекції, семінарські та практичні заняття (часто відмінність між двома останніми не розрізняється). Разом з тим, існують певні особливості у співвідношенні цих форм та їх методично-змістовному наповненні. Варто відмітити і те, що в Україні відсутня така форма заняття як тьюторіал, участь в якому бере мала кількість студентів, що дозволяє викладачеві поспілкуватися з кожним із них. Характерною новою ознакою часу є дедалі більше використання інформаційно-комп'ютерних технологій на лекційних заняттях в українських ВНЗ, що дає змогу більш лаконічно подавати «великі» теми предметів гуманітарного циклу.

Однак, аналіз навчальних планів та програм підготовки майбутніх вчителів ГД, а також дослідження вітчизняних науковців засвідчують, що в Україні домінують традиційні методи організації навчального процесу, технології особистісно-орієнтованого та пошукового навчання перебувають на етапі запровадження, застосовуються мало та використовуються здебільшого при вивченні практичних дисциплін, за якими слідує певні практичні (польові, дослідницькі) роботи. Студент часто виступає як пасивний продукт педагогічних впливів, диктату суспільства і колективу [2, с. 154], що пояснюється тривалим впливом на українську освіту радянських догм, небажанням викладачів «старої» ланки переходити до застосування нових технологій та методик навчання. Вважаємо, що це в подальшому може сприяти наслідуванню молодими вчителями традиційного диктаторського підходу до навчання (що особливо небажано для педагогів ГД) та суперечитиме принципам демократизації та гуманізації освіти. Назви навчальних дисциплін не містять у собі проблемності, не наштовхують на роздуми, а несуть уже готові висновки та оцінки. Також, нерідко навчальна діяльність студента під час семінару чи практичного заняття зводиться до простого відтворення попередньо опрацьованого матеріалу на лекції

шляхом його переказування. Крім того, через участь у такому занятті зазвичай понад 10 студентів викладач не має змоги поспілкуватися з усіма та почути думки кожного. Дослідники у сфері підготовки вчителів історії О.В. Білюк та С.Ю. Сургова стверджують: «Вузівська традиційність семінарів (лекцій) створює у студентів загальне уявлення про структуру знань і їх обов'язкові атрибути: план, список літератури, конспект» [1, с. 71], доповнюючи їх думку, зазначимо, що таке навчання не сприяє розвитку креативності, критичного мислення, формування творчих пошуків розв'язання проблеми, необхідних для професійної діяльності вчителя гуманітарного профілю.

Під час опрацювання навчальних планів та програм підготовки майбутніх учителів ГД у ВНЗ Великої Британії та України ми виявили спільні для цих держав форми оцінювання студентів гуманітарного профілю, зокрема: творчі та практичні роботи, дискурсивні есе та курсові роботи, дослідження та інтерпретація даних, усні презентації, тести, усні та письмові іспити тощо. Однак, частота використання цих форм відрізняється. Зокрема, дослідженням виявлено, що у Великобританії найпоширенішою формою оцінювання навчальної діяльності студентів гуманітарного профілю є написання описових і проблемних есе, есе-роздумів, які стимулюють творче мислення. Часто написання есе виступає і методом оцінювання у формі іспиту. Натомість в Україні сьогодні широко застосовується така форма оцінювання як тестовий контроль. Його переваги полягають у виявленні конкретних знань студента та швидкості перевірки, витрачанні викладачем меншої кількості часу на оцінювання тестів. У той же час, тести відтворюють знання теоретичного матеріалу з певного предмету, але вони не демонструють і не розкривають власних думок, вражень, спостережень студента, загалом не носять характеру проблемності, цим самим не розвивають творчості та критичності мислення у студента-майбутнього вчителя гуманітарного профілю.

Висновки.

У вітчизняній і британській системах професійної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін існують як спільні риси, так і певні особливості. Так, в обох державах взято курс на демократизацію та гуманізацію освіти загалом, її зорієнтованість на європейські цінності, влиття до загальноєвропейського освітнього простору, дотримання вимог Болонської декларації, зберігаючи історичні та національні традиції підготовки педагогів. Також, професійна педагогічна підготовка в обох державах регламентується стандартами, при цьому ВНЗ мають автономію у розробці навчальних планів і програм. Основні відмінності у підготовці вчителів гуманітарного профілю полягають у процесі відбору кандидатів на педагогічні спеціальності, змістовому наповненні навчальних планів, зокрема елективності курсів, інтегрованості дисциплін, акцентах на європейському вимірі, використанні методів пошукового навчання та особистісно-орієнтованих технологій.

Вважаємо, що надалі доцільно переходити до обґрунтування можливостей і рекомендацій щодо використання позитивного досвіду Великобританії у вітчизняній системі гуманітарно-педагогічної освіти.

Література:

1. Білюк О. В. Модель підготовки вчителя історії з урахуванням специфіки дисциплін педагогічного циклу / О. В. Білюк, С. Ю. Сургова // Педагогічні науки. Наукові праці. – 2013. – Вип. 15. – С. 68-71.
2. Бобраков С. Порівняльний аналіз узагальненого досвіду професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини та України / С. Бобраков // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 2-3. – С. 152-157.
3. Волкова Н. Г. Характеристика вимог до підготовки вчителів іноземної мови в умовах ступеневої освіти / Н. Г. Волкова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. – Вип. 39(3). – С. 85-92.
4. Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра [Електронний ресурс]: наказ Міністерства освіти і науки України № 586 від 13.05.2014 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0594-14#n22>.
5. Шкільна суспільствознавча освіта в Україні: 20 років трансформації [Електронний ресурс] / Лабораторія суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України. – Режим доступу: http://histlab.edukit.kiev.ua/nashi_publicacii/statti/shkiljna_suspiljstvoznava_cha_0svita_v_ukraini_20_rokiv_transformacii/. Назва з екрану.
6. BA History [Електронний ресурс] / University of Birmingham. – Режим доступу: <http://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/history/history.aspx#CourseDetailsTab>. Назва з екрану.
Training our Next Generation of Outstanding Teachers. Implementation Plan. – 2011. – 17 p.

References:

1. Biliuk O. V. Model pidhotovky vchytelia istorii z urakhuvanniam spetsyfyky dystsyplin pedahohichnoho tsyklu / O. V. Biliuk, S. Yu. Surhova // Pedahohichni nauky. Naukovi pratsi – 2013. – Vyp. 15. – S. 68-71.
2. Bobrakov S. Porivnialnyi analiz uzahalnenoho dosvidu profesiinoi pidhotovky vchyteliv u VNZ Nimechchyny ta Ukrainy / S. Bobrakov // Porivnialno-pedahohichni studii. – 2013. – № 2-3. – S. 152-157.
3. Volkova N. H. Kharakterystyka vymoh do pidhotovky vchyteliv inozemnoi movy v umovakh stupenevoi osvity / N. H. Volkova // Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykholohiia. – 2013. – Vyp. 39(3). – S. 85-92.
4. Deiaki pytannia poiednan napriamiv (spetsialnostei) z dodatkovymy spetsialnostiamy i spetsializatsiiamy, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka

pedagogichnykh pratsivnykiv osvitno-kvalifikatsiinykh rivniv bakalavra, spetsialista, mahistra [Elektronnyi resurs]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 586 vid 13.05.2014 – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0594-14#n22>.

5. *Shkilna suspilstvoznavcha osvita v Ukraini: 20 rokiv transformatsii [Elektronnyi resurs] / Laboratoriia suspilstvoznavchoi osvity Instytutu pedahohiky Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. – Rezhym dostupu:*

http://histlab.edukit.kiev.ua/nashi_publicacii/statti/shkiljna_suspilstvoznavcha_osvita_v_ukraini_20_rokiv_transformacii/. Nazva z ekranu.

6. *BA History [Електронний ресурс] / University of Birmingham. – Режим доступу: <http://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/history/history.aspx#CourseDetailsTab>. Назва з екрану.*

Training our Next Generation of Outstanding Teachers. Implementation Plan. – 2011. – 17 p.

УДК 371.132:656.7

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ АВІАФАХІВЦІВ

кандидат педагогічних наук, Суркова К. В., Грам О. М.

*Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету,
Україна, м. Кіровоград*

У статті розглянуті недоліки професійної підготовки майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів і висвітлена проблема вдосконалення засобів навчання таких фахівців, яку запропоновано вирішити за рахунок застосування електронних засобів навчання. У якості такого засобу обрано електронний лабораторний практикум з планування польотів, створений з врахуванням особливостей професійної підготовки таких фахівців. Крім того сформульовані педагогічні умови його використання, які дають можливість найбільш повно реалізувати переваги даного засобу навчання у професійній підготовці майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів.

Ключові слова: диспетчер із забезпечення польотів, особливості професійної підготовки, моделювання професійної діяльності, електронні засоби навчання, електронний лабораторний практикум.

*кандидат педагогических наук Суркова Е. В., Грам О. Н.
Педагогические условия использования электронных средств обучения в профессиональной подготовке авиаспециалистов / Кировоградская летная академия Национального авиационного университета, Украина, Кировоград*

В статье рассмотрены недостатки профессиональной подготовки будущих диспетчеров по обеспечению полетов и освещена проблема

совершенствования средств обучения таких специалистов, которую предложено решить за счет применения электронных средств обучения. В качестве такого средства избран электронный лабораторный практикум по планированию полетов, созданный с учетом особенностей профессиональной подготовки таких специалистов. Кроме того сформулированы педагогические условия его использования, которые дают возможность наиболее полно реализовать преимущества данного средства обучения в профессиональной подготовке будущих диспетчеров по обеспечению полетов.

Ключевые слова: диспетчер по обеспечению полетов, особенности профессиональной подготовки, моделирование профессиональной деятельности, электронные средства обучения, электронный лабораторный практикум.

PhD in Pedagogic Surkova K. V., Gram O. M. Pedagogical conditions of electronic educational aids using in aviaspecialists training / Kirovograd Flight Academy of National Aviation University, Ukraine, Kirovograd

The article describes the deficiencies of training future flight dispatchers and highlighted the problem of improvement of training such professionals, which proposed to resolve through the use of electronic educational aids. As such aid selected from the electronic laboratory practices of flight planning created taking into account the characteristics of training these professionals. Also formulated pedagogical conditions of use, which enable more fully realize the advantages of the medium of instruction in the training of future flight dispatchers.

Keywords: airline dispatcher, features of training, modeling professional activities, electronic educational aids, electronic laboratory practices.

Вступ. Виконання професійних задач диспетчером із забезпечення польотів (ЗП) передбачає збір і аналіз великого об'єму інформації, взаємодію з багатьма службами авіакомпанії, іншим авіаційним персоналом, роботу із спеціалізованими комп'ютерними програмами, які мають бази даних, необхідні для планування та контролю польотів. При цьому в процесі виконання своєї професійної діяльності диспетчером із ЗП допускаються помилки. В результаті аналізу безпеки польотів за 2000-2014 рр. було виявлено, що вильоти без заявок та планів польотів, вильоти раніше вказаного в заявці часу, відсутність повідомлень органам протиповітряної оборони, посадки на незапланованому аеродромі становлять 40% від загальної кількості причин авіаційних подій з порушення порядку використання повітряного простору. Ці помилки призводять до зниження рівня безпеки, регулярності і економічної ефективності авіаційних перевезень. Як було встановлено, помилкові дії диспетчера із ЗП здійснюються з різних причин, котрі можна віднести до факторів навчання, особистих факторів і т.д.

Застосування методів спостереження, анкетування, опитування курсантів, диспетчерів із ЗП авіакомпаній дозволило виявити недоліки

традиційної професійної підготовки диспетчерів із ЗП: недостатній рівень знань нормативних документів, що регламентують роботу диспетчера із ЗП; недостатній рівень практичних навичок з аеронавігаційного обслуговування і планування польотів; недостатній рівень знань з будови, льотно-технічних характеристик, аеродинамічних якостей повітряних суден (ПС); не мають практичних навичок при організації взаємодії з органами обслуговування повітряного руху, органами протиповітряної оборони та іншими суб'єктами взаємодії; невідповідність традиційних засобів навчання запитам практичної діяльності диспетчера із ЗП, а також сучасному рівню освіти.

Вищезгадані недоліки можливо подолати за рахунок вдосконалення засобів навчання таких фахівців, а саме шляхом розробки та впровадження електронних засобів навчання (ЕЗН).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створення комп'ютерних технологій навчання стало можливим завдяки науковим дослідженням, проведеним в області теорії і практики інформатизації освіти (В. Н. Агєєв, В. П. Безпалько, В. Ю. Биков, П. Я. Гальперин, Т. Н. Гергей, Ю. Г. Древе, М. І. Жалдак, Л. Т. Кузин, А. П. Новицький, О. В. Співаковський та ін.). Психолого-педагогічні і дидактичні основи використання комп'ютерних технологій навчання визначені в роботах Б. С. Гершунського, В. М. Глушкова, Л. І. Далінгера, В. М. Монахова, Ю. І. Машбиця, Н. Ф. Тализіної, і ін. Розробці педагогічних програмних засобів присвячені дослідження І. М. Бобко, А. А. Кузнецова, Т. А. Сергєєвої, Д. А. Поспелова. Дослідження в області психології мислення, штучного інтелекту та технологій програмування розширили область використання комп'ютера в навчальному процесі, дозволили перевірити на практиці нові концепції інтелектуалізації комп'ютерного навчання, проблеми психолого - індивідуального підходу до комп'ютерного навчання (Ю.К. Бабанський, М. Н. Скаткін).

Мета статті. Метою цієї статті є визначення і обґрунтування педагогічних умов використання електронних засобів навчання в професійній підготовці авіафахівців, а саме диспетчерів із ЗП.

Виклад основного матеріалу. Діяльність диспетчера із ЗП можна розглядати як операторську, хоча він і опосередковано бере участь у процесі управління. Його операторська діяльність представляється як діяльність оператора-спостерігача, контролера: для нього характерна різноманітність інформаційних і концептуальних моделей стану об'єктів управління, він може, як правило, працювати в режимі негайного або відкладеного обслуговування. Так як диспетчери із ЗП є операторами складних систем управління, то організація їх підготовки має здійснюватися з урахуванням особливостей їх діяльності, які будуть визначати особливості професійної підготовки. Нами виділені наступні особливості професійної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП: великий об'єм навчальної інформації, яку треба засвоїти за порівняно невеликий проміжок часу; «Аеронавігаційне забезпечення і планування польотів» є інтегрованим утворенням, що

вимагає від курсантів володіння певним рівнем знань із суміжних дисциплін; необхідність моделювання професійної діяльності диспетчера із ЗП з використанням часових і інформаційних ознак професійної діяльності; направленість професійної підготовки на готовність до використання спеціалізованих професійних комп'ютерних програм.

Як вже зазначалося, використання ЕЗН є одним із шляхів реалізації особливостей професійної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП. В процесі дослідження було встановлено, що подібні засоби для професійної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП не використовуються, тому в рамках дослідження було вирішено розробити ЕЗН, а саме електронний лабораторний практикум (ЕЛП) з планування польотів (ПП).

ЕЛП з ПП виступає засобом імітації діяльності диспетчера із ЗП під час складання і відправлення заявок на виконання польотів (ВП) і використання повітряного простору (ВПП) під час планування проведення відповідного виду діяльності. Основне призначення розробленого ЕЛП з ПП полягає в закріпленні майбутніми фахівцями основних понять в області планування польотів, необхідних для здійснення ефективної діяльності авіакомпанії, формування навичок і вмінь при отриманні дозволів на ВП і ВПП. ЕЛП із ПП можна розглядати як один із засобів формування професійної надійності диспетчерів із ЗП, що визначає здатність вирішувати професійні проблеми, що виникають в реальних ситуаціях. Практикум носить як інформаційний характер, так і активізує пізнавальну діяльність курсантів, включаючи проблемні запитання і завдання з планування польотів згідно з встановленими вимогами, здійснює регулювання діяльності курсантів в рамках навчальної теми, отримання запитів, заповнення бланку заявки, відправки її в контролюючий орган, отримання дозволу. ЕЛП з ПП складається з теоретичної частини, що дозволить ознайомитись з навчальним матеріалом і містить довідкові відомості; практичну частину, де теоретичні знання закріплюються за допомогою вправ самоконтролю і перевіряються вправами контролю, а також тестової частини, де з метою оцінювання знань здійснюється вхідне (рівень знань до використання ЕЛП з ПП) і контрольне (діагностичний або підсумковий контроль) тестування.

На жаль, навіть у випадку врахування усього комплексу вимог до розробки ЕЛП з ПП бажана мета навчання майбутніх диспетчерів із ЗП під час його застосування може не бути досягнутою. Тому потрібно сформулювати педагогічні умови використання ЕЗН таких фахівців. Поняття «педагогічна умова» трактується різними дослідниками по-різному. Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [1, с. 115]. М. Мальков поняття «педагогічна умова» розглядає як сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин освітнього процесу, від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей [2, с. 81]. В.М. Манько термін «педагогічні умови» розкриває як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує

високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [3, с. 155].

В результаті аналізу наукових визначень поняття «педагогічні умови», професійної діяльності майбутніх диспетчерів із ЗП, кваліфікаційних вимог, посадових інструкцій, традиційної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП, під педагогічними умовами використання ЕЗН майбутніх диспетчерів із ЗП ми розуміємо обставини навчального процесу майбутніх диспетчерів із ЗП, які виступають результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту, методів, а також форм навчання задля досягнення мети професійної підготовки таких фахівців.

Для визначення комплексу педагогічних умов використання ЕЗН майбутніх диспетчерів із ЗП були враховані: методологічні та теоретичні основи дослідження; вимоги до рівня професійних знань, навичок та умінь диспетчерів із ЗП; стан професійної підготовки диспетчерів із ЗП; аналіз випадків порушення порядку використання повітряного простору; недоліки традиційної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП; фактори, що впливають на ефективність ПП; вимоги до проектування ЕЗН.

Таким чином, до педагогічних умов використання ЕЗН належать: професійна спрямованість змістовного наповнення ЕЗН; моделювання професійних ситуацій в різних умовах діяльності; інтеграція теоретичної та практичної підготовки; використання методів активізації навчально-пізнавальної діяльності; високий рівень методичної підготовки викладачів з використання комплексу сучасних засобів навчання.

Професійна спрямованість змістовного наповнення ЕЗН передбачає поєднання у складі ЕЗН усіх теоретичних і практичних аспектів отримання дозволів на ВП і ВПП (нормативних документів: «Положення про використання повітряного простору України», «Правила надання експлуатантам дозволів на виліт з аеропортів України та приліт до аеропортів України», «Інструкція зі складання заявок на використання повітряного простору під час планування проведення відповідного виду діяльності» і алгоритмів професійної діяльності диспетчера із ЗП із отримання дозволів на ВП і ВПП).

Друга педагогічна умова - моделювання професійних ситуацій в різних умовах діяльності. В ході аналізу професійної діяльності встановлено, що диспетчери із ЗП працюють як в стандартних, так і в екстремальних умовах. При виникненні нештатних ситуацій диспетчер із ЗП стикається з часовими (дефіцит часу; аритмічність пред'явлення інформації; високий темп пред'явлення інформації; невизначеність часу (несподіваність) надходження інформації і т.п.) та інформаційними (неповнота інформації; надмірність інформації; великий обсяг інформації; недостовірність інформації; порушення ритму надходження інформації і т.п.) обмеженнями.

Третя педагогічна умова – інтеграція теоретичної та практичної підготовки. Диспетчери із ЗП є спеціалістами широкого профілю, які повинні володіти великим об'ємом професійної інформації, знаннями,

навичками, вміннями із професійно-орієнтованих дисциплін (навігація, метеорологія, повітряне право та ін.), які являють собою невід'ємну частину професійної діяльності диспетчерів із ЗП, і тому необхідність урахування міжпредметних зв'язків у професійній підготовці майбутніх фахівців із ЗП є незаперечною. В процесі підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП усі професійно-орієнтовані дисципліни повинні бути зв'язані нерозривними зв'язками в інтересах здобуття інтегрованої якості, тому що жодна з цих дисциплін не може окремо сформувати професійну надійність і таким чином допомагати майбутньому диспетчеру із ЗП забезпечувати безпечно, регулярно і ефективно виконання польотів.

Четверта педагогічна умова – використання методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, зокрема проблемних. В.В. Ягупов [4, с. 305] розглядає методи активізації навчально-пізнавальної діяльності як сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, що (порівняно з традиційними методами навчання) першою чергою спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування.

Вирішення проблемної ситуації повинне відбуватися у формі вирішення низки проблемних задач, що витікають одна з одної. Таким чином проблемне навчання має пошуковий характер, такий характер навчання можливо найбільш повно реалізувати за допомогою ЕЛП з ПП. Змістовне наповнення ЕЛП з ПП використовується для визначення проблеми, виявлення протиріч, створення проблемної ситуації, в ЕЛП з ПП організований пошук по різноманітним алгоритмам в залежності від зміни умов (часові та інформаційні обмеження) вирішуваного проблемного завдання, ЕЛП з ПП демонструє приклади проблемних ситуацій, завдань проблемного характеру, формулює завдання проблемного характеру для самостійної роботи, в окремих випадках надає курсанту можливість самостійно обирати матеріали для його виконання, контролює результати його виконання.

Розроблені вправи, що включають проблемно-ситуаційні завдання, побудовані на основі реальних заявок на ВП і ВПП, використовуються для закріплення професійних знань, навичок, умінь майбутнього диспетчера із ЗП. Використання вправ, що входять до складу ЕЛП з ПП, у навчальному процесі майбутніх диспетчерів із ЗП дозволяє: розширити та закріпити знання, отримані під час теоретичної підготовки; сформувати навички та уміння прийняття рішень у різних ситуаціях; розвивати практичні навички та уміння.

П'ята педагогічна вимога - високий рівень методичної підготовки викладачів з використання комплексу сучасних засобів навчання. Ефективність підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП залежить від викладача професійно - орієнтованих дисциплін. На думку М. І. Беляєва, В.

В. Гриншкуна, Г. А. Краснової [5, с. 15] достатній рівень готовності викладачів до використання ЕЗН в навчальному процесі передбачає, що педагоги повинні володіти навичками користувача, мати уявлення про програмування, бути фахівцями в області своєї профільної спеціалізації, а також володіти методологією інформатизації освітньої діяльності. Вимоги до викладачів повинні складатися з традиційних вимог, що пред'являються до будь-якого педагога, і специфічних, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних технологій і освітніх ресурсів. До вимог, необхідних під час роботи з ЕЛП з ПП належать: знання викладачем дидактичних властивостей і вміння користуватися засобами інформаційних і телекомунікаційних технологій; знання принципів формування змісту ЕЛП з ПП і структуризації інтерфейсу; володіння підходами до визначення якості подібних ресурсів; володіння методами практичного проектування ЕЛП з ПП в СУБД MS Access в рамках навчання дисципліні «Аеронавігаційне забезпечення і планування польотів». Таким чином, викладач має володіти професійними і педагогічними здібностями, методичною компетентністю, що досягається в результаті методичної підготовки, а також комп'ютерною грамотністю.

Висновки. Диспетчери із ЗП є спеціалістами широкого профілю, для успішного виконання ними службових функцій такі фахівці мають володіти знаннями з різноманітних дисциплін, крім того їх професійну діяльність можна розглядати як операторську. Електронні засоби навчання дозволяють імітувати професійну діяльність фахівців в різних умовах, дають змогу отримати теоретичні знання і практичний досвід з вибраної теми. Електронний лабораторний практикум з планування польотів повинен розроблюватися з урахуванням усіх вимог до ЕЗН та вимог, які зумовлюватимуться особливостями професійної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП і професійної діяльності таких фахівців; з дотриманням регламентуючих документів, а також використовуватися з урахуванням педагогічних умов, без виконання яких комплекс ЕЗН не буде забезпечувати ефективність професійної підготовки майбутніх диспетчерів із ЗП.

Література:

1. Бабанский Ю. К. *Избранные педагогические труды* / Ю.К. Бабанский // Сост. М. Ю. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Жукович-Дородних Н. М. *Педагогічні умови формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівня акредитації* / Н. М. Жукович-Дородних // *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.* – 2009. – Випуск № 3. – С. 80–85.
3. Манько В. М. *Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін* / В. М. Манько // *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова.* – К.: Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.
4. Ягунов В. В. *Педагогіка: Навч. посібник.* – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

5. Беляев М. И. *Технология создания электронных средств обучения/ Беляев М. И., Гриншкун В. В., Краснова Г. А. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/82636>*

References:

1. Babanskiy Yu. K. *Izbrannyye pedagogicheskie trudy / Yu. K. Babanskiy // Sost. M. Yu. Babanskiy. – M. : Pedagogika, 1989. – 560 s.*
2. Zhukovych-Dorodnykh N. M. *Pedahohichni umovy formuvannia profesiinykh umin studentiv ekonomichnykh spetsialnostei VNZ I-II rivnia akredytatsii / N. M. Zhukovych-Dorodnykh // Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. – 2009. – Vypusk № 3. – S. 80–85.*
3. Manko V. M. *Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiino-piznavalnoho interesu do spetsialnykh dystsyplin / V. M. Manko // Sotsializatsiia osobystosti: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Drahomanova. – K.: Lohos, 2000. – Vyp. 2. – S. 153–161.*
4. Yahupov V. V. *Pedahohika: Navch. posibnyk. – K.: Lybid, 2002. – 560 s.*
5. Belyaev M. I. *Tekhnologiya sozdaniya elektronnykh sredstv obucheniya/ Belyaev M. I., Grinshkun V. V., Krasnova G. A. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/82636>*

УДК 348.147:811

RAISING CROSS-CULTURAL AWARENESS IN THE ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES CLASSROOM

PhD in Philology Chugu S. D., Koval'ska V.

Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, Vinnytsia

The article discusses basic pedagogical considerations of raising students' efficiency in the English for Specific Purposes (ESP) classroom to provide quality language learning within an academic context. The authors argue that the basis for effective language teaching is related to a number of practically-oriented assumptions with special focus on the content, enhancement of language learners' motivation and reinforcement of the ability to process new information that comes from diverse sources via language. The assumption that language is learned and used within the context of content leads to the understanding of the significance of content-based instruction in terms of promoting language learners' motivation, development of their cognitive and analytical skills, acquisition of the language and building the ability to think critically while evaluating their language progress and performance.

Integration of language and content results in the efficient implementation of content-based approach that allows for greater flexibility in the curriculum and more opportunities to meet students' academic needs while narrowing the gap between language learning and cultural studies in the ESP classroom.

Key words: language instruction, learner's motivation, content processing skills, content-based instruction, critical thinking.

кандидат філологічних наук, Чугу С. Д., Ковальська В. Поглиблення міжкультурних знань при вивченні англійської як мови професійного спрямування / Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, Вінниця

В статті окреслюються основні теоретичні засади та педагогічні проблеми ефективного застосування контентного (змістового) навчання мови (КНМ) в процесі вивчення англійської мови як іншомовної та як мови професійного спрямування.

КНМ має на меті орієнтацію на засвоєння змісту навчальних матеріалів, підвищення мотивації студентів та вміле користування мовою для вивчення нового контенту. Головною ідеєю даного підходу є опрацювання студентами контенту навчальних матеріалів, що посилює їхню внутрішню мотивацію до навчання, сприяє використанню когнітивних та аналітичних навичок при роботі з новою інформацією та формування навичок критичного мислення та самостійного оцінювання прогресу у вивченні мови.

При застосуванні КНМ спостерігається інтеграція мовного та змістового аспектів, що створює ширші можливості для розробки належного програмного забезпечення та вибору завдань, які якнайкраще відповідають навчальній меті студентів. Ефективність пропонованого підходу сприяє опануванню окрім мовного, літературним та культурним аспектами мови, що вивчається.

Ключові слова: навчання мові, навчальна мотивація, навички опрацювання інформації, контентне навчання, критичне мислення.

кандидат філологічних наук Чугу С. Д., Ковальська В. Приобретение межкультурных знаний при изучении английского как языка профессиональной направленности // Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Винница

В статье очерчены основные теоретические подходы и педагогические проблемы эффективного применения контентного (содержательного) обучения языку (КОЯ) в процессе обучения английскому как иностранному и как языку профессиональной направленности.

КОЯ ориентировано на усвоение содержания учебных материалов, повышение мотивации студентов и умелое пользование языком при изучении нового смысла. Основной задачей данного подхода является работа студентов над контентом учебных материалов, что усиливает их внутреннюю мотивацию к учебе, способствует использованию навыков аналитического мышления при работе с новой информацией, формирует навыки критического мышления и вырабатывает умение самостоятельного оценивания прогресса при изучении языка.

При использовании КОЯ прослеживается интеграция языкового и содержательного аспектов, что создает более широкие возможности для разработки необходимого программного обеспечения и выбора таких заданий, которые отвечают учебным потребностям студентов наилучшим образом. Эффективность предложенного подхода способствует усвоению помимо языкового, литературным и культурным аспектами изучаемого языка.

Ключевые слова: языковое обучение, учебная мотивация, навыки работы с информацией, контентное обучение, критическое мышление.

Introduction. Current integrated language instruction mostly takes place in the content-based teaching context that aims at improving linguistic performance of the language learners. A wide use of content-based techniques and activities in both the English as a Foreign Language (EFL) and English for Specific Purposes (ESP) classrooms facilitates the teaching process and meets vocational and occupational interests of the students. The necessity to summarize the main pedagogical trends in the language instruction is connected with further search for to the effective approach that will ensure the acquisition of the language in the context of any subject matter so that students learn the language by using it within a specific context of learning with the focus on gaining professional knowledge.

Effective language instruction should encourage incorporation of a variety of thinking skills, and learning strategies which are to lead to rich language development, such as a range of different skills, namely information gathering skills; organizing skills; analyzing skills; generating skills within the process of language acquisition of different linguistic areas.

Aims and tasks. The article aims to highlight new vistas in the ESP field with the focus on its diverse aspects from solid theoretical considerations to effective teaching practices. The authors of the article will discuss the main advantages of the use of the Content- Based Instruction (CBI), analyzing content-based tasks designed for the ESP classroom, outlining the perspectives of the implementation of the CBI to raise language learners' motivation, and developing their critical thinking skill. The attempt to reveal the advantages the CBI as one of the most innovative and efficient methods in language instruction that aim at the development of certain communicative and cognitive skills in the process of learning an academic subject will be supported by practical guidelines.

In addition the issues of the second language acquisition in terms of mastering English both as a language form that includes different language aspects (grammar, lexis, intonation, sounds) will be discussed to emphasize the necessity to teach language functions that are to be applied in a proper way in different real-life settings.

Rationale. The ESP/EFL concerns at present are identified in terms of the declining methods, understanding of the significance of bottom-up and top-down skills in language learning, pedagogical applications of new findings about

integrated teaching of the English language, and focus on the development of multiple skills in the academic context [1, 3, 8, 10].

The present research on language instruction has proved that language teaching is to be content-based aiming at effective communicative competence of language learners. The CBI is often regarded as an approach to language instruction that integrates the presentation of topics or tasks from subject matter classes (e.g., math, social studies) within the context of teaching a second or foreign language [11, p.271] or as "... the integration of particular content with language teaching aims ... the concurrent teaching of academic subject matter and second language skills" [12, p.698]. Throughout the last few decades it has been recognized that for English as the second language acquisition to be effective language learners must use it to construct meaningful elements and their combinations and interact with others in real world contexts [4, 6, 8].

The advances in language instruction from formal to meaningful teaching have caused significant changes recently due to the focus on the CBI in the Second/Foreign Language (ESL/EFL) classroom. The importance of learners' interaction in acquiring a second language emphasises the need for teacher-directed and student-centered activities and techniques as the basis for effective language instruction. Efficient teaching is to help optimize students' autonomy and facilitate effective cooperative learning, which is at the core of a student-centered environment, while different understanding of the main idea behind the CBI approaches led to different interpretation of its goals. Some educationalists claim that the CBI instruction "...views the target language largely as the vehicle through which subject matter content is learned rather than as the immediate object of study" [7, p. 5]. Krashen S. insists that the CBI is aimed at the development of use-oriented second and foreign language skills and is distinguished by the concurrent learning of a specific content and related language use skills [5].

Nunan D. suggests that content needs not be purely academic; it can include any topic, theme, or non-language issue of interest or importance to the learners [6, p.18]. Hinkel E. proposes that "... content' in content-based programs represents material that is cognitively engaging and demanding for the learner, and is the material that extends beyond the target language or target culture" [4, p.119].

Undoubtedly, successful language teaching should recognize the essential roles of the teacher and the learner in terms of the use of situationally relevant sets of teaching procedures. Savignon S.J. expresses criticism of the overuse of certain techniques, stating that if the instruction focus on the development of communicative skills is too intense, it may turn out of reduced value when training students for entrance exams or language proficiency tests, for securing academic enrollement and guaranteed employment, as some students need to speak and write in academic and professional settings, while others aim at conversational or reading skills for different purposes [9]. Sharing this opinion, we believe that it is the language needs that are to be regarded central in the language instruction.

In this respect there is another essential component that should be developed, namely students' critical thinking skills. Critical thinking is considered one of the

key challenges students face in the ESP classroom as it involves not only accepting ideas that are to be dealt with but also learning to constantly challenge and question the ideas of others [2].

Given the considerations the authors aimed to investigate the impact of English courses on the development of language performance of ESP graduate students at the Vinnytsia Institute of Trade and Economics of the Kiev National University of Trade and Economics. The students were questioned on a number of issues related to their language studies to find out their response to the new ways of teaching offered in the ESP course in 2012-2015 on a number of variables to evaluate their communicative competence, grammar accuracy, fluency, listening and reading comprehension, vocabulary use, and writing skills.

The study revealed that the majority of the students questioned believed that they have made certain progress in either several or all linguistic areas. For example, about one third of the students surveyed stated that while not much progress had been made in grammar accuracy and fluency, they were able to use more vocabulary, and gained more quality reading and listening comprehension skills, thus improved their language band significantly. One fourth of the students pointed out the usefulness of the course for developing their writing skills and overall homework assignments. In addition, the students reported the enhancement of their academic skills, benefit in helping them to gain confidence.

Having analyzed the results, we believe that every course in the ESP curriculum is to be designed so that it provides a comprehensive input to ensure appropriate language performance and skills. In addition it should offer practical help in improving ways of dealing with different situations and social correspondence within the range of professional topics. Essential components are to include explanations of key terms; an analysis of the objectives to aim at when using the language, with lists of alternative phrases, sentences, or paragraphs that can be substituted in different situations; various examples of communication, correspondence and transactions, to support comprehension questions focusing on content, vocabulary, and style; and finally, a summary of key information that provides an opportunity for the language learner to review the material covered in the course. The examples used are to be linked to one another throughout the course to provide continuation and to enable students to create and use similar ones in real-world settings. Another important goal is connected with the necessity to regard differences between business cultures throughout the world and to consider the importance of communicating effectively in intercultural and international settings to comply with the practical needs of the language learners.

Students must be trained to strengthen and support their opinions using research, which can also lead them to reflect on aspects such as the best part of the text to show their views and personal ideas, useful ways to express them into their own words, and how this can be included in an essay. Focus on the language makes students able to understand a wider range of texts and transfer this knowledge into writing. Second language acquisition is enhanced by comprehensible input, which is a key pedagogical technique in the CBI; however,

students need form-focused content instruction as an explicit focus on relevant and contextually appropriate language forms to support content learning [5].

Contrasted with interpersonal communication skills, students need to learn content while they are developing cognitive academic language proficiency. In the CBI language learning becomes more concrete rather than abstract. Moreover the integration of language and content in instruction respects the specificity of functional language use as it recognizes that meaning changes depending upon context considerably.

Two important factors underlying the CBI are connected with motivating students to learn. Motivation and interest are crucial in supporting students' success with challenging, informative activities that support success and which help language learners learn complex skills. When students are motivated and interested in the material they are learning, they make greater connections between topics, elaborations with materials and can recall information better. So, when students are intrinsically motivated they achieve more academically.

The CBI approach provides for cognitive engagement; tasks that are intrinsically interesting and cognitively engaging will lead to more and better opportunities for second language acquisition. It emphasizes connections to real life, real world skills; in content-based classes, students have more opportunities to use the content knowledge and expertise they bring to class. Moreover, they activate their prior knowledge, which leads to increased learning of language and content material and provides revision of the material learned previously.

Apart from pedagogical considerations, the CBI approach promotes the importance of learning strategies, thus providing the curricular resources for development of the strategic language and content learner [6]. As to task-based learning it focuses on the use of authentic language through meaningful tasks based on cognitive mechanisms such as going to the restaurant, doing shopping, visiting the doctor or making a telephone call. This method encourages meaningful communication and is student-centred. The main characteristics of its student-oriented nature are as follows: 1) students are encouraged to use language creatively and spontaneously through tasks and problem solving, 2) they focus on a relationship that is similar to real world activities, 3) the conveyance of some sort of meaning is central to this method, 4) assessment is primarily based on the task outcome.

Due to its obvious benefits efficient implementation of the CBI allows for greater flexibility to be built into the curriculum and activities; there are more opportunities to adjust to the needs and interests of students. The general outcome is useful for all the parties engaged in the instruction, as the integration of language and content throughout a sequence of language levels has the potential to bridge the gap between basic language study and advanced literature and cultural studies in language programs.

As students are exposed to a considerable amount of language through stimulating content they have a possibility to explore interesting content and are engaged in appropriate language-dependent activities. Due to these factors

language learning is becoming more natural. In addition, the CBI approach supports contextualized learning; learners are taught useful language that is embedded within relevant discourse contexts rather than as isolated language fragments. Hence students make greater connections with the language and what they already know as complex information is delivered through real life context for the students to grasp well, which consequently leads to higher intrinsic motivation.

Conclusions. Commonly accepted perspectives on language teaching and learning recognize that in meaningful communication people use language skills not in isolation but in tandem of cognitive and language production actions. Due to this fundamental assumption current ESP/EFL practices aim at the integration of language and content teaching, it being considered an effective way for students to make a good progress in a foreign language. The content-based instruction helps increase English language learners' proficiency and teaches them the skills necessary for successful performance and communication in various professional contexts and settings in the future. Within the CBI, learners acquire a greater control of the English language, consequently they participate more fully in an increasingly complex academic and social environment and are more efficient in the professional field.

The CBI offered a new perspective in teaching linguistic areas, in other words language becomes the medium through which new information is learned and students learn the target language by using it in order to learn new content. It has been proved that provided students are engaged with more content, their intrinsic motivation is raised as the language is learned and used in the context of content that results in the development of more advanced thinking skills when dealing with new information. The benefits of the CBI make it the major method in the ESP classroom that aims at the subject matter of the academic disciplines alongside language proficiency and good knowledge. As the CBI is an effective method of combining language and content learning, it works well in the EFL/ESP academic context. Its systematic use increases as educationalists are able to design new syllabi in response to students' needs and interests. As to students their motivation increases when they focus on learning new information organized around topics, rather than just on studying the language aspects. The efficient use of the CBI is connected with the use of carefully chosen teaching materials and effective techniques so that students' needs, learning styles, and academic requirements are met in the most suitable and appropriate way.

References:

1. Canale M., Swain M. *Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing* / M. Canale, M. Swain // *Applied Linguistics*. – Vol.1. – 1980. – P.1–47.
2. Christison M.A. *Teaching and learning languages through multiple intelligences* / M.A. Cristinson // *TESOL Journal*. – Vol.6(1). – 1996. – P. 10–14.
3. Ellis R. *Task-based language learning and teaching* / R. Ellis. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 387 p.

4. Hinkel E. *Current perspectives on teaching the four skills* // *TESOL Quarterly*. – 2006. – 40(1). – P.109–131.
5. Krashen S. *The Input Hypothesis: Issues and Implications* / S. Krashen. – NY: Longman, 1985. – 120 p.
6. Nunan D. *Practical English language teaching*. – New York: McGraw-Hill, 2003. – 342 p.
7. *Researching pedagogic tasks: second language learning, teaching and testing* // Eds. M. Bygate, P. Skehan, M. Swain. – NY: Routledge, 2013. – 248 p.
8. Richards J.C. & Rodgers T.S. *Approaches and methods in language teaching* (2nd ed.). – New York: Cambridge University Press, 2001. – 278 p.
9. Savignon S.J. *Communicative Curriculum Design for the 21st Century*. // *Forum*. – 2002. – 40(1). – P. 2–7.
10. Seedhouse P. *Task-based interaction* // *ELT Journal*. – 1999. – Vol. 53. – P.149–156.
11. Stoller F.L. *Content-based Instruction: Perspectives on Curriculum Planning* / F. L. Stoller // *Annual Review of Applied Linguistics*. – Vol. 24. – March 2004. – P.262–283.
12. Snow M. A. *A model of academic literacy for integrated language and content instruction* // E. Hinkel (Ed.) *Handbook of research in second language teaching and learning*. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2005. – P.693–712.

УДК: 373.5.016:82

МЕДІАДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ціко І. Г.

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна,
Слов'янськ

У статті зосереджено увагу на теоретичному обґрунтуванні методичних прийомів, які застосовуються вчителем-практиком для створення медіаконтенту в якості аудіовізуального супроводу навчальної теми з літератури, а також доводиться його ефективність за результатами експериментального навчання. У розрізі проблеми формування етнокультурної компетентності учнів 5-7 класів в процесі вивчення зарубіжної літератури на основі авторитетних науково-методичних джерел і огляду практичних методичних знахідок визначається зміст та характер використання етнокультурного фону й шрифто-стилізованого маркування тексту як технологічного інструментарію для створення навчальної наочності. Відпрацьовані теоретичні положення були апробовані під час експерименту, що дозволило зафіксувати готовність учнів-підлітків до позитивного емоційно-ціннісного сприймання

інокультурного літературного світу. Зроблені висновки дають підстави для широкого застосування основних наукових положень дослідження в практичній діяльності учителя-словесника під час викладання шкільного курсу зарубіжної літератури.

Ключові слова: етнокультурна компетентність, учень-читач, інокультурний твір, медіаконтент, технологічний прийом, стилізація.

Цико И. Г. Медиадидактический аспект формирования этнокультурной компетентности учащихся 5-7 классов в процессе изучения зарубежной литературы / Донецкий областной институт последипломного педагогического образования, Украина, Славянск

В статье сосредоточено внимание на теоретическом обосновании методических приемов, которые могут быть использованы учителем-практиком для создания медиаконтента в качестве аудиовизуального сопровождения изучаемого материала по литературе, а также доказывається его ефективність в результате экспериментального обучения. В контексте проблемы формирования этнокультурной компетентности учащихся 5-7 классов в процессе изучения зарубежной литературы на основе авторитетных научно-методических источников и практических методических находок определяется содержание и характер использования этнокультурного фона и шрифтов-стилизованного маркировки текста как технологического инструментария для создания учебной наглядности. Отработанные теоретические положения были апробированы в ходе эксперимента, что позволило зафиксировать готовность учеников-подростков к положительному эмоционально-ценностному восприятию инокультурного литературного мира. Сделанные выводы предполагают возможность использования основных научных положений исследования в практической деятельности учителя-словесника в процессе преподавании школьного курса зарубежной литературы.

Ключевые слова: этнокультурная компетентность, ученик-читатель, инокультурное произведение, медиаконтент, технологический прием, стилізація.

Tsiko I. G. The Mediadidactic Aspect of Forming Ethnocultural Competence of a 5-7th Form Pupils in the Process of Studying World Literature / Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine, Slavyansk

In the article the theoretical grounds of the methodic teaching which can be used by a teacher of Literature for making mediacomponent are observed. The mediacomponent is examined as an audiovisual maintenance for studying Literature. As a result of the experiment the effectiveness of such method has been proved. In the context of the problem of forming ethnocultural competence with a 5-7th form pupils in the process of studying World Literature and also as a result of the authorized scientific and methodic sources and practical methodic techniques the content and the characteristics of using ethnocultural background and a type-stylized marking of the text as a technological instrument for making visual training methods have been determined. The monitored theoretical

statements have been approved in the course of the experiment. So as a result of it a 5-7th form pupils' preparedness for positive emotional and axiological appreciation of another cultural literary world was fixed. The conclusions which have been made give an opportunity to use the basic scientific statements of the research in a World Literature teacher's practical work.

Key words: ethnocultural competence, pupil-reader, a work of a different culture, mediacomponent, a methodic technique, a stylized work

Вступ. Помітний поступ суспільного мислення української громадськості останніми роками визначає вектори свого подальшого історичного розвитку, серед яких важлива роль приділяється процесам поглиблення демократизації українського народу, відновлення національно-культурної свідомості, розвиток рівноправних взаємовідносин між представниками різних етносів і національних культур, що проживають як на території нашої країни, так і за її межами. Не випадково, що в такій ситуації значно зростає громадянська й професійна відповідальність учителя-словесника, педагогічне покликання якого – віднаходити шлях до серця і душі кожної дитини й розвивати творче й критичне мислення, плекати національно-патріотичні почуття та прищеплювати толерантне ставлення до інших народів світу засобами літературної освіти.

Огляд праць у царині вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної та науково-методичної думки останнього десятиліття дає підстави стверджувати про необхідність реалізації на практиці положень етнокультурної освіти (І. Бех, О. Вертій, Н. Волошина, Г. Гогіберідзе, О. Ісаєва, Ж. Клименко, В. Куєвда, Г. Лозко, Н. Миропольська, Л. Мірошніченко, О. Семенов, Т. Поштарьова, М. Черкезова та ін).

Особливо чутливою до зовнішніх суспільних процесів людина стає у підлітковому віці. Це той період життя, коли інтереси і пізнання дитини частіше виходять за межі родинного кола й концентруються на сприйнятті зовнішнього світу й пошуку свого місця у ньому, закладаються моделі поведінки у суспільстві, характер взаємин зі співвітчизниками чи представниками інших етносів і народів.

Власне, такі завдання мають вирішуватися в процесі вивчення творів світової класики через формування в учнів 5-7 класів **етнокультурної компетентності** як системи знань про менталітет, духовний світ, культуру, взаємини різних етнічних груп і національностей та ін., відображених в літературному творі, уміння й навички опрацьовувати текст з урахуванням вияву в ньому морально-етичних і естетичних поглядів героїв як представників різних національних культур та світоглядів, здатність співпереживати, приймати рішення в обговоренні міжнаціональних і міжетнічних подій, проблем, змальованих у творі з позиції читача як представника рідної (української) культури.

Вперше принцип країнознавчого і етнокультурного підходу до вивчення зарубіжної літератури був запропонований науковцями-

методистами Лісовським А. М., Пультером С. О. і Сафарян С. І. у посібнику для вчителів «Вивчення зарубіжної літератури у 5-6 класах» [1, с. 8-9]. У працях провідного українського вченого-методиста Л. Мірошніченко були обґрунтовані методичні принципи етнокультурності, країнознавства, толерантності й нерепресивної свідомості [2, с. 94], які надалі визначили специфіку викладання шкільного курсу зарубіжної літератури й вектори науково-методичних і практичних пошуків багатьох учених і вчителів-новаторів.

Науковець-методист О. Ісаєва, формулюючи основні парадигми шкільної літературної освіти, підкреслила значення організації «діалогу з представникам інших національних традицій», що сприятиме «з одного боку, виявленню самоідентичності українського учня-читача, а, з іншого боку, формуванню відчуття полікультурності юної особистості» [3, с. 89-90].

Пошуки вченого-методиста Ж. Клименко зосереджені на питаннях вивчення творів зарубіжної літератури як перекладних текстів крізь призму української культури та взаємозв'язків з рідною літературою [4]. Власне, Ж. Клименко були визначені зміст і складники поняття «етнокультурна компетентність», яка формується в учнів української школи під час вивчення творів світового красного письменства, а також запропоновані прийоми роботи вчителя і види навчальної діяльності школярів, спрямовані на осмислення інокультурної природи літературного твору [5, с. 149].

Отже, протягом двох десятиліть успішного існування шкільного курсу зарубіжної літератури сформувалася потужна методологічна основа вивчення учнем словесної творчості в її національно-культурній, полікультурній та загальнокультурній складових.

Проте більшість науковців останнім часом занепокоєна помітним спадом читацької культури сучасного школяра. І це не випадково: для підростаючого покоління незалежно від віку й регіону проживання з'явилася альтернатива – необмежений мобільний зв'язок та інтернет-простір. Учні настільки перенасичений інформацією, що їх важко буває чим здивувати.

Отже, новочасні розвідки в галузі педагогічних і науково-методичних вчень мають бути також зорієнтовані на попередження й подолання негативних наслідків нерегульованого впливу сучасних інформаційно-технічних ресурсів.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є спроба теоретичного обґрунтування методичних прийомів, що можуть бути застосовані вчителем-практиком для створення медіаконтенту в якості аудіовізуального супроводу під час формування етнокультурної компетентності учнів 5-7 класів у процесі вивчення творів зарубіжної літератури, а також вивчення ефективності й дидактичної доцільності такого унаочнення на основі висновків експериментального навчання.

Виклад основного матеріалу статті. У дискурсі медіадидактичних основ навчання в середніх навчальних закладах для нас ключового значення набули науково-педагогічні висновки ряду вітчизняних та зарубіжних вчених, відображених у працях Г. Аствацатурова, А. Богосвятської, В. Волинського, А. Гіна, С. Жили, В. Іванова, О. Ісаєвої, О. Красовського, О. Онкович, Ю. Усова, О. Федорова, М. Хілько, О. Чорноус, Т. Якушиної та ін. Ефективність сучасної наочності, створеної вчителем-предметником з метою представлення національно-культурного розмаїття літературного світу, можлива за рахунок достатнього рівня володіння педагогом комп'ютерними навичками, креативністю й перспективністю новочасного дидактичного мислення й реалізується завдяки використанню технічних програмних засобів (графічні, аудіо- та відео редактори, програми 3D-моделювання, середовище web 2.0, тощо) через технологічні прийоми *етнокультурного фону* і *шрифто-стилізованого маркування тексту*.

Зауважимо, що такі прийоми не є самодостатніми дидактичними одиницями, а лише інструментарієм («технологічним інструментарієм» – *термін Г. Аствацатурова* [6, с. 94]), яким учитель послуговується задля виразнення навчального матеріалу й емоційно-інформаційного впливу на зорову та слухову рецепції підлітків у процесі створення й використання сучасного освітнього медіаконтенту.

Так, прийом *етнокультурного фону* – дозволяє шляхом лінійного та нелінійного способу подачі представляти комплексну інформацію етнокультурного змісту, яка може складатися з таких статистичних і динамічних об'єктів: 1) *графічних зображень*: національної символіки й декору, елементів інтер'єру, пейзажу, народного костюму, географічної карти та ін.; 2) *аудіоконтенту*: національної народної, класичної чи сучасної музики / пісні, запису національної мови, декламації літературного твору мовою оригіналу або його пісенної інтерпретації тощо; 3) *відеоконтенту*: фільму-панорами світу природи, традицій і звичаїв, фрагментів з документальних та художніх фільмів, які репрезентують історичне / сучасне світське / релігійне життя іншого народу, національно-культурні пам'ятки мистецтва, дають глядачам уявлення про моделі поведінки й закони соціуму та ін.; 4) *текстової інформації* (створеної за допомогою прийому шрифто-стилізованого маркування): географічні найменування, імена видатних діячів національної культури й літератури, назви художніх творів, лінгвокультурний матеріал (слова, вислови, які відтворюють національну специфіку) мовою оригіналу й / або в перекладі. Зауважимо, що етнокультурний поліінформаційний віртуальний простір, скомпонований учителем наперед і відтворений на уроці, є лише тлом для ефективною реалізації окремих етапів роботи та різних видів діяльності на уроці літератури.

Окремі позиції щодо використання названого прийому в створенні сучасної наочності відображені в діяльності учителя-методиста ЗОШ № 3 м. Барвінкове (Харківська обл.) С. Гарної, яка на персональному інтернет-

сайті «Словосвіт» для учнів та колег-словесників пропонує інтерактивні плакати, розроблені на основі освітньої системи Glogster EDU [7]. Медіаконтент подібного гатунку дозволяє охопити процес пізнання учнем-підлітком етнокультурного розмаїття світу та в індивідуально визначеній послідовності засвоювати й використовувати навчальну інформацію: чи то спочатку увага буде сфокусована на зорове сприймання фону, графічних зображень з різним ступенем національно-культурної виразності (національний костюм, посилення на репродукції творів живопису, за мотивами творів світової класики, виконаних митцями різних часів і національних культур), або учень відразу захоче прослухати етнічну музику й емоційно налаштуватися на сприймання інокультури, активізуючи слухову рецепцію тощо (див., напр.: «Давньогрецькі міфи. Інтерактивний плакат»).

Учитель-методист ЗОШ № 20 м. Мукачева (Закарпатська обл.) А. Химинець на персональному інтернет-сайті «Світ літератури» [8] до вивчення творів різних національних літератур пропонує низку мультимедійних презентацій, опорних схем-конспектів, таблиць з текстовою інформацією, вдало візуалізуючи її в заголовках «національним» шрифтом (термін Г. Клікушина [9, с. 7] – І. Ц.). («Міф про Прометея. Таблиці», «В.Скотт. «Айвенго». Ключові епізоди. Презентація» тощо) та обрамляючи поле національним орнаментом. Те, що радянський вчений-мистецтвознавець Г. Клікушин вкладав у поняття «національний шрифт», у сучасних дослідженнях з питань культурології, видавничої справи, графічного дизайну, кіномистецтвознавства частіш визначається як *стилізація*. Під стилізацією російський науковець В. Чудінов розуміє надання знакам певної писемності окремих рис іншої – «Це досягається за рахунок зміни товщини ліній, нахилу, розміру, додавання орнаментальних хвостів і т. ін. [...]. Стилізація – це зовнішнє оформлення шрифту, його зближення з якимось іншим шрифтом у деталях» [10]. Тобто, це текст-зображення, який одночасно поєднує візуальну інформацію й про чужу (форма літер), і про рідну культуру (зміст мовою, якою володіє учень). Це, в свою чергу, дало нам підстави говорити про доцільність використання вчителем-практиком технологічного прийому *шрифто-стилізованого маркування тексту* в створенні наочного дидактичного матеріалу.

На сьогоднішній день розроблено низку шрифтів такого гатунку для роботи у текстовому й графічному редакторі на основі латинського й кириличного алфавітів, що імітують *історичне і сучасне письмо різних народів*: американського («Westerland»), арабського («FK Aladdin»), грецького («KB Airstrip»), індійського («DS Izmir»), єврейського («DS Sholom»), китайського («Keetano Katakana»), російського («DS Yermak_D»), сербського («Srpska knjiga»), українського («Veles»), японського («Tokio») тощо. Окрім того, в такій текстовій інформації ми «прочитаємо» *історико-культурні епохи й стилі*: готику («Arthur Gothic»), бароко («Ukrainian Barokko») та ін.; *почерк відомих письменників* – Т. Шевченка («Kobzar KS»),

О. Пушкіна («Pushkin»), М. Гоголя («Gogol»), Я. Купали («Piasniar»), Ф. Кафки («Franz Kafka»); і т. ін. (рис. 1).

Рис. 1. Приклади застосування технологічного прийому шрифто-стилізованого маркування тексту в назві літературного твору. Використані шрифти (зліва – направо): «Keetano Katakana», «Gogol»

Зауважимо, що створення будь-якого «національного» декоративного шрифту, а тим паче ексклюзивного (наприклад, на замовлення відомого видавництва, поліграфічної фірми, рекламного агентства), справа складна й відповідальна для художника: мають бути збережені кращі традиції національного письма, орнаменталістики й колориту. Сучасні вітчизняні дизайнери-графіки (Б. Гдаль, І. Гладких, Г. Заречнюк, О. Поспелов, Д. Ростворцев, Л. Турецький, В. Харік, А. Шевченко та ін.) успішно продовжують справу відомих майстрів української видавничої справи Г. Нарбута, В. Якутовича та ін.

Учитель та учні, створюючи електронний навчальний продукт, можуть цей прийом використати для відтворення назви або уривку тексту літературного твору мовою оригіналу чи в перекладі, увиразненого етнокультурними компонентами, процитувати письменника, виділити тему заняття, епіграф, національний образ тощо. Застосування технологічного прийому шрифто-стилізованого маркування тексту під час створення наочності для занять з вивчення літературних творів зарубіжних письменників є вдалим і дієвим особливо на етапі передчитання, коли вчитель-словесник має створити додатне підґрунтя для сприймання школярами інокультурного середовища на основі зорової рецепції.

Окрім використання власноруч створеного дидактичного матеріалу, не менш доцільними будуть презентації медіапродуктів, створених професійними графіками. Мова про високоякісні різномовні видання літературних творів, афіші театральних і кіно постановок, обкладинки DVD-дисків, скриншоти кадрів з назвою (титрами) фільму, буктрейлеру тощо.

Так, в експериментальних класах під час вивчення арабської народної казки про Синдбада-мореплавця ми демонстрували п'ятикласникам україномовне видання збірки «Тисяча і одна ніч» (Тернопіль: Богдан, 2011 р.), фокусуючи увагу на обкладинці та зворотному боці титульного аркуша (у назві редактори використали стилізований шрифт «DS Arabic») (рис. 2) з подальшим *обговоренням* на фоні етнічної музики:

- *Перед вами книга з перекладом українською найвідоміших у світі арабських народних казок «Тисяча і одна ніч». Чи доводилось вам раніше їх читати або бачити на їх основі художні фільми, театральні вистави?*

- Зверніть увагу на саму обкладинку, часто її ще називають «обличчям» книги. Яка інформація на ній відтворена?
- Спробуйте за національним орнаментом (фігурами, кольорами) скласти своє враження про народи, які їх створювали протягом багатьох століть.
- Чи легко читається назва? Як ви думаєте, чому текст написаний незвичними на вигляд літерами?
- Спробуйте коротко описати, яке вони у вас викликають враження. Хай вам у цьому допоможе почута мелодія.
- На цій сторінці (зворотний бік титульного аркуша) вказані назви книг, з яких було зроблено переклад. Зможете їх прочитати? Чому?
- Чи відрізняються ці надписи з тим, що ми бачимо у назві на обкладинці?

Перекладено за виданнями:

ألف ليلة وليلة: ذات الحوارات العجيبة والقصص المطربة العجيبة ليالها غرام في غرام
وتفاصيل حب وعشق وهيام وحكايات ونوادير فكاهية ولطائف وطرائف أدبية بالصور المدهشة البديعة
من أبرع ما كان ومناظر اعجوبة من عجائب الزمان. مكتبة ومطبعة محمد علي صبيح وأولاده بميدان
الأزهر بمصر. 4 مجلدات. بدون التاريخ.
ألف ليلة وليلة: راجعه سعيد جودة السحار. 8 مجلدات. مكتبة مصر. دار مصر للطباعة، 1986.

Тисяча й одна ніч / Вибрані оповідки й казки. Перекл. з арабської, упорядк., коментарі та глосарій В. Рибалкіна; літ. редакція Р. Гамади; передмова Ю. Кочубея. — Тернопіль: Богдан, 2011. — 576 с. — (Серія «Скарби Сходу»)

ISBN 978-966-10-2046-6

Рис. 2. Обкладинка і фрагмент зворотного боку титульного аркуша збірки оповідок і казок (відтворено з дозволу видавництва «Навчальна книга – Богдан»)

П'ятикласники, виявляючи своє враження щодо змісту обкладинки, пригадували, що надписи подібної форми бачили, наприклад, у назві мультфільму «Три богатирі та Шамаханська цариця» (реж. С. Глезін, Росія, «Мельниця», 2010 р.) (Микита Ш.), у книжці для розфарбовок: «там на голові героя була ще біла пов'язка» (тюрбан – І. Ц.) (Аліна К.). Учні також згадували імена героїв та зміст творів, які читали раніше (в молодших класах, влітку) або добре пам'ятають з екранізацій: Аладдін, Шахерезада, Синдбад-мореплавець, принцеса Жасмін, Яго, Джафар, Расул. В описах дитячих вражень про орнамент і стилізований шрифт домінували слова та вирази «таємничість», «яскравість», «казковість», «дивина», «краса», «подорож килимом-літаком», «місячна і тепла ніч» та ін. Порівнюючи візуальну інформацію тексту-оригіналу й тексту-перекладу (назва збірки на обкладинці, вказівка першоджерел зі зворотного боку титульного аркуша), підтверджували, що «надписи схожі, й водночас різні» (Руслан. Г.). Фіксуючи результати дитячого сприймання й емоційно-ціннісного ставлення до чужої культури на етапі «входження», ми для себе ясно

усвідомлювали (маючи досвід багаторічної шкільної практики), що за умов системного підходу до реалізації завдань літературної освіти в її національно-культурній, полікультурній та загальнокультурній складових в процесі формування етнокультурної компетентності, в перспективі наші учні обов'язково скажуть подібне, але вже на основі інших ключових понять: «оригінал і переклад схожі й водночас різні твори», «народи що проживають на планеті Землі схожі й водночас різні».

Висновки. Отже, емоційне налаштування на етапі передчитання художнього твору на основі аудіовізуалізації навчального матеріалу із застосуванням технологічних прийомів етнокультурного фону та шрифто-стилізованого маркування тексту сприяє ціннісній установці підлітків на позитивне сприймання інокультурного світу й утвердження підлітка-читача як особистості в рідно-національному культурному полі.

Обсяг статті не дозволяє розкрити всі аспекти порушеної проблеми. Подальші розвідки цього питання можуть бути зосереджені на розробці різних видів занять, форм роботи в урочний та позаурочний час щодо реалізації проблеми формування етнокультурної компетентності учнів 5-7 класів у процесі вивчення світової літератури.

Література:

1. Лісовський А. М., Пультер С. О., Сафарян С. І. Вивчення зарубіжної літератури в 5–6 класах [Текст]: метод. посібник для вчителів / А. М. Лісовський, С. О. Пультер, С. І. Сафарян; [за ред. А. М. Лісовського]. – К.: Вежа, 1997. – 144 с.
2. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник [Текст] / Л. Ф. Мірошниченко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 432 с.
3. Ісаєва О. О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти [Текст] / О. О. Ісаєва // Науково-педагогічна діяльність Є.П.Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України: Матеріали регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю діяльності вченого-педагога (24 вересня 2010 року) / За ред. А. М. Зубка, С. Ф. Одайник та ін. – Херсон: РІПО, 2010. – С. 85-90.
4. Клименко Ж. В. Лекція 19. Вивчення світового письменства крізь призму української культури [Текст] / Ж. В. Клименко // Всесвітня література в школах України. – 2014. – № 7 – 8. – С. 36-38.
5. Клименко Ж. В. Формування етнокультурної компетентності учнів засобами літератури [Текст] / Ж. В. Клименко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 14: збірник наукових праць / За ред. А. Корольової. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 148-153.
6. Аствацатуров Г. О. Дизайн мультимедійного урока: методика, технологические приемы, фрагменты уроков [Текст] / Г. О. Аствацатуров. – Волгоград: Учитель, 2009. – 133 с.

7. *Словосвіт: персональний сайт учителя української мови та літератури, світової літератури Гарної Світлани Юрїївни: [Електронний ресурс] / С. Ю. Гарна. – Режим доступу: <http://garnasveta.wix.com/garna> – Заголовок з екрану. – Дата звернення: 18.11.2014.*
8. *Світ літератури: сайт Химинець Адріани Арпадіївни [Електронний ресурс] / А. А. Химинець. – Режим доступу: <http://svitliteraturu.ucoz.ua/> – Заголовок з екрану. – Дата звернення: 12.04.2015.*
9. *Декоративные шрифты: Для худож.-оформ. работ [Текст] / [сост. Г. Ф. Кликушин]. – Мн.: Полымя, 1987. – 287 с.*
10. *Чудинов В. А. Слоговая «Азбука Плиски» и ранняя глаголица [Электронный ресурс] / В. А. Чудинов – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0211/005a/02110012.htm> – Оглавление с экрана. – Дата обращения: 15.04.2015.*

References:

1. *Lisovskyi A. M., Pulter S. O., Safarian S. I. Vychennia zarubizhnoi literatury v 5–6 klasakh [Tekst]: metod. posibnyk dlia vchyteliv / A. M. Lisovskyi, S. O. Pulter, S. I. Safarian; [za red. A. M. Lisovskoho]. – K.: Vezha, 1997. – 144 s.*
2. *Miroshnychenko L. F. Metodyka vykladannia svitovoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh. Pidruchnyk [Tekst] / L. F. Miroshnychenko. – K.: Vydavnychy dim «Slovo», 2010. – 432 s.*
3. *Isaieva O. O. Pro osnovni paradyhmy shkilnoi literaturnoi osvity [Tekst] / O. O. Isaieva // Naukovo-pedahohichna diialnist Ye. P. Holoborodko, doktora pedahohichnykh nauk, profesora, chlena-korespondenta NAPN Ukrainy: Materialy rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoї 50-rychchiu diialnosti vchenoho-pedahoha (24 veresnia 2010 roku) / Za red. A. M. Zubka, S. F. Odainyk ta in. – Kherson: RIPO, 2010. – S. 85-90.*
4. *Klymenko Zh. V. Lektsiia 19. Vychennia svitovoho pysmenstva kriz pryzmu ukraїnskoi kultury [Tekst] / Zh. V. Klymenko // Vsesvitnia literatura v shkolakh Ukrainy. – 2014. – № 7 – 8. – S. 36-38.*
5. *Klymenko Zh. V. Formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti uchniv zasobamy literatury [Tekst] / Zh. V. Klymenko // Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriiia № 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. – Vypusk 14: zbirnyk naukovykh prats / Za red. A. Korolovoi. – K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2009. – S. 148-153.*
6. *Astvatsaturov G. O. Dizayn multimedijnogo uroka: metodika, tekhnologicheskie priemy, fragmenty urokov [Tekst] / G. O. Astvatsaturov. – Volgograd: Uchitel, 2009. – 133 s.*
7. *Slovosvit: personalnyi sait uchytelia ukraїnskoi movy ta literatury, svitovoi literatury Harnoi Svitlany Yuriivny: [Elektronnyi resurs] / S. Yu. Harna. – Rezhym dostupu: <http://garnasveta.wix.com/garna> – Zaholovok z ekranu. – Data zvernennia: 18.11.2014.*

8. *Svit literatury: sait Khymynets Adriany Arpadivny [Elektronnyi resurs] / A. A. Khymynets. – Rezhym dostupu: <http://svitliteraturu.ucoz.ua/> – Zaholovok z ekranu. – Data zvernennia: 12.04.2015.*
9. *Dekorativnye shrifty: Dlya khudozh.-oform. rabot [Tekst] / [sost. G. F. Klikushin]. – Mn.: Polymya, 1987. – 287 s.*
10. *Chudinov V. A. Slogovaya «Azбуka Pliski» i rannyyaya glagolitsa [Elektronnyy resurs] / V. A. Chudinov – Rezhim dostupa: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0211/005a/02110012.htm> – Oglavlenie s ekrana. – Data obrashcheniya: 15.04.2015.*

УДК 159.923.2:001.51

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ, ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ІННОВАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РІЗНОВИДИ КЛІМАТУ: СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ

**кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Фурман О. Є.**

Тернопільський національний економічний університет, Україна, Тернопіль

У статті на основі методологічного аналізу сутнісно виокремлюються три різновиди клімату, що з різною мірою повноти відрефлексовані у теоретичній психології (соціально-психологічний, організаційний, інноваційно-психологічний) та визначаються їхні відмінні психологічні особливості. Детальніше обґрунтовується інноваційно-психологічний клімат, що функціонує в модульно-розвивальному освітньому просторі, та встановлюються його такі засадничі параметри, як вплив, спілкування, полімотивація, Я-концепція. Названий клімат постає як складноструктурований предмет соціально-психологічного пізнання, тобто як багатопараметричне явище сучасної національної освіти і водночас як онтопсихологічний підсумок інших відомих у психології кліматів.

Ключові слова: різновиди клімату в психології, психологічні параметри, модульно-розвивальний освітній простір, учасники освітньої взаємодії, інноваційно-психологічний клімат, Я-концепція.

Фурман О. Є. Социально-психологический, организационный, инновационно-психологический разновидности климата: структурно-содержательный анализ / Тернопольский национальный экономический университет, Украина, Тернополь

В статье на основании методологического анализа сущностно обосновывается три разновидности климата, с разной степенью полноты отрефлексованные в теоретической психологии (социально-психологический, организационный, инновационно-психологический) и определены их отличительные психологические особенности. Детально освещается инновационно-психологический климат, который

функціонує в модульно-розвиваючому освітньому просторі, і характеризуються його такі основопологаючі параметри, як вплив, комунікація, полімотивація і Я-концепція. Названий клімат вивчається як складноструктурований предмет соціально-психологічного пізнання, т.е. як мультипараметричне явище сучасного національного освіти і разом з тим як онтопсихологічний висновок інших в психології кліматів.

Ключові слова: різновидності клімату в психології, психологічні параметри, модульно-розвиваючий освітній простір, учасники освітнього взаємодія, інноваційно-психологічний клімат, Я-концепція.

Furman O. Y. Social-psychological, organizational and psychological kinds of climate: structural and content analysis / Ternopil National Economic University, Ukraine, Ternopil

Based on methodological analysis, in the article essentially distinguishes three kinds of climate, which with varying degrees of completeness informed in theoretical psychology (social-psychological, organizational, innovative-psychological) and determined their different psychological characteristics. In detail it is grounded the innovative-psychological climate that functioning in modular and developmental educational space and setting its basic parameters such as the impact, communication, polymotivation, Self-conception. Named climate appears as difficult-structured object of social-psychological cognition, namely as multiparametrical phenomenon of modern state education and at the same time as onthopsychological conclusion of other famous in psychology climate.

Key words: kinds of climate in psychology, psychological parameters, modular and developmental educational space, participants of educational interaction, innovative-psychological climate, Self-conception.

Вступ. Становлення та формування розвиваючих процесів у сучасному суспільстві, гармонізація міжособистісних, міжгрупових відносин у соціумі неможливі без подальшого введення інновацій у загальноосвітні школи чи ВНЗ. При цьому оновлення життєдіяльності студентських та учнівських колективів виправдане за умови, коли розвиває спроможність юного покоління активно впливати на навколишній світ і максимально реалізувати природний потенціал щодо його культурного зростання і соціального становлення. Тоді організація навчально-виховного процесу дає змогу кожному учаснику освітньої взаємодії оволодіти не лише знаннями, вміннями, навичками, а й формує у нього соціальні норми співжиття (взаємодопомогу, громадянську свідомість, відповідальність, міжетнічну повагу та ін.), сприяє привласненню загальнолюдських цінностей (ідеали, вірування, світоглядні програми, прагнення тощо), котрі допомагають розбудовувати гуманне, правове та демократичне суспільство. У цьому контексті нами для детального вивчення закономірно обрані інноваційно-

психологічний клімат (ІПК) [2], що є системо утворювальною ланкою відомої в Україні модульно-розвивальної системи освіти [16].

Багато відомих учених (К. К. Платонов, Б. Д. Паригін, А. Н. Лутошкін, В. І. Антонюк, О. І. Зотова, Є. В. Шорохова, В. В. Бойко, А. Г. Ковальов, В. Н. Панфьоров, І. І. Васильєва, В. Ю. Крилов, В. П. Кузнєцов, А. Л. Свенцицький, В. П. Казміренко, О. В. Киричук, Л. М. Карамушка, Н. Л. Коломінський та ін.) приділяли увагу вивченню соціально-психологічного (СПК) та організаційного кліматі (ОК). Здебільшого автори визначають перший як суспільно-психологічний феномен, котрий організується через міжособистісні відносини у малій групі; другий характеризують як такий, що відображає структурні й динамічні властивості організаційного середовища, у якому виникає реалізація соціальної активності людей, котрі поділяють спільні цілі діяльності й об'єднані у великі групи. У групі 7–20 осіб існує соціально-психологічний клімат, а в групі 50-100 і більше людей міжособисті взаємини групуються в 3-5 самостійних підструктури” [5, с. 106, 107]. Між ними виникають свої відносини, котрі досліджує організаційний клімат, що залежить також і від тих процесів, які сформувалися у соціально-психологічному кліматі.

Однак вкажемо й на те, що свого часу ще Л. М. Толстой виділяв такий феномен, як “дух школи”, А. С. Макаренко, аналізуючи колектив, застосовував як обов'язкові такі його параметри – це “стиль” чи “тон”, а Б. Д. Паригін, поряд із поняттям “клімат”, вживає поняття “духовна атмосфера” або “дух колективу”. Водночас учений стверджує, що вони не тотожні. “Атмосфера – це нестійка, постійно змінювальна сторона колективної свідомості, а клімат позначає не ті чи інші ситуативні зміни в настрої людей, а лише його стійкі риси” [14, с. 9, 10]. Крім того, клімат – це “частина соціально-психологічного простору організації, психологічне поле” [11], на якому розгортається праця людини, “плацдарм життєдіяльності особистості” [14].

Формування мети статті та завдань. Метою є обґрунтування структурно-змістових особливостей основних різновидів клімату, що різною мірою повноти відрефлексовані у теоретичній психології, а завдання зводяться до наступного: а) конструктивно проаналізувати різновиди клімату в психологічному пізнанні; б) здійснити порівняльний аналіз структурних та змістових особливостей СПК, ОК та ІПК; в) описати інноваційно-психологічний клімат як центральну ланку модульно-розвивальної освітньої моделі.

Виклад основного матеріалу статті. Термін “клімат” введений давньогрецьким астрономом Гіппархом у II ст. до н.е. Протягом двох тисячоліть “зберігалось уявлення про те, що клімат залежить тільки від розташування (нахилу) Сонця над горизонтом” [15, с. 17]. На початку XIX століття А. Гумбольдт зауважив, що на клімат впливає не лише положення Сонця, а й різні властивості поверхні суші, а також помітно діє океан. Водночас кліматичні фактори (температура, вітер, радіація, вологість,

атмосферний тиск, хмарність тощо) тісно взаємодіють із людиною та суттєво впливають на її поведінку. Відомо, що існує зв'язок між самопочуттям людини та кліматичними факторами підтверджує слушність ідеї “кліматичного детермінізму” [15, с. 289]. Прибічники останнього переконані, що клімат впливає як на фізіологічний, психологічний, соціальний стани особи, так і на її конкретну діяльність (звідси, скажімо, підвищена або понижена працездатність). Відтак проблематика клімату є актуальною не лише в розумінні природничої взаємодії у системі “людина – світ”, а й у психологічному осмисленні міжособистісної та міжгрупової, де наявний соціально-психологічний чи організаційний клімат.

Автор концепції соціально-психологічного клімату Б. Д. Паригін у структурі його проявів виокремлює ставлення до: а) один до одного, б) загальної справи, в) світу (система ціннісних орієнтацій особистості) і г) самого себе (самосвідомість, самоствалення і самопочуття)” [14, с. 12, 13]. Б.Д. Паригін також звертає увагу на те, що важливою характеристикою соціально-психологічного клімату є загальний емоційний настрій колективу. Такої позиції дотримуються і К. К. Платонов, А. Н. Лутошкін, Н. Л. Коломінський та інші дослідники. Р. Х. Шакуров пише, що “психологічна сторона клімату розкривається в емоційних, вольових та інтелектуальних станах і властивостях групи..., хоча й у них можна фіксувати й соціальний бік “ [17, с. 55–69]. “Щодо соціально-психологічної сторони, то вона виявляється в таких його сегментах атмосфери, як єдність, згода, задоволеність, дружба, згуртованість та ін.” [7, с. 95].

Натомість О. С. Анісімов розглядає СПК як таке явище, яке відображає рівень комфортності у спільній діяльності, у груповій взаємодії [1, с. 297]. На думку Н. Л. Коломінського, “усвідомлення особистістю комфортності в групі пов'язане із феноменами соціальної фасилітації та інгібіції як тими несвідомими компонентами, що входять до соціально-психологічного клімату” [7, с. 90].

Отож слід погодитись із В. П. Казміренком, що не слід ототожнювати СПК і ОК, оскільки перший найчастіше відображає безпосередні міжособистісні стосунки, котрі властиві малим групам, а другий, щонайперше, – міжгрупові, хоча й враховує міжсуб'єктні стосунки. Це – вихід на новий методологічний рівень і, згідно з цим підходом, аналізу підлягають не тільки безпосередні, а й опосередковані взаємини. Відтак можна констатувати, що ОК має свою природу і “знаходить відображення у системі трьох основних параметрів: соціально-психологічного простору організації, інформаційного і ділового обміну, способів і засобів активізації діяльності елементів організації на всіх рівнях” [5, с. 108]. Окремо зауважимо, що під параметрами, вслід за В. П. Казміренком, будемо розуміти “ті комплексні чи одиничні характеристики, які, з одного боку, є властивостями аналізованої реальності, а з другого – можуть використовуватися як змінні її вимірювання” [5, с. 81].

Зрозуміло, що “сприятливий, або здоровий клімат” [6, с. 142] у найзагальнішому розумінні слова супроводжує науково-технічний прогрес суспільства, адже розв’язує питання соціального і психологічного потенціалу людства. Отож, позитивний клімат створює відповідну культуру у взаєминах, є чинником формування й активності особистості, передумовою стимулювання її творчої і духовної самореалізації. А його важливими ознаками є задоволення від праці, позитивний настрій, взаєморозуміння між людьми, їхня згуртованість, продуктивність, стабільність, міжсуб’єктний і міжгруповий генезис, саморегуляція і самоорганізація, а також творча атмосфера.

Водночас інноваційно-психологічний клімат, що функціонує у модульно-розвивальній системі навчання, котра, як науковий проект інноваційної освіти, реалізує соціально-культурну парадигму суспільного розвитку України; має на меті науково-практичне обґрунтування школи майбутнього – школи культури і духовності; обґрунтовується як єдність міждисциплінарної теорії, вітакультурної методології, соціально-психологічної технології і практики експериментування у закладах освіти; втілює вимоги ідей культури і розвитку, принципів ментальності, духовності, розвитковості і модульності, закономірностей функціонування дидактичних, навчальних, змістових та інших модулів; спирається на теорію освітньої діяльності, що пояснює дію основних механізмів культурної з’яви людини як суб’єкта, особистості, індивідуальності та універсума шляхом занурення в соціальний досвід [див. детально 3; 13; 16].

Зауважимо, що інноваційно-психологічний клімат, котрий функціонує у цьому навчанні, охоплює зміст соціально-психологічного (завдяки розвивальній взаємодії виникають позитивні емоції, настрої, установки, мотиви, відбувається нормо- і смислотворення, формуються паритетні, розвиткові, міжсуб’єктні, міжособистісні, міжіндивідуальнісні взаємини) та організаційного кліматів (освітня організація, де виникають міжособові й міжгрупові відносини), а також знаходить відображення у системі таких параметрів (вплив, спілкування, полімотивація, Я-концепція). Під інноваційно-психологічним кліматом розуміємо набір стійких характеристик, які сутнісно визначають модульно-розвивальну систему, впливають на форми активності людей у групі, їхній емоційний і моральний стан та настрої, міжгрупові стосунки. До його структури належать: а) психологічний вплив та його класи; б) освітнє спілкування та його аспекти; в) полімотивація та сфери умов її розгортання, г) позитивно-гармонійна Я-концепція та її компоненти [2].

Унаочнимо вищесказане у вигляді таблиці.

Звідси походить основна ідея нашого дослідження: під час проходження модульно-розвивального циклу зароджуються освітні процеси, які знаходять відображення у співвідношенні таких базових параметрів ІПК: а) соціально-психологічного впливу, що функціонує у контексті вітакультурного простору-часу, б) освітнього спілкування як

інформаційного, ділового та інших різновидів обміну і в) полімотивації як способу активізації освітньої діяльності школярів. У психолого-педагогічній єдності вони й спричиняють розвиток позитивно-гармонійної Я-концепції учнів.

Таблиця

Структурно-змістові особливості різновидів клімату в психології

Структура проявів СПК (за Б. Д. Паригінім) знаходить відображення у ставленні [14, с. 12, 13]	Параметрична структура ОК (за В. П. Казміренком) [5, с. 108]	Параметрична структура ШК (за О. Є. Фурман) [2, с. 26]
Один до одного	Соціально-психологічний <i>простір</i> організації	Соціально-психологічний <i>вплив</i> у вітакультурому <i>просторі-часі</i>
До світу	Мотивація поведінки і спонукань організаційних досягнень, котра організовується у <i>полімотивації</i>	<i>Полімотивація</i> та сфери-умов її розгортання
До справи	Інформаційно-діловий <i>обмін</i>	Освітнє <i>спілкування</i> та його <i>аспекти</i> (комунікативний, інтерактивний, перцептивний, спонтанно-інтуїтивний) як ін-формаційний, діловий, смисловчинковий різновиди <i>обміну</i>
До себе (самосвідомість, самоставлення та ін.)	-	Позитивно-гармонійна Я-концепція та її компоненти
Змістово-сутнісні особливості		
Переважає відображає <i>безпосередні</i> стосунки, які властиві малим групам у колективі	Щонайперше характеризує організаційно- <i>опосередковані міжгрупові</i> взаємини, хоча враховує й міжособистісні, котрі наявні в малих групах	Поєднує безпосередні й опосередковані освітньо-вчинкові взаємостосунки учасників взаємодій, котрі зреалізують готовність до <i>інноваційних змін</i> (реформи, модернізації) як у зовнішньому світі життєдіяння, так і у внутрішньому

Отже, зважаючи на основоположну ідею дослідження, можна висловити припущення, що внаслідок позитивного функціонування трьох

засадничих параметрів ІПК (впливу, спілкування, полімотивації) розвивається й утверджується у внутрішньому світі кожного учасника взаємодії позитивно-гармонійна Я-концепція, яка охоплює когнітивну складову суб'єкта (Я-образ), емоційно-оцінковий компонент особистості (Я-ставлення), вчинково-креативну складову індивідуальності (Я-вчинок), спонтанно-духовний компонент універсума (Я-духовне). Причому гармонійною вона артикулюється тому, що внутрішньо (думка про прийнятний Я-образ, самоствавлення через самооцінку) та зовнішньо (освітні вчинкові дії, вибір й намалювання однієї із психодуховних форм пізнання-реалізації себе – віри, істини, любові тощо) цілісно впорядковує взаємодію між компонентами Я-концепції. Адже гармонія (грец. *harmonia* – зв'язок, пропорційність, злагодженість), згідно з поглядами філософів, узгоджує частини в розчленованому цілому.

Відомо, що Р. Бернс поділяє Я-концепцію на позитивну та негативну. Першій притаманні такі ознаки: переконаність в імпонуванні іншим людям, упевненість у здатності до того чи іншого виду діяльності, наявність почуття власної вартісності. Названі сутнісні ознаки позитивної Я-концепції не завжди вказують на те, що людина, яка її має, зреалізуватиме свій потенціал у практиці повсякдення (або ж останній втілюватиме у життя періодично чи частково). Можна себе позитивно приймати, багато знати та пишатися цим, але нічого не робити та не зреалізувати ці знання-потенції у житті. Натомість гармонійна Я-концепція розкриває те, що особа не лише цінує, приймає себе і т. ін., а й втілює власні бажання, установки тощо у діяльно-діалогічній взаємодії. Іншими словами, виникає пропорційний взаємозв'язок між внутрішніми інтенціями та реальними діями і таким чином формується цілісне самоуявлення свого сутнісного Я. Тому вводимо поєднання позитивності та гармонійності у розвиткове функціонування концептуального Я, що знімає певні суперечності заданого упредметненого теоретизування. Відтак розвиток позитивно-гармонійної Я-концепції учня сприяє зростанню його рівноваги як у внутрішньому, так і у зовнішньому світі, злагодженості та взаємозв'язку між суб'єктною думкою й особистісним самоствавленням, індивідуальнісними діями й духовно-універсумною саморефлексією.

Отже, правомірність функціонування чотирьох параметрів ІПК, де один займає важливе положення, переформується із принципом кватерності. Кватерність ... має структуру 3+1, у якій один з елементів займає особливе положення або має порівняно іншу природу... Саме четвертий, доповнюючи тих трьох, робить їх чимось єдиним, символізуючи Універсум" [цит. за 4, с. 36–38]. Відповідно до цього, перших три параметри формують зовнішньо-внутрішній контур психічної регуляції наступників, а останній – являє собою суто внутрішнє ядро їх самоорганізації.

Отож залучення науковців, викладачів і педагогів до ситуаційних організованостей ІПК дає змогу вдосконалювати й оновлювати як теоретичні форми організації науки (наприклад, теорія, концепція, модель), так і

практику навчально-виховного процесу. Інновація (англ. innovation – новизна, нововведення) за своїм змістом стосується таких перемін, що “супроводжуються змінами у способі діяльності, стилі мислення” [12, с. 1] тощо; “процес впровадження нових технологій, що покликані підвищувати продуктивність тієї чи іншої діяльності (наприклад, трудової, навчальної) та впливати на соціально-психологічні відносини у тих соціальних групах, які здійснюють цей процес і в котрих ці інновації функціонують” [8, с. 145]. Крім того, вона є “важливою властивістю соціальної, економічної, культурної творчості та прогресу” [9, с. 22]. Варто зауважити, що “потреба в науковому забезпеченні процесних змін була усвідомлена у сфері економіки. Зростаюча конкуренція між фірмами вимагала інтенсифікувати цикли їх оновлення, щоб отримати переваги у конкурентній боротьбі. Так зародилася наукова дисципліна “інноватика” [10, с. 12]. Її фундаторами вважають німецьких учених В. Зомбарта і В. Метчерліха та австрійського економіста Й. Шумпетера.

Зазначимо, що інноваційна освітня діяльність загалом сприяє впровадженню нововведень й новацій у життєдіяння школи чи ВНЗ, які, щонайперше розвивають людину та підвищують якість навчально-виховного процесу. У науковій літературі терміни “інновація” і “нововведення” “трактують як тотожні поняття” [10, с. 14], що сутнісно характеризують “уведення новацій (вони постають у вигляді засобів) в освітню систему, застосування яких покращує результати її роботи. Якщо новація – це потенційно можлива зміна, то інновація – це реалізована зміна, що стала дійсністю. За такого розуміння перша є можливим нововведенням” [10, с. 14, 15]. Воднораз процес переходу новації у нововведення В. С. Лазарєв, Б. П. Мартиросян називають циклом впровадження, частиною інноваційного процесу. Він виникає за тієї умови, коли суб’єкти здійснюють інноваційну, наприклад, освітню діяльність (спрямована на змістові, навчально-виховні практичні переміни) та утримує такі структурні складові: створення, розповсюдження й оволодіння новаціями. Крім того, “інноваційний процес функціонує в інноваційній системі. Вона являє собою сукупність пов’язаних між собою ідей-змін людських, матеріально-технічних, інформаційних, нормативно-правових та інших компонентів педагогічної системи школи, а також передбачає результативність цих перемін” [9, с. 22].

Процес перебігу інноваційної освітньої діяльності модульно-розвивальної системи [16] вирізняється тим, що під час створення й проектування А. В. Фурманом та його послідовниками інноваційних програмово-методичних засобів (наприклад, “граф-схеми навчальних курсів, освітні сценарії, модульно-розвивальні підручники, програми самореалізації особистості учня тощо” [3; 13; 16]) вони відображали характер новацій. Коли останні впровадилися у експериментальні школи, то перетворилися у нововведення чи інновації освітньо-психологічного змісту. У тому разі, якщо б вони набули масового розповсюдження, то можна було

б стверджувати, що стали традицією нового рівня досконалості. Крім того, інноваційними у цій системі є освітній психолого-педагогічний зміст (відображає чотири періоди функціонування навчального модуля), форми навчання (модульно-розвивальний розклад занять, що конкретизується у 30-ти хвилинних навчальних заняттях, за схемою 3x30), технологія (набір психомистецьких алгоритмів різноспрямованої розвивальної взаємодії) тощо, які у сукупності спричиняють позитивний результат – розумово, соціально, психосмислово і духовно розвивають як вчителя, так і учнів, а також сприяють їхньому внутрішньому культурному зростанню.

Варто підкреслити, що педагоги експериментальних шкіл професійно займаються двома видами діяльності – науково-дослідницькою (наприклад, пізнають та створюють міні-підручники й програми самореалізації, беруть участь у проведенні психодіагностичних обстежень, готують до опублікування тези, статті, методичні збірки, авторські міні-підручники тощо) та інноваційно-освітньою (проектують та впроваджують різноаспектні новації). Іншими словами, у першому випадку вони причетні до новаційної діяльності, а у другому – коли впроваджують створені продукти творчості у навчально-виховний процес – до інноваційної.

Крім того, ефективне виконання програми підготовки учителів-психологів-дослідників упродовж 3–5 років на етапі започаткування лонгitudного експерименту, а також взаємозалежне нарощування проектних умов за етапами багаторічного наукового пошуку та збагачення змісту інноваційної освітньої діяльності педагогічного колективу уможливлівають продуктивний ППК школи. Відтак під час лонгitudного експериментування щорічно відбувається нарощування як експериментальних умов, так і нововведень.

Отож, ППК освітнього закладу створюється роками шляхом взаємодоповнення копіткої науково-експериментальної та інноваційно-освітньої роботи всього педагогічного колективу. Причому ця різнобічна діяльність часто ускладнюється тим, що нововведення та інновації багатьма учасниками експерименту відразу не приймаються і навіть заперечуються, оскільки здебільшого суперечать виробленим культурним нормам і цінностям конкретної організації. Тому змістово-функціональний перехід навчально-виховних закладів до нової освітньої моделі – це тривалий, поетапний процес інноваційно-експериментальних змін, який скеровується і регламентується відповідними науковими програмами і проектами.

Висновки та перспективи подальших розвідок. 1. ППК освітнього закладу є системоутворювальною ланкою модульно-розвивальної освіти, формується шляхом поетапного збагачення експериментальних умов, які насамперед забезпечують взаємодоповнення впливу, взаємовпливу, самовпливу і самотворення, аспектів освітнього спілкування як інформаційного, ділового та смислового обмінів, а також сфер-умов розгортання пізнавальної, практичної, ментальної і мотивації самовдосконалення. Водночас ефективність створення ППК в експериментальних школах

визначається повнотою виконання науково-програмних умов кожного етапу експерименту.

2. Термін “інноваційно-психологічний клімат” виник, з одного боку, із аналізу практичної діяльності, котра ґрунтується на досвіді експериментування, а з іншого – оформився із теоретичного поєднання різнопредметних знань (психологічних теорій і концепцій тощо), що дало змогу виокремити його параметри. Принагідно зауважимо такий факт: щоб освітній заклад перевести з одного стану в якісно інший, треба 10–15 років. Тоді зазначений експеримент трансформує діяльність освітнього закладу від пізнавально-інформаційного простору до соціально-культурного, інтенсивно-розвивального. Зокрема, після виконання завдань третього етапу експерименту найповніше виявляються параметри ППК як у їх окремому функціонуванні, так і системному психокультурному виявленні.

3. ППК є багатопараметричним явищем модульно-розвивальної системи навчання, котре закономірно виникає на завершальних етапах експерименту, інтегрує здобутки інноваційно-освітньої та науково-дослідної діяльності конкретного загальноосвітнього закладу (школа, ліцей тощо) в його розвитку і саморозвитку та спрогнозовується теорією освітньої діяльності.

4. У найближчому майбутньому перспективним вважаємо розробку експериментальної психорозвивальної програми самотворення такого клімату в різних організаціях, також створення відповідного психодіагностичного інструментарію його розпізнавання.

Література:

1. Анисимов О. С. *Методологическая версия категориального аппарата психологии* / Олег Сергеевич Анисимов. – Новгород, 1990. – 334 с.
2. Гуменюк (Фурман) О. Є. *Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: Монографія.* – Ялта–Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 338 с.
3. Гуменюк О. Є. *Модульно-розвивальне навчання: соціально-психологічний аспект: [монографія]* // Оксана Євстахіївна Гуменюк [за ред. А. В. Фурмана]. – К.: Школяр, 1998. – 112 с.
4. Донченко О. А. *Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення)* / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
5. Казмирєнко В. П. *Соціальна психологія організацій: [монографія]* / Вячеслав Петрович Казмирєнко. – К.: МЗУУП, 1993. – 384 с.
6. Карамушка Л. М. *Психологія управління: навч. посібн.* / Людмила Миколаївна Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
7. Коломінський Н. Л. *Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): [монографія]* / Наум Львович Коломінський. – К.: МАУП, 2000. – 286 с.

8. Кондаков И. М. Психология. Иллюстрированный словарь / Игорь Михайлович Кондаков. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 512 с. – (Проект «Психологическая энциклопедия»).
9. Лазарев В. С. О развивающихся педагогических системах / В. С. Лазарев // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 13–24.
10. Лазарев В. С. Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия / В. С. Лазарев, Б. П. Мартиросян // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 11–21.
11. Левин К. Типы конфликтов / Курт Левин // Психология личности; [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря]. – М.: МГУ, 1982. – С. 93–96.
12. Матюшкин А. М. Основные направления исследования мышления и творчества / А. М. Матюшкин // Психолог. журнал. – 1984. – Т. 5, №1. – С. 9–17.
13. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація // Психологія і суспільство: [специвипуск]. – 2002. – № 3-4. – 292 с.
14. Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат коллектива. Пути и методы изучения / Борис Дмитриевич Парыгин; под ред. В. А. Ядова. – Л.: Наука, 1981. – 192 с. – (Ин-тут социально-экономических проблем АН СССР).
15. Природа Украинской ССР. Климат / Бабиченко В. Н., Барабаш М. Б., Логвинов К. Т. и др. – Киев: Наук. Думка, 1984. – 232 с.
16. Фурман А. В. Модульно-розвивальне навчання : принципи, умови, забезпечення: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.
17. Шакуров Р. Х. Социально-психологические проблемы руководства педагогическим коллективом: [монография] / Р. Х. Шакуров. – М.: Педагогика, 1982. – 208 с.

References:

1. Anisimov O. S. Mjetodologichjeskaja vjersija katjegorial'nogo apparata psihologii / Oljeg Sjergjejevich Anisimov. – Novgorod, 1990. – 334 s.
2. Gumjenjuk (Furman) O. Є. Teorija i mjetodologija innovacijno-psihologichnogo klimatu zagal'noosvitn'ogo zakladu: Monografija. – Jalta–Tjernopil': Ekonomichna dumka, 2008. – 338 s.
3. Gumjenjuk O. Є. Modul'no-rozvyval'nje navchannja: social'no-psihologichnyj aspekt: [monografija] // Oxana Yevstahiyivna Gumjenjuk [za rjed. A. V. Furmana]. – K.: Shkoljar, 1998. – 112 s.
4. Donchjenko O. A. Arhjetypy social'nogo zhittja i politika (Glybynni rjehuljativi psihopolitichnogo povsjakdjennja) / O. A. Donchjenko, Ju. V. Romanjenko. – K.: Lybid', 2001. – 334 s.
5. Kazmirjenko V. P. Social'naja psihologija organizacij: [monografija] / Vjachjeslav Pjetrovich Kazmirjenko. – K. : MZUUP, 1993. – 384 s.
6. Karamushka L. M. Psyhologija upravlinnja: navch. posibn. / Ljudmila Mikolajivna Karamushka. – K. : Miljenium, 2003. – 344 s.

7. Kolomins'kij N. L. *Psihologija mjenjedzhmjentu v osviti (social'no-psihologichnij aspekt): [monografija] / Naum L'vovich Kolomins'kij. – K.: MAUP, 2000. – 286 s.*
8. Kondakov I. M. *Psihologija. Illjustrirovannyj slovar' / Igor' Mihajlovich Kondakov. – SPb.: prajm-EVROZNAK, 2003. – 512 s. – (Projekt «Psihologichjeskaja enciklopedija»).*
9. Lazarjev V. S. *O razvivajuschihsjja pjedagogichjeskih sistjemah / V. S. Lazarjev // Pjedagogika. – 2002. – № 8. – S. 13–24.*
10. Lazarjev V. S. *Pjedagogichjeskaja innovatika: ob'jekt, prjedmjet i osnovnyje ponjatija / V. S. Lazarjev, B. P. Martirosjan // Pjedagogika. – 2004. – № 4. – S. 11–21.*
11. Ljevin K. *Tipy konfliktov / Kurt Ljevin // Psihologija lichnosti; [pod rjed. Ju. B. Gippjenrjejtjer, A. A. Puzyrjeja]. – M.: MGU, 1982. – S. 93–96.*
12. Matjushkin A. M. *Osnovnyje napravljenija issljedovanija myshljenija i tvorchjestva / A. M. Matjushkin // Psiholog. zhurnal. – 1984. – T. 5, №1. – S. 9–17.*
13. *Modul'no-rozvival'na systjema jak sociokul'turna organizacija // Psihologija i suspil'stvo: [cpjescvipusk]. – 2002. – № 3-4. – 292 s.*
14. Parygin B. D. *Social'no-psihologichjeskij klimat kolljektiva. Puti i mjetody izuchjenija / Boris Dmitrijevich Parygin; pod rjed. V. A. Jadova. – L.: Nauka, 1981. – 192 s. – (In-tut social'no-ekonomichjeskih problem AN SSSR).*
15. *Priroda Ukrainskoj SSR. Klimat / Babichjenko V. N., Barabash M. B., Logvinov K. T. i dr. – Kijev: Nauk. Dumka, 1984. – 232 s.*
16. Furman A. V. *Modul'no-rozvyval'nje navchannja: pryncipy, umovy, zabezpjehjennja: [monografija] / Anatolij Vasil'ovich Furman. – K.: Pravda Jaroslavichiv, 1997. – 340 s.*
17. Shakurov R. H. *Social'no-psihologichjeskije probljemy rukovodstva pjedagogichjeskim kolljektivom: [monografija] / R. H. Shakurov. – M.: Pjedagogika, 1982. – 208 s.*

УДК 159.9.01:37.036.5

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

кандидат психологічних наук, доцент Шандрук С. К.

Тернопільський національний економічний університет, Україна, Тернопіль

Розглянуто теоретико-методологічні засади розвитку професійної творчості майбутніх фахівців психологічного профілю. Представлено основні підходи до розуміння професійної творчості майбутніх психологів. Визначено професійну творчість психолога як здатність особистості фахівця психологічного профілю до створення нового в духовному чи матеріальному вимірах життя і професійної психологічної діяльності.

Виокремлено професійну творчість як особистісну характеристику, як реалізацію професіоналом власної індивідуальності у ході виконання виробничих завдань. Доведено різноаспектне бачення сутності професійної творчості, яке інтегрується в категорії творчої особистості. Охарактеризовано соціально-психологічні умови становлення творчої особистості студентів-психологів та розвитку їхньої професійної творчості.

Ключові слова: креативність, професійна творчість, професійні творчі здібності, творча особистість, підготовка фахівців.

Шандрук С. К. Теоретическое обоснование и феноменология профессионального творчества будущих психологов/ Тернопольский национальный экономический университет, Украина, Тернополь

Освещены теоретико-методологические основы развития профессионального творчества будущих специалистов психологического профиля. Обоснованы основные подходы к пониманию профессионального творчества будущих психологов. Определено профессиональное творчество психолога как способность личности специалиста психологического профиля к созданию нового в духовном или материальном измерениях жизни и профессиональной психологической деятельности. Выделено профессиональное творчество как личностную характеристику, как реализацию професіоналом собственной индивидуальности в ходе выполнения производственных задач. Доказано разноаспектное видение сущности профессионального творчества, которое интегрируется в категории творческой личности. Охарактеризованы социально-психологические условия становления творческой личности студентов-психологов и развития их профессионального творчества. Ключевые слова: креативность, профессиональное творчество, профессиональные творческие способности, творческая личность, подготовка специалистов.

Shandruk S. K. Theoretical substantiation and phenomenology of professional creativity of future psychologists/ Ternopil National Economic University, Ukraine, Ternopil

The article describes the theoretic-methodological basis of development of professional creativity of future specialists psychological profile. The paper presents the basic approaches to understanding of professional creativity of future psychologists. There were defined professional creation of the psychologist as the ability of the person skilled psychological profile to create a new spiritual or material dimensions of life and professional psychological activity. Dedicated professional creativity as a personal characteristic, as the implementation of the professional's own individuality in the course of performing production tasks. Different vision of the essence of professional creativity that integrates into the category of a creative personality. Characterized by socio-psychological conditions of development of creative personality of students-psychologists and the development of their professional creativity.

Keywords: creativity, professional creation, professional creativity, creative personality, training for specialists

Вступ. З поміж проблем філософських та психологічних в усі віки вирізнялися такі, що заслуговують на статус вершинних, взірцевих, еталонних. Це проблеми, науковий та буттєвий потенціал яких охоплює та пронизує всі рівні існування сутнього: від найбуденніших і детальних до найвеличніших і всезагальних. Проблема творчості, проблема людини як творця, проблема людського життя як творчого сходження до власного «Я» - безумовно серед них. Особливо це стосується системи підготовки професіоналів загалом, і психологів зокрема, адже розвиток творчої особистості студентів ВНЗ як майбутніх фахівців-психологів є вкрай актуальним завданням сучасної системи національної освіти, оскільки від повноти його вирішення залежить якість підготовки та ефективність їхньої професійної діяльності у сфері психологічної служби. Важливість наукової розробки різних проблемних аспектів цього надзавдання, зокрема вивчення розвитку професійної творчості психологів, зумовлена тим, що Україна на сучасному перехідному етапі суспільного розвитку і державотворення має особливо гостру потребу в творчих висококомпетентних особистостях, які б адекватно і відповідально усвідомлювали свою персональну компетентність і креативну суб'єктність та виявляли їх у професійному повсякденні.

Формулювання мети статті та завдань. Метою дослідження є психолого-дидактичне обґрунтування концептуальних засад професійної творчості як інтегральної умови формування і розвитку професійно-творчих здібностей студентів сучасного ВНЗ. Завдання зводяться до наступного:

- 1) висвітлити теоретико-методологічні засади розвитку професійної творчості майбутніх фахівців психологічного профілю;
- 2) здійснити психологічне обґрунтування професійно-творчих здібностей психологів;
- 3) охарактеризувати соціально-психологічні умови становлення творчої особистості студентів та розвитку їхньої професійної творчості.

Виклад основного матеріалу.

Розвиток творчої особистості студентів ВНЗ як майбутніх фахівців є вкрай актуальним завданням сучасної системи національної освіти, оскільки від повноти його вирішення залежить якість підготовки та ефективність їхньої професійної діяльності у різних секторах суспільного виробництва [1, с.11].

Процес творчості завершується втіленням задуму в навколишньому предметному світі, що названо об'єктивацією. В результаті взаємного переходу зовнішнього і внутрішнього постає продукт творчості, сфера цінностей, якій психологічно відповідає оригінальність зі своїми послідовними стадіями –запозиченням, наслідуванням та власне оригінальністю.

Конкретним науковим методологічним підґрунтям дослідження

стали філософські, педагогічні та психологічні принципи і підходи, що розкривають сутність поняття “професійна творчість” через висвітлення психологічних питань проблеми здібностей, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості (В. І. Андреев, Е. Боно, В. Д. Дружинін, Н. І. Литвинова, О. М. Матюшкін, В. А. Роменець, Р. Стернберг, А. В. Фурман, Б. М. Теплов та ін.); психолого-педагогічних проблем формування творчої особистості (М. М. Гнатко, Д. Б. Богоявленська, Г. С. Костюк, О. І. Кульчицька, О. М. Лук, С. Медник, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, В. В. Рибалка, Д. Саймонтон, С. О. Сисоєва, Є. Торранс та ін.).

Творча особистість є найбільшою цінністю для будь-якого суспільства, оскільки для неї характерні висока продуктивність, результативність особистісно та суспільно значущої творчої праці, завдяки чому людство робить черговий крок у своєму прогресі [2]. Здатність до творчості – це інтегративна якість особистості, яка відображає її особливе налаштування всієї внутрішньої структури – спрямованості, психічних процесів, станів і тенденцій, характерологічних рис, установок і бажань та ін.

В. В. Рибалка відзначає, що у спеціальній науковій літературі творчість найчастіше визначається як процес діяльності, результатом якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей; в той же час творчість являє собою здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об’єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітним суспільним та особистим потребам [3, с.5].

У психології творчість, на думку В. В. Рибалки, досліджується у двох головних аспектах – процесуальному та особистісному. У процесуальному аспекті визначаються особливості перетворення суб’єктом предмета творчості, об’єкта, об’єктивної дійсності в цілому. Тому на передній план виступають, головним чином, фази, стадії, етапи та результати такого перетворення [3, с.6]. В особистісному аспекті головне місце займають якості, здібності особистості як суб’єкта творчої діяльності, її потреби, мотиви, інтереси, знання, вміння, навички, характерологічні властивості, самосвідомість, емоції і почуття тощо [3, с.6].

Таким чином, в процесі визначення сутності професійної творчості потрібно враховувати як процесуальну та особистісну сторони, які, в свою чергу, доповнюють одна одну.

Як зазначає О. В. Василевська [4], теоретичні підходи зарубіжних психологів зводяться до трьох основних вихідних положень: 1) творчі можливості закладені та існують в кожній дитині, є природною функцією мозку; 2) розвиток креативності відбувається тільки у творчій діяльності; формування творчої індивідуальності залежить від умов соціального середовища.

Піднімаючи питання про передумови розвитку творчої особистості, О. М. Матюшкін [5], диференціює такі її компоненти: домінуюча роль

пізнавальної мотивації, дослідницька творча активність, можливість досягнення оригінальних рішень, прогнозування здатності до створення ідеальних еталонів. Дані структурні компоненти виступають детермінантами творчої свідомості особистості

Професійну творчість можна розглядати як особистісну характеристику, як реалізацію людиною власної індивідуальності, але не як певний набір особистісних рис. Кожна людина неповторна, унікальна, вона вносить у світ щось нове, таке, чого раніше не було. Виходячи з цього, ми визначаємо професійну творчість як саме таку інтегруючу властивість особистості, що виступає передумовою її професійно-творчих здібностей і творчої діяльності. Тобто професійна творчість розглядається нами в особистісному аспекті.

Для підготовки високопрофесійних конкурентоздатних фахівців-психологів дуже важливо усвідомити, що вища освіта повинна навчити студентів розпізнавати тенденції майбутнього, бачити нові моделі та зв'язки. Маємо дослідити, що ж таке професійна творчість психолога, якими рисами повинна володіти творча особистість фахівця психологічного профілю, чи відповідає творче середовище освітнього закладу очікуванням та уявленням студента та яке місце займає творчість у системі психологічної діяльності.

Професійну творчість психолога ми визначаємо як невід'ємну складову професійної психологічної діяльності, що трактується як здатність трансформувати фахівцями засвоєний досвід навчально-професійної діяльності, у ході якого майбутній фахівець здатний відтворити і творчо реформувати продукт праці, стаючи активним суб'єктом.

Формування професійної творчості у майбутніх психологів – це складова процесу становлення цілісної творчої особистості, готової до професійної творчої діяльності.

Таким чином, розвиток професійної творчості в умовах сучасного вищого навчального закладу розуміється нами як такий освітній процес, в якому студент максимально свідомо і самостійно досліджує навчальний матеріал, забезпечуючи свій різнобічний розвиток та формує себе як творчу особистість.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Професійна творчість психолога – це здатність особистості фахівця до створення нового в духовному чи матеріальному вимірах життя і професійної діяльності, це основа розвитку психологічної діяльності, важливий фактор створення суспільства знань, а тому й обов'язковий атрибут компетентності і професійної майстерності психолога. Перспективу подальших розвідок убачаємо в теоретично-методологічному опрацюванні професійно-творчих здібностей майбутніх психологів, розробці соціально-психологічних умов для формування і розвитку їх професійної творчості.

Література:

1. Фурман А. В., Шандрюк С. К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман, Сергій Костянтинівич Шандрюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 272 с.
2. Фурман А. В., Шандрюк С. К. Психологічні особливості розвитку професійної креативності майбутніх фахівців соціогуманітарного профілю/ А. В. Фурман, С. К. Шандрюк // Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці: мат. Всеукр. н.-пр. конф. 11–12 квітня 2013 р. : у 2-х т. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 32–36.
3. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: [науково-метод. посібник] / за ред. В.В. Рибалки. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 388 с.
4. Василевицкая О. В. Проблема творчества в отечественной и зарубежной психологии на современном этапе / О. В. Василевицкая. – М.: Педагогика, 1987. – 380 с.
5. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29-33.

References:

1. Furman A. V., Shandruk S. K. Organizatsiyno-diyalnisni igri u vischiy shkoli [monografiya] / Anatoliy Vasylovych Furman, Sergiy Kostyantynovich Shandruk. – Ternopol: TNEU, 2014. – 272 p.
2. Furman A. V, Shandruk S. K. Psihologichni osoblivosti rozvitku profesiynoi kreativnosti maybutnih fahivtsiv sotsio-gumanitarnogo profilyu / A. V. Furman, S. K. Shandruk // Naukovo-metodichni pidhodi do vikladannya upravlinskih distsiplin v konteksti vimog runku pratsi: Mat. Vseukr. n.-pr. Conf. 11-12 kvitnya 2013 p. u II t. – Dnipropetrovsk, 2013. – С. 32-36.
3. Psihologiya osobistisno orientovanoi profesiynoi pidgotovki uchnivskoi molodi [naukovo method. posibnik] / Ed. V. V. Ribalka. – Ternopil: Pidruchniki i posibniki, 2002. – 388 p.
4. Vasilevitskaya O. V. Problema tvorchestva v otechestvennoy i zarubezhnoy psihologii na sovremennom etape / O. V. Vasilevitskaya. – М.: Pedagogika, 1987. – 380 s.
5. Matyushkin A. M. Kontsepsiya tvorcheskoy odarennosti / A. M. Matyushkin // Voprosyi psihologii. – 1989. – № 6. – S. 29-33.

УДК 159.942

**ПРОФІЛАКТИКА СТРАХІВ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**

Шаповалова В. С.

Національний фармацевтичний університет, Україна, м. Харків

Актуальність теми полягає в тому, що студентські страхи негативно впливають на професійний розвиток майбутніх фахівців. Предметом вивчення статті являються студентські страхи. Метою статті є

перевірка результатів ефективності коригувально-розвиваючої програми, яка спрямована на розвиток механізмів саморегуляції студентських страхів. У дослідженні використовувався авторський опитувальник «Перелік страхів», «Шкала прокрастинації для студентів», «Шкала нервово-психічної напруги». Описані етапи розробленого тренінгу. Отриманий результат може виявитися корисним для подальшого вдосконалення структури коригувально-розвиваючої програми. Тренінг помітно знизив кількість та інтенсивність страхів професійного майбутнього.

Ключові слова. Юнацький вік, страхи, студентські страхи, навчально-пізнавальна діяльність, нервово-психічна напруга.

Шаповалова В. С. Профилактика страхов студентов, которые связаны с учебно-познавательной деятельностью / Национальный фармацевтический университет, Украина, Харьков

Актуальность темы заключается в том, что студенческие страхи негативно влияют на профессиональное развитие будущих специалистов. Предметом изучения статьи являются студенческие страхи. Целью статьи является проверка результатов эффективности корректирующе-развивающей программы, направленной на развитие механизмов саморегуляции студенческих страхов. В исследовании использовался авторский опросник «Перечень страхов», «Шкала прокрастинации для студентов», «Шкала нервно-психического напряжения». Описаны этапы разработанного тренинга. Полученный результат может оказаться полезным для дальнейшего совершенствования структуры корректирующе-развивающей программы. Тренинг заметно снизил количество и интенсивность страхов профессионального будущего.

Ключевые слова. Юношеский возраст, страхи, студенческие страхи, учебно-познавательная деятельность, нервно-психическое напряжение.

Shapovalova V. S. Prevention of fears of students associated with educational activities / The National University of Pharmacy, Ukraine, Kharkiv

Actuality of the theme based on the fact that the student's fears have a negative impact on the professional development of future professionals. The articles subject is the student fears. The article aim is checking the performance results of the corrective-developing program, which directed to develop students' self-regulation mechanisms of fear. The study used author questionnaires "The list of fears", "The procrastination scale for students", "The scale of mental stress". The stages of developed training are described. This result may be useful for the further improvement of the program. The training significantly reduced the number and intensity of professional future fears

Key words: Adolescence, fears, students fears, education, nervous and psychological tension.

Вступ. Сьогодні особлива увага суспільства приділяється освітньому процесу, особливо процесу навчання у вищій школі. Навчання у ВНЗ

спрямоване не лише на оволодіння знаннями, уміннями та навиками майбутньої професії, а й подальший розвиток юнаків та дівчат, як особистостей. Реалії нашого життя такі, що стрімкий розвиток технологій, нові вимоги до спеціалістів, значна кількість інформації, висока конкурентність на ринку праці сприяють виникненню психологічної напруги та різних стресів. Саме тому важливою є психологічна підтримка юнаків та дівчат у складних умовах ВНЗ. Наявність страхів можуть негативно впливати на благополучне становлення майбутніх фахівців. Саме тому **метою** нашої статті є частковий аналіз перевірки результатів ефективності коригувально-розвиваючої програми, яка спрямована на розвиток механізмів саморегуляції студентських страхів, які виникають у навчально-пізнавальній діяльності у ВНЗ.

Проблема страхів цікавить зарубіжних та вітчизняних дослідників вже багато років. Першими, хто намагався описати страх були філософи різних напрямів. Це і Аристотель, і Платон, і Р. Декарт, і С. К'єркегор та ін. Останній, досліджував страх як філософське поняття та розділив його на емпіричний страх (страх перед конкретною небезпекою) та метафізичну тугу (невідомий страх, характерний тільки людям).

Вагомий внесок в розробку вивчення страхів зробили Л. С. Виготський, О. Кондаш, О. І. Захаров, А. М. Прихожан та ін. Також велика кількість інформації міститься у роботах З. Фрейда, Р. Мея, К. Ізарда, Дж. Грея, Дж. Боулбі, Е. Фром та ін.

Страх спочатку розглядали як емоція, потім як почуття, переживання, далі – як психічний стан (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Страх у сучасних працях розглядається як стан збудження та напруження, який супроводжується соматичними та психічними проявами. Страх виступає в ролі попереджувального сигналу про загрозу, при чому небезпека може бути як реальна, так і уявна. Такі думки зустрічаються у працях К. Ізарда, Є. П. Ільїна, В. Л. Леві та ін. [1].

Страх впливає на всі сфери життя людини, знижуючи ефективність будь-якої діяльності. Особливо небажаним страх є в юнацькому віці так, як юність є сензитивним періодом для становлення та закріплення ціннісних орієнтацій як стійкої структури особистості, значною мірою визначаючи стосунки людини з навколишнім світом у подальшому дорослому житті. Також страх впливає на ефективність та успішність навчально-пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Зафіксовані нами типологічні, характерологічні, когнітивні, особистісні та діяльнісні особливості прояву та динаміки студентських страхів дали можливість визначити загальний напрямок, а також систему стратегічних і тактичних цілей соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію у студентів вже сформованих неконструктивних та малоефективних способів протистояння страхам та формування конструктивних механізмів їх подолання.

Розробка та перевірка ефективності корекційно-розвиваючої програми здійснювалися в кілька етапів.

На першому етапі розроблялися структура та зміст програми. Враховувалися закономірності прояву студентських страхів у процесі навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ, виявлені нами в констатуючому дослідженні. Бралася до уваги специфіка динаміки і структури страхів у студентів молодших, середніх та старших курсів.

На другому етапі проводилася апробація програми в формуючому експерименті. Мета програми – розвиток у студентів навичок та вмінь саморегуляції страхів, що виникають у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Критеріями сформованості механізмів саморегуляції студентських страхів вважалися: 1) феноменологічний (відзначається в самозвітах учасників тренінгу значне зниження питомої ваги станів страху в ряді психічних станів, що супроводжують перебування студента на заняттях в умовах ВНЗ та регулюючих його навчально-пізнавальну діяльність); 2) поведінковий (помітне зниження ступеня нерішучості і неконтрольованості діяльності), та 3) психофізіологічний (подолання неприємних фізичних відчуттів та тілесного перезбудження в процесі навчально-пізнавальної діяльності, вихід на оптимальний для студента рівень психофізіологічної активації).

У перевірці ефективності корекційно-розвиваючої програми брали участь 30 студентів експериментальної групи – 14 юнаків та 16 дівчат у віці від 18 до 28 років, у тому числі першокурсники (10 осіб), третьокурсники (9 осіб) та шестикурсники (11 осіб). Учасників контрольної групи було 28 осіб (15 юнаків та 13 дівчат віком від 17 до 27 років). З них першокурсники – 9 осіб, третьокурсники – 10 осіб та шестикурсники – 9 осіб. Всі 58 учасників формуючого експерименту – студенти Національного фармацевтичного університету.

Для перевірки ефективності розвиваючо-корекційної програми, спрямованої на розвиток механізмів саморегуляції студентських страхів, які виникають в навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ, були використані три методики.

По-перше – розроблена нами анкета «Перелік студентських страхів», яка вже була використана з діагностичною метою на попередніх стадіях дослідження. За допомогою цієї анкети оцінювався феноменологічний аспект студентських страхів, що виникають у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

По-друге – «Шкала прокрастинації для студентів» (С. Лей), адаптована Н. Г. Гаранян. Прокрастинація як свідоме відкладання виконання намічених дій, незважаючи на виникнення певних проблем у житті студента, створює небезпеку виникнення так званих «довготривалих порочних кіл» – самогенеруючих психорегулятивних структур, в яких причини та наслідки міняються місцями [2]. Використовуючи дану методику, ми спиралися на припущення про те, що сам факт наявності прокрастинації свідчить про

наявність виражених студентських страхів, пов'язаних з певними діями, які студент змушений здійснювати в стінах ВНЗ, зі спілкуванням з певними особами (викладачами, керівництвом, іншими студентами) та прийнятими на себе зобов'язаннями, пов'язаними передусім з навчальним процесом. Таким чином, за допомогою цієї методики можливості коригувально-розвиваючої програми знижувати інтенсивність студентських страхів оцінювалася непрямым чином – по зниженню тенденції студентів до академічної прокрастинації. Шкала прокрастинації для студентів С. Лея була використана двічі – перед початком формуючого експерименту та відразу після його закінчення. Тим самим, у своїй оцінці ефективності коригувально-розвиваючої програми ми могли орієнтуватися на так званий діяльнісний критерій, оскільки прокрастинація – це, насамперед, деформація діяльності суб'єкта.

По-третє, також двічі (перед початком формуючого експерименту та відразу після його закінчення) був використаний опитувальник Т. А. Немчина «Шкала нервово-психічної напруги» [3]. Опитувальник являє собою детальну та багатоаспектну інвентаризацію вегетативних та психофізіологічних проявів нервово-психічної напруги.

Відповідно до концепції Т. А. Немчина [4], для доказу якої створювався даний опитувальник, існують три ступені нервово-психічної напруги – стан оперативного спокою (напруга I ступеня), стан підвищеної активності (напруга II ступеня), стан надмірної напруженості та дезорганізованості (напруга III ступеня). Нервово-психічна напруга є особливим, тотальним станом цілісного організму, який розвивається як загальносистемний процес, підлеглий відповідним закономірностям функціонування системи. Надлишкові студентські страхи можуть призвести до порушення інформаційно-енергетичних потоків в цій системі, до її виходу із строю, що суб'єктивно переживається як симптоматика надмірної напруженості (втрата здатності підтримувати продуктивну II ступінь напруженості та перехід до надлишкової напруженості III ступеня).

Використовуючи методику Т. А. Немчина, ми спиралися на психофізіологічний критерій в оцінці ефективності корекційно-розвиваючої програми. Передбачалося, що учасники тренінгу, пройшовши програму, перевершать випробовуваних контрольної групи в здатності підтримувати в процесі навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ другу (продуктивну) ступінь напруги (тобто стан підвищеної активності) і не проявляти третій ступінь (надмірну напруженість).

У попередньому дослідженні використовуючи авторський опитувальник «Перелік страхів» студентські страхи були віднесені до восьми категорій: 1) обумовлені випробуванням; 2) пов'язані з професійним майбутнім; 3) пов'язані з відповідальністю; 4) обумовлені помилками та похибок, 5) актуалізуються у студентів безпосередньо на занятті; 6) обумовлені особистісними якостями та недоліками самого студента;

7) соціальні страхи, обумовлені взаємодією учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ; 8) пов'язані з особистістю викладача.

У таблиці 1 представлені результати заповнення Переліку студентських страхів студентами експериментальної та контрольної груп до початку формуючого експерименту. Ці дані доводять коректність комплектування груп піддослідних. Показники по всім таксонам (групам) студентських страхів на статистично значущому рівні між двома групами піддослідних не розрізняються. Однак, необхідно відзначити, що при порівнянні парціальних показників страхів експериментальна група трохи випередила контрольну за сімома показниками. Тільки за показником страху відповідальності контрольна група трохи випередила експериментальну. Такий варіант комплектування груп призвів до того, що за сумарним показником експериментальна група все-таки відрізняється від контрольної на статистично значущому рівні (відповідно, $68,37 \pm 12,42$ балів та $60,00 \pm 15,56$ балів; $t = 2,27$; $p < 0,03$). Ми навмисне включили в експериментальну групу таких студентів, загальна кількість та сумарна інтенсивність академічних страхів яких вища, ніж у студентів контрольної групи. Така нерівність «вихідних позицій» майбутніх експериментальної та контрольної груп дозволить чіткіше та більш переконливо продемонструвати можливості нашої коригувально-розвиваючої програми.

Таблиця 1

Відмінності в показниках восьми основних таксонів студентських страхів між експериментальною і контрольною групами піддослідних на констатуючій стадії дослідження

Таксони страхів	Показники в групах ($M \pm \sigma$, бали)		t	p
	Експериментальної	Контрольної		
Випробування	$5,57 \pm 4,80$	$4,82 \pm 3,32$	0,683	-
Професійного майбутнього	$8,37 \pm 5,16$	$7,43 \pm 4,24$	0,753	-
Відповідальності	$2,97 \pm 1,94$	$3,07 \pm 2,37$	-0,185	-
Помилки та похибки	$6,70 \pm 4,26$	$5,93 \pm 3,60$	0,742	-
Пережиті безпосередньо на занятті	$10,67 \pm 4,71$	$9,82 \pm 5,00$	0,663	-
Пережиті в зв'язку зі своїми якостями та недоліками	$9,93 \pm 6,14$	$8,93 \pm 5,86$	0,637	-
Соціальні	$17,40 \pm 7,38$	$14,00 \pm 7,19$	1,776	-
Викладача	$6,77 \pm 3,06$	$6,00 \pm 3,65$	0,869	-
Сумарний показник	$68,37 \pm 12,42$	$60,00 \pm 15,56$	2,270	0,03

Таблиця 2 містить дані, отримані в контрольному вимірі відразу ж після закінчення тренінгу. Ці дані переконливо свідчать про досить високу ефективність впливів, які сприяли формуванню у студентів механізмів

саморегуляції студентських страхів, подоланню їх деструктивного впливу на навчально-пізнавальну діяльність в умовах ВНЗ.

Таблиця 2

Відмінності в показниках восьми основних таксонів студентських страхів між експериментальною і контрольною групами піддослідних після контрольного дослідження (І), здійсненого безпосередньо після формуючого експерименту

Таксони страхів	Показники в групах ($M \pm \sigma$, бали)		t	p
	Експериментальної	Контрольної		
Випробування	3,50±2,50	4,68±3,36	-1,523	-
Професійного майбутнього	4,83±3,16	6,82±4,41	-1,982	-*
Відповідальності	1,60±1,19	2,71±1,49	-3,159	0,003
Помилок та похибок	3,60±2,69	6,39±2,92	-3,792	0,0004
Пережиті безпосередньо на занятті	6,50±3,25	9,25±4,99	-2,503	0,02
Пережиті в зв'язку зі своїми якостями та недоліками	7,30±4,70	8,82±5,44	-1,142	-
Соціальні	9,10±5,80	12,71±6,31	-2,273	0,03
Викладача	2,80±1,73	5,71±3,09	-4,471	0,00004
Сумарний показник	39,23±8,17	57,11±16,04	-5,401	0,000001

Примітка: «*» – сильна ($p < 0,1$) тенденція до значущості відмінностей.

Тепер експериментальна група помітно поступається контрольній за сумарним показником частоти та інтенсивності студентських страхів (відповідно, $39,23 \pm 8,17$ та $57,11 \pm 16,04$; $t = -5,401$; $p < 0,000001$). З парціальних показників в кращу (для експериментальної групи) сторону змінився показник страхів, пов'язаних з особистістю викладача (відповідно, $2,80 \pm 1,73$ балів у студентів експериментальної та $5,71 \pm 3,09$ балів – у контрольній групах; $t = -4,471$; $p < 0,00004$). З бесід з випробуваними з'ясувалося, що для подолання цієї групи страхів особливо корисними виявилися техніка Вольпе, прийоми релаксації, вправи, спрямовані на подолання зайвого фокусування на собі, а також техніки з розвитку комунікабельності.

У значно меншій, порівняно зі студентами контрольної групи, ступені учасники тренінгу стали боятися здійснення помилок та похибок (відповідно, $3,60 \pm 2,69$ балів у студентів експериментальної та $6,39 \pm 2,92$ балів – у контрольній групах; $t = -3,792$; $p < 0,0004$).

Студенти експериментальної групи після тренінгу стали істотно поступатися випробуваним контрольної групи за частотою та інтенсивністю страхів відповідальності (відповідно, $1,60 \pm 1,19$ та $2,71 \pm 1,49$; $t = -3,159$; $p < 0,003$), страхів, пережитих безпосередньо на занятті (відповідно, $6,50 \pm 3,25$ та $9,25 \pm 4,99$; $t = -2,503$; $p < 0,02$), а також соціальних страхів

(відповідно, $9,10 \pm 5,80$ та $12,71 \pm 6,31$; $t = -2,273$; $p < 0,03$). Змінилося співвідношення показників в експериментальній та контрольній групах по інтенсивності та частоті професійних страхів: їх стало менше у студентів, що пройшли корекційно-розвиваючу програму. Однак відмінності за цим показником виявилися тільки на рівні сильної тенденції (відповідно, $4,83 \pm 3,16$ та $6,82 \pm 4,41$; $t = -1,982$; $p < 0,1$).

За двома параметрами істотної переваги експериментальної групи над контрольною домогтися не вдалося. Йдеться про групу студентських страхів, які належать до категорій «Випробування» (відповідно, $3,50 \pm 2,50$ та $4,68 \pm 3,36$; $t = -1,523$) та «Страхи, пережиті в зв'язку зі своїми якостями та недоліками» (відповідно, $7,30 \pm 4,70$ та $8,82 \pm 5,44$; $t = -1,142$). Випробування (іспити, заліки, різного роду перевірочні процедури) – це універсальний та сильно діючий стресор, протистояння якому вимагає активізації безлічі різнорівневих та багатопланових ресурсів організму та особистості. Страхи, пов'язані з власними якостями та недоліками детерміновані, мабуть, глибинними структурами, що зачіпають «ядро особистості» [5]. Ефективне протистояння цим страхам вимагає масштабного переструктурування глибинних Я-схем [6], які сформувалися на ранніх етапах онтогенезу в рамках тих сімейних систем, в яких виховувалися наші випробовувані та які, звичайно, не могли бути помітно змінені в процесі нашого тренінгу. Тим не менш, добре видно, що студенти експериментальної групи після тренінгу за цими двома показниками демонструють більш низькі значення, ніж студенти, що не брали участь у тренінгу. А до тренінгу співвідношення було протилежним.

Висновок про ефективність програми робився на основі феноменологічного (самозвіт про переживання страхів), діяльнісного (прояв прокрастинації в навчально-пізнавальній діяльності) та психофізіологічного (самозвіт про динаміку симптомів нервово-психічної напруги в навчально-пізнавальній діяльності) критеріїв. Отримано свідчення: а) про еквівалентність експериментальної та контрольної груп, тобто про відсутність достовірних відмінностей за всіма критеріями і переважній більшості показників оцінки студентських страхів перед тренінгом, б) про появу суттєвих відмінностей між експериментальною і контрольною групами відразу після тренінгу. Крім того, тренінг помітно знизив кількість та інтенсивність страхів професійного майбутнього. На підставі діяльнісного критерію в експериментальній групі зафіксовано статистично значуще зниження прояву прокрастинації, тоді як в контрольній групі яких-небудь помітних змін не відбулося.

Даний результат може виявитися корисним для подальшого вдосконалення структури нашої коригувально-розвиваючої програми, для насичення її новими видами завдань та вправ, для уточнення цілей і «мішеней» формуючих впливів.

Література:

1. Крейна О. В. Личностные факторы страха студентов перед экзаменами: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – Педагогическая и возрастная психология». – СПб., 2007. – 23 с.
2. Хеллэм Р. Консультирование по проблемам тревожности / Хеллэм Р.; пер. с англ. — М.: ПЕР СЭ; Институт консультирования и системных решений, 2009. — 191 с.
3. Немчин Т. А. Опросник для измерения степени выраженности нервно-психического напряжения / Т. А. Немчин // Психические состояния. Межвузовский сборник / отв. ред. А. А. Крылов // Экспериментальная и прикладная психология. Вып. 10. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. — С. 159-167.
4. Немчин Т. А. Состояния нервно-психического напряжения / Т. А. Немчин. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. — 167 с.
5. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ / Мадди С.; пер. с англ. — СПб.: Речь, 2002. — 539 с.
6. Капрара Дж. Психология личности / Капрара Дж., Сервон Д.; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2003. — 640 с.

References:

1. Kreynina O. V. Lichnostnye faktory strakha studentov pered ekzamenami: avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk: spets. 19.00.07 – Pedagogicheskaya i vozrastnaya psikhologiya». – SPb., 2007. – 23 s.
2. Khellem R. Konsultirovanie po problemam trevozhnosti / Khellem R.; per. s angl. — M.: PYeR SE; Institut konsultirovaniya i sistemnykh resheniy, 2009. — 191 s.
3. Nemchin T. A. Oprosnik dlya izmereniya stepeni vyrazhennosti nervno-psikhicheskogo napryazheniya / T. A. Nemchin // Psikhicheskie sostoyaniya. Mezhvuzovskiy sbornik / отв. red. A. A. Krylov // Eksperimentalnaya i prikladnaya psikhologiya. Vyp. 10. — L.: Izd-vo Leningr. un-ta, 1981. — S. 159-167.
4. Nemchin T. A. Sostoyaniya nervno-psikhicheskogo napryazheniya / T. A. Nemchin. — L.: Izd-vo Leningr. un-ta, 1983. — 167 s.
5. Maddi S. Teorii lichnosti: sravnitelnyy analiz / Maddi S.; per. s angl. — SPb.: Rech, 2002. — 539 s.
6. Kaprara Dzh. Psikhologiya lichnosti / Kaprara Dzh., Servon D.; per. s angl. — SPb.: Piter, 2003. — 640 s.

УДК 378.14

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ
ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**
кандидат педагогічних наук, Лоїк Г. Б.

відокремлений підрозділ Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтва, Україна, Львів

У статті визначено основні завдання інформаційно-комунікаційних технологій навчання, розглянуто напрями впровадження їх у фахову підготовку майбутніх менеджерів туризму саме: вивчення апаратного та програмного забезпечення туристичного офісу; формування навичок із автоматизації роботи туристичного агентства; вивчення методики і стратегії рекламної діяльності, формування навичок по організації туристичного бізнесу в Internet; вивчення методики роботи з інформаційно-пошуковими системами.

Ключові слова: освітні технології, інноваційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, фахова підготовка, професійна компетентність.

Подготовка будущих менеджеров туризма средствами информационно-коммуникационных технологий

кандидат педагогических наук Лоик Б., Подготовка будущих менеджеров туризма средствами информационно-коммуникационных технологий/ обособленное подразделение Львовский филиал Киевского национального университета культуры и искусства, Украина, Львов

В статье определены основные задачи информационно-коммуникационных технологий обучения; рассмотрены направления внедрения их в профессиональную подготовку будущих менеджеров туризм, а именно: изучение аппаратного и программного обеспечения туристического агентства; формирование навыков по автоматизации работы туристического агентства; изучение методики и стратегии рекламной деятельности, формирование навыков по организации туристического бизнеса в Internet; изучение методики работы с информационно-поисковыми системами.

Ключевые слова: образовательные технологии, инновационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность.

PhD in Pedagogical sciences Loyik H. B. The training of the future tourism managers with the means of information and communication technologies/ Lviv affiliate separate department of Kyiv National University of Culture and Arts of Ukraine

The article determines the main tasks of Information and Communication Technologies study and reviews their implementation tendencies into a professional training for future tourism managers, for instance: exploring tourist

office hardware and software; forming the travel agency work automation skills; study advertising methods and strategies, forming the skills to organize tourist business on the Internet; study the methods of work with information search engines.

Keywords: educational technology, innovative technology, ICT, professional training, professional competence.

Найважливішим завданням реформування освіти в Україні є підготовка висококваліфікованого фахівця, освіченої, творчої особистості, формування її фізичного й морального здоров'я. Так, специфікою сфери діяльності фахівця з менеджменту у сфері туристичного бізнесу є багатоаспектний характер за видами діяльності, особливості технології виробництва комплексного туристичного продукту в різних сегментах ринку та високий рівень комунікативних зв'язків.

Традиційна система навчання, яка розрахована на усереднену особистість, вже не відповідає поставленому завданню. Вирішення цієї проблеми передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу, ефективним засобом формування особистості в такому випадку стають освітні технології, а продуктом діяльності – особистість випускника вищого навчального закладу, який має бути компетентним не лише в професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути компетентним при вирішенні будь-яких завдань, які ставить перед ним життя. І освітнім інноваційним технологіям навчання у цьому процесі надається особливого значення.

Інноваційна педагогічна діяльність пов'язана з відмовою від відомих штампів, стереотипів у навчанні, вихованні та розвитку особистості учня, створює нові нормативи особистісно-творчої, індивідуально спрямованої діяльності педагога, розробляє педагогічні технології, що реалізуються в цій діяльності. Особливо важливим це стає сьогодні, коли важливим пріоритетом державної політики на ринку праці є оптимізація професійної підготовки населення з акцентуванням не на оцінці процесу навчання, а на результаті, не на тривалості навчання, а на його якості [1, с. 17].

Серед сучасних освітніх технологій у вищих навчальних закладах усього світу особливе місце займають інформаційно-комунікаційні. Необхідність їх впровадження в навчальний процес не викликає сумнівів, оскільки інформаційні технології є одним із найважливіших засобів підвищення інтелектуального рівня людини, якісного покращення підготовки майбутніх фахівців.

Дослідженню впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку майбутніх фахівців приділяється належна увага, зокрема: систематизацію, аналіз та використання освітніх інновацій, теоретико-методологічні аспекти, сутність, структура і критерії їх оцінки викладено в роботах К. Ангеловски, В. Беспалька, Л. Буркової, Н. Буги, В. Кременя,

Л. Штефан, Г. Сазоненко, С. Сисоєвої; проблеми організаційно-методичного забезпечення інноваційних процесів у вищій освіті розглядали А. Алексюк, М. Аузіна, В. Бондар, І. Галиця, Б. Гречаник, І. Дичківська, Н. Буга, Д. Алфімов; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальні заклади вивчали В. Биков, Л. Брескіна, А. Звягіна, В. Зіяутдінов, М. Жалдак, О. Ключко, Н. Морзе, І. Прокопенко, М. Пшукова, О. Співаковський; успішності використання інформаційних технологій у туризмі присвячено наукові розробки Г. Галузинського, М. Єфремова, М. Желені, А. Левкова, С. Мельниченко, Г. Папирян, М. Скопень, Т. Ткаченко, Ф. Уллаха, М. Хаммера.

У статті розглянемо ефективні напрями впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у фахову підготовку майбутніх менеджерів туризму.

Основними завданнями інформаційно-комунікаційних технологій навчання є: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості; системна інтеграція галузей знань; розвиток творчого потенціалу студентів, їх здібностей до комунікативної діяльності; формування інформаційної культури; розвиток експериментально-дослідницької діяльності та культури навчальної діяльності; реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства – надання майбутнім фахівцям умінь і навиків у галузі інформатики та обчислювальної техніки, підготовка користувачів засобів нових інформаційних технологій [2, с.36].

Педагогічний зміст інформаційно-комунікаційних освітніх технологій ґрунтується на таких принципах:

- індивідуалізації навчання;
- розвивального навчання;
- поєднання педагогічної теорії з практикою;
- креативності, тобто орієнтації на творчий потенціал студентів у навчанні [3, с.67].

Включення до професійної компетентності менеджерів туристичної галузі інформаційно-комунікаційної компетентності вимагає включення до змісту процесу навчання наступних напрямів, без яких утрудняється як подальше навчання, так і майбутня професійна діяльність:

- а) вивчення апаратного та програмного забезпечення туристичного офісу;
- б) формування навичок із автоматизації роботи туристичного агентства (документообіг, взаємовідносини з клієнтами та туроператорами, бухгалтерія, статистика);
- в) вивчення методики і стратегії рекламної діяльності в Internet;
- г) формування навичок по організації туристичного бізнесу в Internet;
- д) вивчення методики роботи з інформаційно-пошуковими системами.

Використання універсальних програмних комплексів типу Power Point і Microsoft Office дозволяє як оптимізувати загальний навчальний процес,

так і створювати якісні навчальні матеріали для реалізації конкретних навчальних завдань. Наприклад, в якості підсумкового завдання студентам пропонується підготувати доповіді двома-трьома мовами, які присвячено історичним пам'яткам та унікальним місцям певної туристичної зони. Всі студентські доповіді супроводжуються презентаціями, які виконано в програмі Power Point, що дає низку переваг, а саме:

- поєднання різноманітної текстової аудіонаочності і відеонаочності; можливість використання презентації як своєрідної інтерактивної, мультимедійної дошки, яка дозволяє більш наочно семантизувати новий матеріал;

- можливість використання окремих слайдів в якості роздавального матеріалу (опори, таблиці, діаграми, графіки, схеми, колажі та ін);

- можливість управління увагою слухачів завдяки ефектів анімації та гіперпосилань [4, с.132].

Комп'ютерні системи навчального призначення надають можливість диференціювати процес навчання, застосовувати індивідуальний підхід, контролювати особистість із діагностикою помилок та здійснювати зворотний зв'язок, забезпечувати самоконтроль і самокоригування навчально-пізнавальної діяльності; скорочувати час навчання за рахунок виконання комп'ютером складних обчислень; демонструвати візуальну навчальну інформацію; моделювати й імітувати процеси і явища, проводити лабораторні роботи, експерименти й дослідження в умовах віртуальної реальності; прищеплювати вміння приймати рішення тощо.

Взагалі, сучасний рівень комп'ютерної техніки та спеціалізованих програмних продуктів відкриває широкі можливості для їх застосування з метою вдосконалення фахової підготовки та сприятиме підвищенню якості освіти студентів у тому числі за рахунок своєї гнучкості та широких можливостей по розробці комплексних рішень.

Так, інформаційно-комунікаційні технології дозволяють їх інтеграцію в інші освітні технології з відповідним зростанням ефективності навчального процесу. Наприклад, "інформаційно-комунікаційна модульна" технологія розроблена за рахунок комбінації інформаційно-комунікаційних та модульних, де перші забезпечують комп'ютерну підтримку навчання, а другі спрямовані на його індивідуалізацію [5].

Науковці Р. Брик, М. Пальчук досліджували ефективність застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у комплексі з ігровими в процесі навчання на рівні фахівців для сфери туризму (засобами реальних та віртуальних професійно-симулятивних ситуацій та ігор) [6; 7, с. 408]. Наприклад, за допомогою інтернет-технологій, технологій мультимедіа, спеціальних програмних продуктів можливе: проведення практичних занять в обладнаних аудиторіях-модулях за напрямками "інформцентр", "митниця", "готель" тощо; синтез інформаційно-комунікаційних та ігрових технологій у вигляді навчальних та виробничих тренінгів або спеціальних ситуаційних вправ (кейсів) [8, с. 45].

Зазначимо, що класична система навчання у вищих навчальних закладах не розрахована на розвиток особистості випускника-майбутнього фахівця, освітні стандарти дуже усереднені, що веде до негативних наслідків, серед яких невміння випускників застосовувати отримані знання на практиці, у реальній ситуації. Дійсність вимагає іншого – суспільству потрібні грамотні професіонали, що вміють як працювати в команді, так і самостійно знаходити вирішення проблем, вміють отримані рішення впроваджувати у життя. А це означає, що вищій школі потрібне реальне впровадження нових методів, нових технологій навчання, серед яких не останнє місце займають інформаційно-комунікаційні технології.

Їх використання на заняттях і у позаурочній діяльності підвищує пізнавальну активність і мотивацію студентів, дозволяє реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечує інтенсифікацію процесу навчання та самостійної діяльності студентів. ІКТ дозволяють перейти від репродуктивних форм навчальної діяльності до самостійних, творчих видів роботи. При цьому спостерігається зростання професійної майстерності та фахової компетентності студентів-майбутніх менеджерів туризму, відслідковується формування сучасного стилю мислення з його характерними ознаками (креативністю, системністю, гнучкістю, динамізмом, перспективністю, об'єктивністю, концептуальністю) на рівні особистості фахівця.

Але слід враховувати, що жодна освітня технологія не може розглядатися як універсальна. Організація навчального процесу в сучасних умовах вимагає поєднання різних технологій, творчого підходу до їх використання, а також створення нових навчальних технологій.

Література:

1. *Проблеми формування змісту освіти в умовах ступеневої підготовки фахівців // Матеріали Всеукраїнського семінару (4-5 лютого 2003 р.) [відп.ред. Л. Д. Кришемінська]. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2003. – 84 с.*
2. *Перспективні освітні технології: науково-методичний посібник / за ред. Г. С. Сазоненко. – К., 2000. – 560 с.*
3. *Олексенко В. М. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ / В'ячеслав Михайлович Олексенко // Вища освіта України. – 2004. – №2. – С.66-70.*
4. *Педагогіка туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрової]. – К.: Видавничий дім "Слово", 2004. – 296 с.*
5. *Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: монографія / Лариса Борисівна Лук'янова. – К.: Міленіум, 2006. – 252 с.*
6. *Брик Р. С. Формування професійної компетентності майбутніх працівників сфери туризму в професійно-технічних навчальних закладах засобами інформаційних технологій: автореф. дис. канд. пед. наук: спец.*

13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Роман Степанович Брик. – К., 2011. – 20 с.

7. Пальчук М. И. Психолого-педагогические аспекты профессионального образования в сфере туризма / Марина Ивановна Пальчук // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди": наук.-теорет. збір. Спец. вип. Педагогіка. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – С. 406-415.

8. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: монографія / Володимир Кирилович Федорченко [за ред. Н.Г.Ничкало]. – К.: Видавничий дім "Слово", 2004. – 472 с.

References:

1. Problemi formuvannya zmistu osviti v umovakh stupenevoi pidgotovki fakhivtsiv // Materiali Vseukraïnskogo seminaru (4-5 lyutogo 2003 r.) [vidp.red. L.D.Krisheminska]. – K.: Kïv.nats.torg.-ekon.un-t, 2003. – 84 s.

2. Perspektivni osvitni tekhnologii: naukovu-metodichniy posibnik / za red. G. S. Sazonenko. – K., 2000. – 560 s.

3. Oleksenko V. M. Yefektivni shlyakhi vdoskonalennya zmistu i form pidgotovki spetsialistiv VNZ / V'yacheslav Mikhaylovich Oleksenko // Vishcha osvita Ukraïni. – 2004. – №2. – S.66-70.

4. Pedagogika turizmu: navch. posib. dlya stud. vishch. navch. zakl. / [V. K. Fedorchenko, N. A. Fomenko, M. I. Skripnik, G. S. Tsekhmistrovoy]. – K.: Vidavnicniy dim "Slovo", 2004. – 296 s.

5. Luk'yanova L. B. Yekologichna osvita u profesiyno-tekhnichnikh navchalnikh zakladakh: teoretichniy i praktichniy aspekti: monografiya / Larisa Borisivna Luk'yanova. – K.: Milenium, 2006. – 252 s.

6. Brik R. S. Formuvannya profesiynoï kompetentnosti maybutnikh pratsivnikiv sferi turizmu v profesiyno-tekhnichnikh navchalnikh zakladakh zasobami informatsiynikh tekhnologiy: avtoref. dis. kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 "Teoriya i metodika profesiynoï osviti" / Roman Stepanovich Brik. – K., 2011. – 20 s.

7. Palchuk M. I. Psikhologo-pedagogicheskie aspekty professionalnogo obrazovaniya v sfere turizma / Marina Ivanovna Palchuk // Gumanitarniy visnik Derzhavnogo vishchogo navchalnogo zakladu "Pereyaslav-Khmelnitskiy derzhavniy pedagogichniy universitet im.G. Skovorodi": nauk.-teoret. zbir. Spets. vip. Pedagogika. – Ternopil: Vidavnitstvo Aston, 2006. – S. 406-415.

8. Fedorchenko V. K. Teoretichni ta metodichni zasadi pidgotovki fakhivtsiv dlya sferi turizmu: monografiya / Volodimir Kirilovich Fedorchenko [za red. N. G. Nichkalo]. – K.: Vidavnicniy dim "Slovo", 2004. – 472 s.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ГЕОГРАФІЇ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ
ОЗДОРОВЛЕННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ 5
кандидат економічних наук, доцент, Дорогань-Писаренко Л. О.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РИНКОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ
ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ 13
Кушер В. О.

СУТНІСТЬ СТРАТЕГІЧНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ ТА
ПІДХОДИ ЩОДО ЇЇ ФОРМУВАННЯ 19
кандидат економічних наук, Скрипник Н. В.
кандидат економічних наук, Скрипник М. Є.

КОЛЕКТИВНІ ЗАСОБИ РОЗМІЩУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ
ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ДИНАМІКА РОЗВИТКУ 26
кандидат географічних наук, Павловська Т. С., Оніщук І. М.

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

ВИКЛАДАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОПІКИ ЛІКАРСЬКИХ
ЗАСОБІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА БРОНХІАЛЬНУ ПРОХІДНІСТЬ 41
д. мед. н., Білай И. М., к. мед. н., Рибалко Т. П.,
д. мед. н., Дарій В. І., к. мед. н., Красько М. П.,
к. фарм. н., Демченко В. О., Пашко О. Є.,
к. фарм. н., Остапенко А. О.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІГІЄНИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА
ВИКОРИСТАННЯМ ГЕРБІЦИДІВ НА ОСНОВІ ПІКОЛІНАФЕНУ 46
кандидат біологічних наук, Коршун О. М., Ліпавська А. О.,
Руда Т. В.

**РОЗДІЛ III. ЗАГАЛЬНІ ТА КОМПЛЕКСНІ ПРОБЛЕМИ
ТЕХНІЧНИХ НАУК**

РОЗРОБКА СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДОДАТКІВ
ВИКОРИСТОВУЮЧИ GRID СИСТЕМИ 54
Баль В. В.

ПОЄДНАННЯ ГРІД-ТЕХНОЛОГІЙ ASTRO-WISE I EGEE Клівода І. В.	59
РОЗДІЛ IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ	
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ кандидат педагогічних наук, Алексеева С. В.	64
ХОРЕОГРАФІЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ кандидат педагогічних наук, доцент Благова Т. О.	71
ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СФЕРІ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ кандидат психологічних наук, доцент Олійник К. С.	79
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ УКРАЇНИ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЗАГАЛЬНЕНОГО ДОСВІДУ Катревич Л. В.	86
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ АВІАФАХІВЦІВ кандидат педагогічних наук, Суркова К. В., Грам О. М.	95
RAISING CROSS-CULTURAL AWARENESS IN THE ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES CLASSROOM PhD in Philology Chugu S. D., Koval'ska V.	102
МЕДІАДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ Ціко І. Г.	109
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ, ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ІННОВАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РІЗНОВИДИ КЛІМАТУ: СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ кандидат психологічних наук, доцент, Фурман О. Є.	119

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ кандидат психологічних наук, доцент Шандрук С. К.	130
ПРОФІЛАКТИКА СТРАХІВ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ Шаповалова В. С.	135
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ кандидат педагогічних наук, Лоїк Г. Б.	136

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 10.06.2015
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com

